

ΜΑΡΙΑ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΥΔΗ

ΠΗΛΙΝΑ
ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ
ΟΜΟΙΩΜΑΤΑ
ΚΑΘΙΣΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΚΑΘΙΣΤΑ
ΕΙΔΩΛΙΑ

ΠΗΛΙΝΑ ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΟΜΟΙΩΜΑΤΑ ΚΑΘΙΣΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΚΑΘΙΣΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ

ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΕΣ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Ντιάνα Ζαφειροπούλου

Μαρία Καζάκου

Βάνα Μάρη

Κατερίνα Ηλιοπούλου

Εκδόσεις «Περρινιά», Αντώνης Μπουλούκος & ΣΙΑ ΟΕ

© ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

Πανεπιστημίου 57, 105 64 Αθήνα

www.tap.gr

ISBN 978-960-214-708-5

ISSN 1108-1244

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

ΜΑΡΙΑ ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΥΔΗ

**ΠΗΛΙΝΑ ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ ΟΜΟΙΩΜΑΤΑ ΚΑΘΙΣΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΚΑΘΙΣΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ**

ΑΘΗΝΑ 2008

Στο σύντροφό της ζωής μου Απόστολο

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	13
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	19
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ	21
ΥΛΙΚΟ - ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ	24
ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΠΗΛΙΝΩΝ ΟΜΟΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΘΙΣΜΑΤΩΝ	26
ΠΗΛΙΝΑ ΚΑΘΙΣΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ	30
ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΘΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΙΣΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ	38
ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	45
Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΟΜΟΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΘΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΙΣΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ	49
ΕΡΜΗΝΕΙΑ	56
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	66
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ	71
SUMMARY	95

Αντικείμενο της έρευνας αυτής είναι η μελέτη πήλινων μυκηναϊκών ομοιωμάτων καθισμάτων και καθιστών ειδωλίων σε συσχετισμό με το θέμα της καθιστής μορφής στη μυκηναϊκή τέχνη. Αφετηρία για την έρευνα αποτέλεσε η μελέτη ομάδας αδημοσίευτων πήλινων ομοιωμάτων καθισμάτων από τις ανασκαφές του Χρ. Τσούντα στην Ακρόπολη των Μυκηνών, κατά τα έτη 1886-1888, τα οποία δημοσιεύονται εδώ μαζί με άλλα, ήδη δημοσιευμένα, δείγματα γνωστών τύπων μυκηναϊκών καθισμάτων και καθιστών ειδωλίων, που θεωρούνται αντιπροσωπευτικά για τη μελέτη της μορφής, της εξέλιξης, αλλά και της σημασίας τους.

Ευχαριστίες εκφράζω στον καθηγητή Γιάννη Σακελλαράκη, ο οποίος ως προϊστάμενος της Προϊστορικής Συλλογής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου μου ανέθεσε τη μελέτη και δημοσίευση των ομοιωμάτων καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων από τις ανασκαφές Χρ. Τσούντα στην Ακρόπολη των Μυκηνών και συνέβαλε στην υλοποίησή της, καθώς και στον επιβλέποντα καθηγητή Χρήστο Ντούμα, ο οποίος ενέκρινε το θέμα της διδακτορικής διατριβής και συνέβαλε στην ολοκλήρωσή της με τη συνεχή συμπαράσταση και τις πολύτιμες παρατηρήσεις του.

Ευχαριστώ θερμά, επίσης, τις καθηγήτριες Μαρία Παντελίδου-Γκόφα, Νάγια Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα, Άννα Γραμμένου και Κατερίνα Αλεξοπούλου για τις τόσο χρήσιμες υποδείξεις και τη βοήθειά τους, που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της προσπάθειας.

Στην πρώην προϊσταμένη της Προϊστορικής Συλλογής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Καίτη Δημακοπούλου εκφράζω τις ευχαριστίες μου για τις απαραίτητες διευκολύνσεις.

Ευχαριστώ θερμά τις συναδέλφους του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου: τη ζωγράφο Θεοδώρα Δριμούρα-Κακαρούγκα για την πολύτιμη βοήθειά της και τη σχεδίαση του τυπολογικού διαγράμματος (Εικ. 2) και των σχεδίων των ΕΑΜ 11.224 και 11.224.Α, τη γλύπτρια Αφροδίτη Λίτη για τις χρήσιμες υποδείξεις της και τη χημικό Ελένη Ανδρεοπούλου-Μάγκου, καθώς και τις συναδέλφους αρχαιολόγους του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, Δήμητρα Κοκκέβη-Φωτίου, Ελένη Τσιβιλίκα, Ελένη Μωράτη για τη βοήθεια και τη συμπαράσταση στην προσπάθεια αυτή.

Ευχαριστίες εκφράζω, επίσης, στους συναδέλφους συντηρητές Αναστάσιο Μαγνήσαλη και Κώστα Πανταζή.

Ευχαριστώ το Διοικητικό Συμβούλιο του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και ιδιαίτερα την προϊσταμένη της Διεύθυνσης Δημοσιευμάτων Ντιάνα Ζαφειροπούλου για την έκδοση της διδακτορικής μου διατριβής. Επίσης, ευχαριστώ την αρχαιολόγο Μαρία Καζάκου και τη γραφίστρια Βάνα Μάρη για την επιστημονική και καλλιτεχνική επιμέλεια του βιβλίου.

Τέλος, οφείλω ευγνωμοσύνη στον αλησμόνητο σύζυγό μου, Απόστολο, γιατί χωρίς την υποστήριξη και την ενθάρρυνσή του θα ήταν αδύνατη η ολοκλήρωση της έρευνας αυτής.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εκτός από τις καθιερωμένες συντομογραφίες της *Archäologische Bibliographie* 2005, χρησιμοποιούνται και οι ακόλουθες:

- Αλεξίου 1950 Σ. Αλεξίου, Πρωτογεωμετρικός ναῖσκος της Συλλογής Γιαμαλάκη, *ΚρητΧρον* 4 (1950), σ. 441-462.
- Αλεξίου 1958 Σ. Αλεξίου, Η Μινωική θεά μεθ' υψωμένων χειρών, *ΚρητΧρον* 12 (1958), σ. 179-299.
- Alford-Lattimore 1978 H. Alford-Lattimore, *The Seated Figure in Archaic Greek Sculpture*, University of California, Los Angeles 1978.
- Amandry 1986 P. Amandry, Sièges mycéniens tripodes et trépied pythique, *Φίλια Έπν εις Γε-ώργιον Ε. Μυλωνάν*, Αθήναι 1986, Α', σ. 167-184.
- Ανδρόνικος 1968 Μ. Ανδρόνικος, Totenkult, *Archaeologia Homerica*, τόμ. III, Göttingen 1968.
- Åstrom 1967 P. Åstrom, *Studies on the Arts and Crafts of the Late Cypriote Bronze Age*, Lund 1967.
- Baker 1966 H.S. Baker, *Furniture in the Ancient World*, London 1966.
- Barber 1992 E.J.W. Barber, *Prehistoric Textiles*, Princeton University Press 1992.
- Blegen 1928 C.W. Blegen, *Zygouries. A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae*, Cambridge, Mass. 1928.
- Blegen 1937 C.W. Blegen, *Prosymna*, Cambridge 1937.
- Blegen 1966 C.W. Blegen, *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia*, I, *The Buildings and their Contents*, Princeton University Press 1966.
- Bossert 1923 H.Th. Bossert, *Altkreta*, Berlin 1923.
- Boulotis 1984 Ch. Boulotis, Nochmals zum Prozessionsfresco von Knossos, *The Function of Minoan Palaces, Proceedings of the Fourth International Symposium at the Swedish Institute in Athens* 1984, Stockholm 1987, σ. 145-156.
- Breitenstein 1941 N. Breitenstein, *Danish National Museum, Catalogue of Terracottas*, Copenhagen 1941.
- Budge 1949 W. Budge, *The Book of the Dead*, London 1949.
- Burkert 1979 W. Burkert, *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, University of California Press 1979.
- Cameron 1964 M.A.S. Cameron, An Addition to "La Parisienne", *ΚρητΧρον* 18 (1964), σ. 38-53.
- Carter 1975 H. Carter, *Das Grab des Tut-Ekknkh-Amun*, Wiesbaden 1975.
- Caskey 1964 J.L. Caskey, Excavations in Keos, 1963, *Hesperia* 33 (1964), σ. 314-336.
- Caskey 1966 J.L. Caskey, Excavations in Keos, 1964-65, *Hesperia* 35 (1966), σ. 363-376.
- Caskey 1981 M. Caskey, Ayia Irini, Kea, The Terracotta Statues and the Cult in the Temple, *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age, Proceedings of the First International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 12-13 May 1980*, Stockholm 1981, σ. 27-135.
- Catling 1964 H. Catling, *Cypriot Bronzework in the Mycenaean World*, Oxford 1964.
- Caubet - Hermary - Karageorghis 1992 A. Caubet - A. Hermary - V. Karageorghis, *Art antique de Chypre au Musée du Louvre*, Athènes 1992.
- Chadwick 1958 J. Chadwick, *The Decipherment of Linear B*, Cambridge - New York 1958.
- Coldstream 1977 J.N. Coldstream, *Geometric Greece*, London 1977.
- Conteneau 1927 G. Conteneau, *Manuel de l'Archéologie Orientale*, Paris 1927.
- Cook 1955 J.M. Cook, Πίλινο ομοίωμα μυκηναϊκού φορείου, *ΚρητΧρον* 9 (1955), σ. 152-154.
- Danthine 1939 H. Danthine, L'imagerie des trônes porteurs de symboles dans le Proche Orient Ancien, *Mélanges Syriens offerts à Mr R. Dussaut*, II, 1939, σ. 857-866.
- Demangel 1926 R. Demangel, Le sanctuaire d'Athéna Pronaia, *Fouilles de Delphes* II 5 (3), Paris 1926.
- Desborough 1964 V.R. Desborough, *The Last Mycenaeans and their Successors*, Oxford 1964.
- Deubner 1956 L. Deubner, *Attische Feste*, Berlin 1956.

- Δημακοπούλου 1982
 Δημακοπούλου 1989
 Dietrich 1925
 Doulmas 1977
 Doulmas 1979
 Doulmas 1983
 Evans *PM* 1921-1935
 Felsch 1983
 Forsdyke 1926-27
 French 1971
 French 1981
 Fuchs 1969
 Furumark 1941
 Gerard-Rousseau 1968
 Gimbutas 1974
 Gray 1959
 Hägg 1981
 Hägg 1986
 Hahland 1954
 Hamdorf 1964
 Harding 1984
 Harrison 1922
 Heubeck 1966
 Higgins 1956
 Higgins 1967
 Hiller 1983a
 Hiller 1983β
 Hill 1927
- Κ. Δημακοπούλου, *Το μυκηναϊκό ιερό στο Αμυκλαίο και η ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδος στη Λακωνία*, Αθήνα 1982.
 Αικ. Δημακοπούλου, Πήλινο ομοίωμα φορέιου της μυκηναϊκής εποχής από την Τίρυνθα, *Φίλια Έπη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνάν*, Αθήναι 1989, Γ', σ. 25-33.
 Αl. Dietrich, *Mutter Erde*, Berlin 1925.
 Ch. Doulmas, *Early Bronze Age Burial Habits in the Cyclades*, SIMA 48, Göteborg 1977.
 Ch. Doulmas, *Cycladic Art*, Washington 1979.
 Ch. Doulmas, *Cycladic Art, The N.P. Goulandris Collection*, London 1983.
 A. Evans, *The Palace of Minos*, London 1921-1935, τόμ. I-IV.
 R. Felsch, Zur Chronologie und zum Stil geometrischer Bronzen aus Kalapodi, *The Greek Renaissance of the Eighth Century BC, Proceedings of the Second International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 1-5 June 1981*, Stockholm 1983, σ. 123-129.
 E.J. Forsdyke, The Mavro Spelio Cemetery at Knossos, *BSA* XXVIII (1926-27), σ. 243-296.
 E. French, The Development of Mycenaean Figurines, *BSA* 66 (1971), σ. 101-187.
 E. French, Cult Places at Mycenae, *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age, Proceedings of the First International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 12-13 May 1980*, Stockholm 1981, σ. 41-48.
 W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen*, München 1969.
 A. Furumark, *The Mycenaean Pottery. Analysis and Classification*, Stockholm 1941.
 M. Gerard-Rousseau, *Les mentions religieuses dans les tablettes mycéniennes*, SMEA 1968.
 M. Gimbutas, *The Goddesses and Gods of Old Europe*, Los Angeles, University of California Press 1974.
 D.H.E. Gray, Linear B and Archaeology, *BICS* 6 (1959), σ. 47-58.
 R. Hägg, Official and Popular Cults in Mycenaean Greece, *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age, Proceedings of the First International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 12-13 May 1980*, Stockholm 1981, σ. 35-39.
 R. Hägg, Die göttliche Epiphanie im minoischen Ritual, *AM* 101 (1986), σ. 41-62.
 W. Hahland, Neue Denkmäler des attischen Heroen- und Totenkults, *Festschrift für F. Zucker*, Berlin 1954, 175-194.
 F.W. Hamdorf, *Griechische Kultpersonifikationen der Vorhellenistischen Zeit*, Mainz 1964.
 A. Harding, *The Mycenaean Europe*, London 1984.
 J. Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, Cambridge, University Press, London 1922.
 A. Heubeck, Mycenaean qe-qi-no-me-no, στο L.R. Palmer and John Chadwick (επιμ.), *Proceedings of the Cambridge Colloquium on Mycenaean Studies*, Cambridge 1966, σ. 229-237.
 R. Higgins, The Archaeological Background to the Furniture Tablets from Pylos, *BICS* 3 (1956), σ. 39-44.
 R. Higgins, *Greek Terracottas*, London 1967.
 St. Hiller, Possible Historical Reasons for the Rediscovery of the Mycenaean Past in the Age of Homer, *The Greek Renaissance of the Eighth Century BC, Proceedings of the Second International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 1-5 June 1981*, Stockholm 1983, σ. 9-14.
 St. Hiller, Mycenaean Tradition in Early Greek Cult Images, *The Greek Renaissance of the Eighth Century BC, Proceedings of the Second International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 1-5 June 1981*, Stockholm 1983, σ. 91-99.
 G.F. Hill, Aegean Sepulchral Figurines, *Essays in Aegean Archaeology, Presented to Sir A. Evans*, Oxford 1927, σ. 55-62.

- Hood 1978
Hutchinson 1962
Ιακωβίδης 1970
Immerwahr 1989
Jacopi 1930-31
Jahn 1990
James 1960α
James 1960β
Jung 1982
Kallipolitis-Feytmans 1963
Karageorghis 1977
Karageorghis 1959
Karageorghis 1962
Karageorghis 1967α
Karageorghis 1967β
Karageorghis 1967γ
Karageorghis 1968
Καρδαρά 1988
Karo 1930-33
Kilian 1980
Klauser 1927
Koehler 1884
Kranz 1972
Κριτσέλη-Προβίδη 1982
Kulczucki 1930-31
Kyrieleis 1969
Laser 1968
Laumonier 1956
Laviosa 1963-64
Le Bas 1888
van Leuven 1981
Levi 1955-56
Long 1974
Lurker 1974
Mallowan 1966
Mayer 1892
Mellaart 1970
S. Hood, *The Arts in Prehistoric Greece*, Harmondsworth 1978.
R.W. Hutchinson, *Prehistoric Crete*, London 1962.
Σ. Ιακωβίδης, *Περατή, Το Νεκροταφείο*, Αθήναι 1970.
S.A. Immerwahr, *Aegean Painting in the Bronze Age*, The Pennsylvania State University 1990.
G. Jacopi, Nuovi scavi nella Necropoli Micenea di Jalisso, *ASAtene* 14 (1930-31), σ. 253-345.
B. Jahn, *Bronzezeitlicher Sitzmobiliar der griechischen Inseln und des griechischen Festlandes*, Frankfurt 1990.
E.O. James, *The Ancient Gods*, London 1960.
E.O. James, *Le culte de la Déesse-Mère*, Paris 1960.
H. Jung, *Thronende und sitzende Götter*, Bonn 1982.
D. Kallipolitis-Feytmans, Tombes de Callithea en Attique, *BCH* 87 (1963), σ. 414-417.
J. Karageorghis, *La grande Déesse de Chypre et son culte*, Maison de l'Orient, Lyon 1977.
V. Karageorghis, Les personnages en robe sur les vases mycéniens, *BCH* 83 (1959), σ. 193-205.
V. Karageorghis, *Treasures in the Cyprus Museum*, Nicosia 1962.
V. Karageorghis, Homerica from Salamis, Europa, *Festschrift für Ernst Grumach*, Berlin 1967, σ. 167-171.
V. Karageorghis, Chronique des fouilles à Chypre 1966, *BCH* 91 (1967), σ. 285-286.
V. Karageorghis, Note on a Footstool from Salamis, *Kadmos* 6, Berlin 1967, σ. 98-99.
V. Karageorghis, Die Elfenbein-Throne von Salamis, Zypern, *Archaeologia Homerica*, τόμ. IIP, Göttingen 1968, σ. 99-103, πίν. VII.
X. Καρδαρά, *Αφροδίτη Ερμικήνη*, Αθήνα 1988.
G. Karo, *Die Schachtgräber von Mykenai*, München 1930-33.
K. Kilian, Zur Darstellung eines Wagenrennens aus spätmykenischer Zeit, *AM* 95 (1980), σ. 21-26.
Th. Klauser, *Die Kathedra im Totenkult*, Münster 1927.
U. Koehler, Praehistorisches von den griechischen Inseln, *AM* IX (1884), σ. 156-162.
P. Kranz, Frühe griechische Sitzfiguren, *AM* 87 (1972), σ. 1-55, πίν. 1-24.
Ι. Κριτσέλη-Προβίδη, *Τοιχογραφίες του θρησκευτικού κέντρου των Μυκηνών*, Αθήνα 1982.
G. Kulczucki, Die Möbelformen des ägäischen Kulturkreises, *Eos* 33 (1930-31), σ. 580-592.
H. Kyrieleis, *Throne und Klinen*, Berlin 1969.
S. Laser, *Hausrat*, *Archaeologia Homerica*, τόμ. IIP, Göttingen 1968.
A. Laumonier, *Les figurines de terre cuite, Délos XXIII*, 1956.
G. Laviosa, Sull'origini degli idoletti fittili micenei, *ASAtene* 41-42 (1963-64), σ. 7-24.
R. Le Bas, *Voyages en Grèce*, Paris 1888.
J.C. van Leuven, Problems and Methods of Prehellenic Naology, *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age, Proceedings of the First International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 12-13 May 1980*, Stockholm 1981, σ. 11-25.
D. Levi, Scavi del 1954 sull'Acropoli di Gortyna, *ASAtene* 33 (1955-56), σ. 207-288.
Ch. Long, *The Ayia Triadha Sarcophagus*, SIMA XLI, Göteborg 1974.
M. Lurker, *The Gods and Symbols of Ancient Egypt*, London 1974.
M. Mallowan, *Nimrud and its Remains*, London 1966.
M. Mayer, Mykenische Beiträge II, *Jdl* VII (1892), σ. 189-202.
J. Mellaart, *Excavations at Haçilar*, Edinburgh 1970.

- Moebius 1916 H. Moebius, Über Form und Bedeutung der sitzenden Gestalt in der Kunst des Orients und der Griechen, *AM* 41 (1916), σ. 119-219.
- Moortgat 1932 A. Moortgat, *Die bildende Kunst des Alten Orients und die Bergvölker*, Berlin 1932.
- Moorgat 1966 A. Moorgat, *Vorderasiatische Rollsiegel*, Berlin 1966.
- Mountjoy 1986 P. Mountjoy, *Mycenaean Decorated Pottery*, Göteborg 1986.
- Mueller 1929 V. Mueller, *Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien*, Augsburg 1929.
- Mylonas 1956 G. Mylonas, Seated and Multiple Mycenaean Figurines, *The Aegean and the Near East, Studies Presented to Hetty Goldman*, New York 1956, σ. 110-121.
- Mylonas 1957 G. Mylonas, *Ancient Mycenae, The Capital City of Agamemnon*, London 1957.
- Mylonas 1966 G. Mylonas, *Mycenae and the Mycenaean Age*, Princeton 1966.
- Myres 1902-1903 J.L. Myres, Excavations at Palaikastro II. The Sanctuary Site of Petsofa, *BSA* 9 (1902-1903), σ. 356-387.
- Myres 1914 J.L. Myres, *Handbook of the Cesnola Collection of Antiquities from Cyprus*, New York 1914.
- Niemeier 1987 W.D. Niemeier, On the Function of the Throne Room at Knossos, *The Function of the Minoan Palaces, Proceedings of the Fourth International Symposium at the Swedish Institute in Athens, 1984*, Stockholm 1987, σ. 163-168.
- Niemeier 1989 W.D. Niemeier, Zur Ikonographie von Gottheiten und Adoranten in den Kultszenen auf minoischen und mykenischen Siegeln, *CMS Beiheft* 3, 1989, σ. 163-186.
- Nilsson 1950 M.P. Nilsson, *The Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion*, Lund 1950.
- Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985 A. Ξενάκη-Σακελλαρίου, *Οι θαλαμωτοί τάφοι των Μυκηνών*, Paris 1985.
- Ορλάνδος 1954-55 A. Ορλάνδος, Κουροτρόφος της Βούλας, *Το Έργον* 1954-55, σ. 24-25, εικ. 21.
- Palmer 1957 L.R. Palmer, A Mycenaean Tomb Inventory, *Minos* 5 (1957), σ. 58-92.
- Palmer 1963 L.R. Palmer, *Mycenaean Greek Texts*, Oxford 1963.
- Παντελίδου-Γκόφα 1975 Μ. Παντελίδου-Γκόφα, *Προϊστορικοί Αθήναι*, Αθήναι 1975.
- Παπαδημητρίου 1954 Ι. Παπαδημητρίου, Μυκηναϊκοί τάφοι Αλυκής Γλυφάδας, *ΠΑΕ* 1954, σ. 72-88.
- Παπαδημητρίου - Πέτσας 1950 Ι. Παπαδημητρίου - Φ. Πέτσας, Ανασκαφαί εν Μυκénéαις, *ΠΑΕ* 1950, σ. 203-233.
- Παπαθανασόπουλος 1961-62 Γ. Παπαθανασόπουλος, Κυκλαδικά Νάξου, *ΑΔ* 17 (1961-62), Μελέτες, σ. 104-151.
- Παπαθανασόπουλος 1981 Γ. Παπαθανασόπουλος, *Νεολιθικά Κυκλαδικά*, Αθήνα 1981.
- Παπαποστόλου 1977 Ι. Παπαποστόλου, *Τα σφραγίσματα των Χανίων*, Αθήνα 1977.
- Παπαχατζής 1987 Ν. Παπαχατζής, *Η θρησκεία στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα 1987.
- Pashley 1837 R. Pashley, *Travels in Crete*, II, London 1837.
- Πέππα-Παπαϊωάννου 1985 Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου, *Πήλινα ειδώλια από το Ιερό του Απόλλωνα Μαλεάτα Επιδαυρίας*, Αθήνα 1985.
- Perdrizet 1908 P. Perdrizet, *Fouilles de Delphes* V, Paris 1908.
- Persson 1931 A.W. Persson, *The Royal Tombs at Dendra, near Midea*, Lund 1931.
- Persson 1943 A.W. Persson, *New Tombs at Dendra, near Midea*, Lund 1943.
- Peterson 1981 S.E. Peterson, *Wall Painting in the Aegean Bronze Age. The Procession Frescoes*, University of Minnesota, Ph.D., 1981.
- Picard 1948 C. Picard, *Les religions préhelléniques*, Paris 1948.
- Πλάτων 1951α Ν. Πλάτων, Μινωϊκοί θρόνοι, *ΚρητΧρον* 5 (1951), σ. 385-412.
- Πλάτων 1951β Ν. Πλάτων, Το ιερόν Mazά και τα μινωικά ιερά κορυφής, *ΚρητΧρον* 5 (1951), σ. 96-160.
- Πλάτων 1959 Ν. Πλάτων, Συμβολή εις την σπουδήν της μινωικής τοιχογραφίας. Η τοιχογραφία της Προσφοράς των Σπονδών, *ΚρητΧρον* 13 (1959), σ. 319-345.
- Πλάτων 1974 Ν. Πλάτων, *Ζάκρος, Το νέον μινωϊκόν ανάκτορον*, Αθήναι 1974.
- Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988 Ν. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα, *Το μυκηναϊκό νεκροταφείο Αλυκής Βούλας*, Αθήνα 1988 (αδημ. διδακτ. διατρ.).
- Pottier 1907 E. Pottier, Documents céramiques du Musée du Louvre, *BCH* 31 (1907), σ. 228-269, εικ. 10-12.

- Poursat 1976 J.C. Poursat, *Catalogue des ivoires mycéniens du Musée National d'Athènes*, Paris 1976.
- Poursat 1977 J.C. Poursat, *Les ivoires mycéniens*, Paris 1977.
- Προμπονάς 1974 Ι. Προμπονάς, *Η μυκηναϊκή εορτή «Θρονοελητήρια»*, Αθήνα 1974.
- Reichel 1897 W. Reichel, *Über vorhellenische Götterkulte*, Wien 1897.
- Renfrew 1969 C. Renfrew, Early Cycladic Figurines, *AJA* 73 (1969), σ. 1-32.
- Renfrew 1985 C. Renfrew, *The Archaeology of Cult. The Sanctuary at Phylakopi*, London 1985.
- Renfrew 1991 C. Renfrew, *Το κυκλαδικό πνεύμα, Αριστουργήματα της Συλλογής Ν.Π. Γουλανδρή*, Αθήνα 1991.
- Richter 1915 G. Richter, *The Metropolitan Museum of Art. Greek, Etruscan and Roman Bronzes*, New York 1915.
- Richter 1953 G.M.A. Richter, *Metropolitan Museum of Art, Handbook of the Greek Collection*, Cambridge Mass. 1953.
- Richter 1966 G.M.A. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, London 1966.
- Roux 1976 G. Roux, *Delphes, son oracle et ses dieux*, 1976.
- Rutkowski 1986 B. Rutkowski, *The Cult Places of the Aegean*, London 1986.
- Rutkowski 1991 B. Rutkowski, *Petsosfas, A Cretan Peak Sanctuary*, Warsaw 1991.
- Σακελλαράκης 1979 Γ. Σακελλαράκης, *Το ελεφαντινόδοντο και η κατεργασία του στα μυκηναϊκά χρόνια*, Αθήνα 1979.
- Σακελλαράκης 1987 Γ. Σακελλαράκης, Αρχαιολογική έρευνα για μια αρχαιοκαπηλία το 1949 στην Κρήτη, *Φίλια Έπη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνάν*, Αθήναι 1987, Β', σ. 37-70.
- Sakellarakis 1996 Α. Sakellarakis, Mycenaean Footstools, στο *Furniture of Western Asia Ancient and Traditional* (επιμ. G. Herrmann), *Papers of the Conference Held at the Institute of Archaeology, University College London, June 28 to 30 1993*, Mainz 1996, σ. 105-110.
- Σακελλαρίου 1966 Α. Σακελλαρίου, *Κρητομυκηναϊκή σφραγιδογλυφία*, Αθήνα 1966.
- Schaeffer 1952 H.C. Schaeffer, *Enkomi-Alasia I*, Paris 1952.
- Schefold 1960 K. Schefold, *Meisterwerke griechischer Kunst*, Basel 1960.
- Schliemann 1878 H. Schliemann, *Mykenae*, Leipzig 1878.
- Schliemann 1886 H. Schliemann, *Tiryns*, Leipzig 1886.
- Schrade 1952 H. Schrade, *Götter und Menschen Homers*, Stuttgart 1952.
- Schwendemann 1921 K. Schwendemann, Der Dreifuß, *Jdl* 36 (1921), σ. 98-187.
- Simon 1985 E. Simon, *Die Götter der Griechen*, München 1985.
- Smith 1965 W.S. Smith, *Interconnections in the Ancient Near East*, London 1965.
- Σπυρόπουλος 1969 Θ. Σπυρόπουλος, Ανασκαφή μυκηναϊκού νεκροταφείου Τανάγρας, *ΠΑΕ* 1969, σ. 5-15.
- Σπυρόπουλος 1970α Θ. Σπυρόπουλος, Ανασκαφή μυκηναϊκού νεκροταφείου Τανάγρας, *ΠΑΕ* 1970, σ. 29-36.
- Σπυρόπουλος 1970β Θ. Σπυρόπουλος, Ανασκαφή εις το μυκηναϊκόν νεκροταφείον της Τανάγρας, *AAA* III (1970), σ. 184-195.
- Σπυρόπουλος 1971 Θ. Σπυρόπουλος, Ανασκαφή μυκηναϊκού νεκροταφείου Τανάγρας, *ΠΑΕ* 1971, σ. 7-14.
- Spyropoulos 1975 Th. Spyropoulos, *The Thebes Tablets II, Minos*, Suppl. 4, 1975.
- Tamvaki 1973 A. Tamvaki, Some Unusual Mycenaean Terracottas, *BSA* 68 (1973), σ. 207-265.
- Taylour 1969 W. Taylour, Mycenae 1968, *Antiquity* XLIII (1969), σ. 91-97.
- Thureau-Dangin 1912 F. Thureau-Dangin, *Une relation de la huitième campagne de Sargon*, Paris 1912.
- Todorova 1974 H. Todorova, Eneolitika Kuttura scena, *Muzei i pametnici na Kuttura* 12 (1974), σ. 5-8.
- Tournavitou 1995 Ι. Tournavitou, *The 'Ivory Houses' at Mycenae*, *BSA*, Suppl. 24, 1995.
- Τσούντας 1886 Χρ. Τσούντας, Ανασκαφαί Μυκηνών του 1886, *ΠΑΕ* 1886, σ. 59-79.
- Τσούντας 1887 Χρ. Τσούντας, Αρχαιότητες εκ Μυκηνών, *ΑΕ* 1887, σ. 156-172.
- Τσούντας 1893 Χρ. Τσούντας, *Μυκήναι και Μυκηναίος πολιτισμός*, Αθήνησιν 1893.
- Τσούντας 1896 Χρ. Τσούντας, Γραπτή στήλη εκ Μυκηνών, *ΑΕ* 1896, σ. 1-22.
- Tsountas - Manatt 1897 C. Tsountas - J. Manatt, *The Mycenaean Age*, London 1897.

- Ucko 1968
P. Ucko, *Anthropomorphic Figurines of Predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece*, London 1968.
- Vance Watrous 1991
L. Vance Watrous, The Origin and Iconography of the Late Minoan Painted Larnax, *Hesperia* 60 (1991), σ. 285-307.
- Vercoutter 1954
J. Vercoutter, *Essai sur les relations entre Égyptiens et Préhellènes*, Paris 1954.
- Verlinden 1984
C. Verlinden, *Les statuettes anthropomorphes crétoises en bronze et en plomb du IIIe millénaire au VIIe siècle av. J.-C.*, Louvain la Neuve 1984.
- Vermeule 1964
E. Vermeule, *Greece in the Bronze Age*, University of Chicago Press, 1964.
- Vermeule 1965
E. Vermeule, Painted Mycenaean Larnakes, *JHS* LXXXV (1965), σ. 123-148.
- Vermeule 1991
E. Vermeule, Myth and Tradition from Mycenae to Homer, στο D. Buitron-Oliver (επιμ.), *New Perspectives in Early Greek Art*, National Gallery of Art, Washington 1991.
- Vermeule-Townsend 1974
E. Vermeule-Townsend, Götterkult, *Archaeologia Homerica*, τόμ. III.V, Göttingen 1974.
- Webster 1958
Th. Webster, *From Mycenae to Homer*, London 1958.
- Willetts 1962
R.F. Willetts, *Cretan Cults and Festivals*, London 1962.
- Winter 1903
F. Winter, *Die Typen der figürlichen Terrakotten I*, Berlin 1903.
- Woolley 1955
C.L. Woolley, *Alalach*, Oxford 1955.
- Χουρμουζιάδης 1973
Γ. Χουρμουζιάδης, *Η ανθρωπόμορφη ειδωλοπλαστική της Θεσσαλίας*, Βόλος 1973.
- Zervos 1956
C. Zervos, *L'art de la Crète néolithique et minoenne*, Paris 1956.
- Zoltan 1930
O. Zoltan, *Antik Terrakotta*, Budapest 1930.

Τα πηλίνα μυκηναϊκά ομοιώματα καθισμάτων και τα καθιστά ειδώλια έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μορφή, τη σημασία, αλλά και για τη σπανιότητά τους σε σχέση με τους άλλους τύπους των μυκηναϊκών ειδωλίων που έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα. Η μελέτη αυτή αποβλέπει στη μορφολογική, χρονολογική και ερμηνευτική εξέταση των καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων, που μεθοδεύονται στα αντίστοιχα κεφάλαια.

Ως προς την τυπολογική εξέταση και τη χρονολόγηση γίνεται προσπάθεια να διαγραφεί η εξέλιξη των τύπων των καθισμάτων και των σύμφυτων καθιστών μορφών σύμφωνα με χρονολογημένα δείγματα ή παράλληλά τους. Διακρίνονται τρεις τύποι καθισμάτων, σύμφωνα με το σχήμα και τη διαμόρφωση του ερεισίνωτου, στους οποίους εντάσσονται τα περισσότερα από τα μέχρι τώρα γνωστά δείγματα. Παράλληλα, παρατηρείται μια εξέλιξη των τύπων των καθισμάτων και της διακόσμησής τους, από περισσότερο περίτεχνες και φυσιοκρατικές μορφές σε λιτές και σχηματικές. Ανάλογη εξέλιξη παρουσιάζουν τα καθιστά ειδώλια, από τη φυσιοκρατία μέχρι την απόλυτη σχηματοποίηση και τη μείωση του όγκου τους, ώστε να γίνονται δυσδιάκριτα πάνω στο κάθισμα.

Το υλικό και η κατασκευή των καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων εξετάζονται σε συνδυασμό με τους τύπους και τις μορφές που αποδίδουν και την ιδιαιτερότητα των προτύπων που αναπαριστούν.

Για τη μελέτη της καταγωγής τους επιχειρείται αναφορά στο θέμα του καθίσματος και της καθιστής μορφής, όπως παρουσιάζεται κατά τη Νεολιθική περίοδο και την εποχή του Χαλκού στην ηπειρωτική Ελλάδα, τις Κυκλάδες, την Κρήτη, την Αίγυπτο και γενικά στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Με τη μελέτη της καταγωγής των ομοιωμάτων καθισμάτων και της επιβίωσης παλαιότερων τύπων επιχειρείται η καλύτερη κατανόηση του θέματος και η συμβολή στην αξιολόγηση και την ερμηνεία του.

Για την έρευνα της αναβίωσης των ομοιωμάτων καθισμάτων κενών ή με καθιστά ειδώλια, μετά το τέλος της μυκηναϊκής περιόδου, γίνεται συσχετισμός με ανάλογα ομοιώματα καθισμάτων και καθιστών μορφών της γεωμετρικής περιόδου. Εξάλλου, η αναβίωση μυκηναϊκών τύπων ιδιαίτερα κατά την υστερογεωμετρική περίοδο παρατηρείται όχι μόνο στους τομείς της τέχνης, αλλά και στην κοινωνική εξέλιξη της περιόδου αυτής.

Για την ερμηνεία των ομοιωμάτων καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων εξετάζεται η μορφή τους και τα στοιχεία εκείνα που προβάλλουν την ιδιαιτερότητα και τη σημασία τους και επιχειρείται η ένταξή τους στον εικονογραφικό κύκλο, όπως έχει αποτυπωθεί στα έργα της μυκηναϊκής τέχνης, από τα οποία αντλούνται πολύτιμα στοιχεία για τον τρόπο ζωής και τις κοινωνικές ή ιδεολογικές αντιλήψεις των Μυκηναίων. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην προέλευση των ευρημάτων αυτών και τις πολύτιμες πληροφορίες που αντλούνται από τη θέση εύρεσης και τα ανασκαφικά συνευρήματα, σχετικά με τη χρήση και τη σημασία τους.

Τα περισσότερα από τα πήλινα μυκηναϊκά ομοιώματα καθισμάτων στηρίζονται σε τρία πόδια, έχουν οριζόντια επιφάνεια έδρασης και εντάσσονται στους δύο βασικούς τύπους που διέκρινε ο Μυλωνάς¹: τον τύπο Α με συμπαγές ερεισίνωτο και τον τύπο Β με κιγκλιδωτό ή ανοικτό ερεισίνωτο. Επιπλέον, υπάρχουν ελάχιστα τετραποδικά καθίσματα και κάποιες παραλλαγές που δεν εντάσσονται στους καθιερωμένους τύπους.

Συμπαγή καθίσματα τύπου Α

Στα συμπαγή καθίσματα το ερεισίνωτο αποτελεί συνέχεια της επιφάνειας έδρασης και μαζί σχηματίζουν κοιλότητα, άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη. Τα πόδια είναι αρκετά πλατιά, ελλειψοειδή ή ορθογώνια² και σπανιότερα κυλινδρικά³ ή κωνικά⁴. Τα καθίσματα αυτά παρουσιάζουν έντονο πάχος ώστε να δημιουργείται η εντύπωση βαριάς, προφανώς μεγαλοπρεπούς, κατασκευής.

Πολλές φορές τα συμπαγή καθίσματα απολήγουν στην κορυφή του ερεισίνωτου σε δύο κερατοειδείς αποφύσεις, που φαίνεται ότι δηλώνουν κέρατα καθοσιώσεως. Τα κέρατα καθοσιώσεως διακρίνονται σαφώς στο κάθισμα από τη Δήλο⁵ αριθ. κατ. 23 και είναι επίσης ευδιάκριτα στα καθίσματα από τη Ναυπλία αριθ. κατ. 17⁶, το Μουσείο της Κοπεγχάγης⁷ αριθ. κατ. 18, το ΕΑΜ 2397, από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών⁸ (αριθ. κατ. 34) και δύο άλλα καθίσματα από το μυκηναϊκό νεκροταφείο της Τανάγρας⁹. Το ερεισίνωτο του καθίσματος από το Κολωνάκι Θηβών¹⁰ αριθ. κατ. 41 απολήγει σε μια ορθογώνια επίστεψη με δύο κερατοειδείς αποφύσεις στην κορυφή. Το περίεργο και μοναδικό αυτό σχήμα της επίστεψης αποτελεί ίσως συνδυασμό του διπλού πελέκεως και των κεράτων καθοσιώσεως. Παρόμοιο συμπαγές κάθισμα ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση βρίσκεται στη Συλλογή Erlenmeyer της Βασιλείας¹¹ αριθ. κατ. 42, αλλά το ερεισίνωτο φέρει ορθογώνια επίστεψη χωρίς δήλωση των κεράτων καθοσιώσεως.

Το κάθισμα ΕΑΜ 11.222 (αριθ. κατ. 1) έχει εξωτερικά μορφή γωνιώδους κατασκευής που δεν παρατηρείται στα συμπαγή καθίσματα¹², όπου η εξωτερική επιφάνεια παρουσιάζει ανάλογη καμπύλη με την εσωτερική. Η πλούσια διακόσμησή του με σπείρες, που εκτυλίσσονται από έναν κεντρικό βλαστό, θυμίζει το κάθισμα με παρόμοια διακόσμηση από την Πρόσυμνα¹³ αριθ. κατ. 21. Το μι-

1. Mylonas 1956, πίν. XIII-XV.

2. Βλ. πόδια καθισμάτων από την Πρόσυμνα, Blegen 1937, σ. 366-367, εικ. 619, καθίσματος κουροτρόφου από την Αλυκή Βούλας, Ορλάνδος 1954-55 και Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988, σ. 105-106, 110, 220, από την Ιαλυσό Ρόδου, Jacopi 1930-31, σ. 306-307, εικ. 52-53, πίν. XXIII.

3. Παρόμοια πόδια έχει το συμπαγές κάθισμα που βρέθηκε στην Αθήνα, βλ. Παντελίδου-Γκόφα 1975, σ. 77, πίν. 19β.

4. Κάθισμα ΕΑΜ 2397, Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, σ. 133, πίν. 64.

5. Laumonier 1956, σ. 42, πίν. 16. Σπυρόπουλος 1969, πίν. 10β.

6. Winter 1903, σ. 2, εικ. 4-5.

7. Breitenstein 1941, πίν. 10, αριθ. 100.

8. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, σ. 133, πίν. 64.

9. Σπυρόπουλος 1969, πίν. 10β.

10. Α. Κεραμόπουλλος, Θηβαϊκά, ΑΔ 3 (1917), σ. 190, εικ. 135, αριθ. 3.

11. Laser 1968, σ. 53, αριθ. 247.

12. Ό.π. (υποσημ. 4).

13. Blegen 1937, σ. 366-367, εικ. 619.

κρογραφικό κάθισμα EAM 11.226 (αριθ. κατ. 6) έχει ψηλό ερεισίνωτο με κάθετο τοίχωμα και στιλπνή την εξωτερική κυρτή επιφάνεια, όπου γράφονται σειρές από θλαστές ταινίες, εν αντιθέσει προς την εσωτερική όψη, όπου η τραχιά επιφάνεια του πηλού και τα ίχνη βαφής στην περιφέρεια μαρτυρούν την ύπαρξη άλλοτε σύμφυτου ειδωλίου, το οποίο έχει αποκολληθεί¹⁴.

Το EAM 11.223 (αριθ. κατ. 2) σώζει ένα από τα πόδια του καθίσματος και μέρος της επιφάνειας έδρασης, όπου παρατηρούνται δύο τμήματα από κυλινδρικά εξάρματα πηλού, τα οποία ανήκαν ίσως σε σύμφυτα καθιστά ειδώλια. Δεν σώζεται τμήμα του ερεισίνωτου ικανό να προσδιορίσει τον τύπο του καθίσματος. Η επιφάνεια έδρασης όμως έχει αρκετό πάχος και το πόδι είναι ισχυρό με αρκετό πλάτος και ύψος, παρόμοιο με τα πόδια συμπαγών καθισμάτων της Ιαλυσού¹⁵ αριθ. κατ. 22, της Πρόσυμνας¹⁶ αριθ. κατ. 21, της κουροτρόφου από την Αλυκή Βούλας¹⁷ αριθ. κατ. 20 και της Συλλογής Erlenmeyer στη Βασιλεία¹⁸ αριθ. κατ. 25, ενισχύοντας την άποψη ότι αποτελεί τμήμα συμπαγούς καθίσματος. Τρία συμπαγή καθίσματα της Συλλογής G. Ortiz¹⁹ έχουν την ίδια μορφή ως προς το πάχος της επιφάνειας έδρασης και ισχυρά στηρίγματα.

Σύμφυτο υποπόδιο, το οποίο συνδέει τα δύο πρόσθια μέλη του καθίσματος, υπάρχει μόνο στα δύο συμπαγή καθίσματα της κουροτρόφου από την Αλυκή Βούλας²⁰ αριθ. κατ. 20 και της Ιαλυσού²¹ αριθ. κατ. 22. Ιδιότυπη μορφή παρουσιάζει το EAM 11.225 (αριθ. κατ. 5) σχηματισμένο από τρεις συναφείς κυλινδρικές λωρίδες πηλού, που αποτελούν την επιφάνεια έδρασης χωρίς διάκριση του ερεισίνωτου. Ίσως αποδίδουν τρία σχηματοποιημένα ειδώλια, ενώ η κοιλότητα που δημιουργείται και η όχι εμφανής δήλωση του ερεισίνωτου συσχετίζουν τυπολογικά το κάθισμα με καλαθοειδή τύπο²² που αποτελούσε μορφή συμπαγούς καθίσματος²³ με βαθιά κοιλότητα εσωτερικά. Στον τύπο αυτό, όταν υπήρχε ειδώλιο, ήταν περισσότερο ξαπλωμένο παρά καθιστό²⁴.

Ανοικτά καθίσματα τύπου Β

Τα καθίσματα τύπου Β παρέχουν την εντύπωση ελαφράς κατασκευής, η οποία δημιουργείται με το ανοικτό ερεισίνωτο και το μικρό πάχος της επιφάνειας έδρασης και των ποδιών. Το ερεισίνωτο αποτελείται από τρία κατακόρυφα και δύο οριζόντια στελέχη που παρουσιάζουν μικρό πάχος και πλάτος, ενώ η επιφάνεια έδρασης είναι επίπεδη με μικρό πάχος. Εξαιρεση αποτελούν τα κάθετα στελέχη του EAM 11.224 (αριθ. κατ. 3) που έχουν αρκετό πλάτος.

Στα καθίσματα EAM 11.224 (αριθ. κατ. 3) και 11.229 (αριθ. κατ. 8) η επιφάνεια έδρασης είναι κυκλική, στα EAM 11.227 (αριθ. κατ. 7) και 11.231 (αριθ. κατ. 10) ελλειψοειδής, και στα EAM 11.234 (αριθ. κατ. 12) και 11.235 (αριθ. κατ. 13) τριγωνική. Το μικρό πάχος της επιφάνειας έδρασης των ανοικτών καθισμάτων αυξάνεται στα σημεία όπου παρατηρείται έξαρμα, που απέδιδε σχηματικά το κατώτερο μέρος σύμφυτου ειδωλίου²⁵.

14. French 1971, σ. 171, πίν. 28a.

15. Jacopi 1930-31, σ. 306-307, εικ. 52-53.

16. Ό.π. (υπόσημ. 13).

17. Ορλάνδος 1954-55. Kranz 1972, σ. 47, πίν. 20,12. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988, σ. 105-106, 110, 220.

18. Kranz 1972, πίν. 20,3 και 21,1.

19. *The George Ortiz Collection, The State Hermitage Museum, St. Petersburg* 1993, αριθ. 66.

20. Ό.π. (υπόσημ. 17).

21. Ό.π. (υπόσημ. 15).

22. French 1971, σ. 171.

23. Ό.π.

24. Kranz 1972, σ. 47, πίν. 21,2.

25. French 1971, σ. 170.

Εικ. 1. Χάλκινο τετραποδικό κάθισμα από την Έγκωμη. Μουσείο Λούβρου.

Τα πόδια του ανοικτού καθίσματος είναι συνήθως μικρά κωνικά, όπως στα ΕΑΜ 11.234 (αριθ. κατ. 12), 11.235 (αριθ. κατ. 13), 11.233 (αριθ. κατ. 11), και σπανιότερα μεγάλα ορθογώνια, όπως στο ΕΑΜ 11.224 (αριθ. κατ. 3), παρόμοια με εκείνα των συμπαγών καθισμάτων.

Τετραποδικά καθίσματα

Παρέκκλιση από τους καθιερωμένους τύπους Α και Β αποτελεί το τετραποδικό κάθισμα ΕΑΜ 11.238 (αριθ. κατ. 15). Από αυτό σώζεται μόνον η ορθογώνια επιφάνεια έδρασης, ενώ από τις φθορές που παρατηρούνται στις δύο όψεις του και συγκεκριμένα στα σημεία που αποκόπηκαν το ερεισίνωτο, τα ερεισίχειρα και τα πόδια, είναι δυνατόν να γίνει ανασύνθεση της μορφής του καθίσματος. Στην άνω όψη της επιφάνειας έδρασης σώζεται μέρος από την αρχή του ερεισίνωτου και δύο κυκλικές φθορές στα σημεία όπου απέληγαν τα ερεισίχειρα, ενώ στην κάτω όψη τέσσερις κυκλικές φθορές ορίζουν τα σημεία από όπου αποκόπηκαν τα πόδια του καθίσματος.

Αυτό το τμήμα καθίσματος φαίνεται ότι ανήκει σε ένα από τα ελάχιστα τετραποδικά καθίσματα, τα οποία είτε είναι ορθογώνια με ανοικτό ερεισίνωτο, σαν εκείνο από την Περατή²⁶ αριθ. κατ. 39 ή το χάλκινο κάθισμα από την Έγκωμη²⁷ (Εικ. 1), είτε με συμπαγές ερεισίνωτο και ερεισίχειρα, όπως το αέραςιο κάθισμα από το Κίτιο²⁸ αριθ. κατ. 40.

26. Ιακωβίδης 1970, σ. 270-271, εικ. 119, αριθ. 337.

27. Richter 1966, εικ. 6. Schaeffer 1952, σ. 371-372, εικ. 115, πίν. LXXIII, LXXV. Catling 1964, σ. 253, πίν. 45c-e. Caubet - Hermay - Karageorghis 1992, σ. 61, αριθ. 56. Το κάθισμα αυτό βρέθηκε στην Έγκωμη μέσα στο κτίριο 18. Σε αυτό φαίνεται ότι αντιστοιχεί χάλκινη καθιστή μορφή, που υψώνει κύλικα, η οποία βρέθηκε σε κατώτερο στρώμα του ίδιου κτιρίου. Η στάση της καθιστής μορφής και οι αναλογίες του σώματος ανταποκρίνονται στον τύπο και τις αναλογίες του χάλκινου τετραποδικού καθίσματος της Έγκωμης.

28. Karageorghis 1967β, σ. 285, πίν. 24a-b. Karageorghis 1968, σ. 103, πίν. VIIe-f. Kyrieleis 1969, σ. 63, εικ. 18. Amandry 1986, σ. 168, αριθ. 8.

Ο πηλός των καθισμάτων, όπως και των μυκηναϊκών ειδωλίων, είναι επιλεγμένος, ομοιογενής, λεπτόκοκκος με ελάχιστες προσμείξεις²⁹. Το αυτό ισχύει και για τα ολόγλυφα ή σύμφυτα πάνω στα καθίσματα ειδώλια. Το χρώμα του κυμαίνεται από το πολύ ανοικτό κιτρινωπό (10YR 7/4) μέχρι το ρόδινο (5YR 7/4). Την ίδια ή ανοικτότερη απόχρωση έχει το λεπτό αλείφωμα, που καλύπτει όλη την επιφάνεια. Στον πυρήνα των καθισμάτων το χρώμα του πηλού είναι περισσότερο σκούρο από την υπόλοιπη μάζα.

Η βαφή είναι στιλπνή και έχει καστανό χρώμα (5YR 3/2) με απόκλιση άλλοτε προς το κιτρινωπό (5YR 5/8) και άλλοτε προς το ερυθρό (2.5YR 4/6-4/8), που οφείλεται σε ανομοιόμορφη όπτηση.

Ο πηλός και η βαφή, η οποία προέρχεται από αραιωμένο πηλό, πλούσιο σε σίδηρο³⁰, επηρεάζονται εξίσου από την ανομοιόμορφη όπτηση και αποκτούν ανάλογη απόχρωση. Στα σημεία όπου ο πηλός παρουσιάζει απόκλιση προς το ερυθρό, η βαφή αποκλίνει προς το καστανέρυθρο, όπως παρατηρείται στα ΕΑΜ 11.222 (αριθ. κατ. 1) και 11.223 (αριθ. κατ. 2), ενώ στα σημεία που ο πηλός κλίνει προς το κιτρινωπό, η βαφή παρουσιάζει ανάλογη απόκλιση προς το καστανοκίτρινο, όπως παρατηρείται στο ΕΑΜ 11.226 (αριθ. κατ. 6). Τα καθίσματα και οι σύμφυτες μορφές, όπου υπήρχαν, ήσαν πλασμένα με το χέρι.

Τα συμπαγή καθίσματα τύπου Α έχουν πλασθεί συνήθως από ένα ενιαίο κομμάτι πηλού, στο οποίο ο τεχνίτης με την κοιλότητα που δημιουργούσε, έδινε τη βασική μορφή του καθίσματος, ενώ το ερεισίνωτο αποτελούσε συνέχεια της επιφάνειας έδρασης. Τα πόδια του καθίσματος ήσαν ανεξάρτητα κομμάτια πηλού που συνδέονταν με το κάθισμα και ήσαν ισχυρά και μάλλον ογκώδη στηρίγματα με ελλειψοειδές ή ορθογώνιο σχήμα, όπως τα πόδια των καθισμάτων της Ιαλυσού³¹ αριθ. κατ. 22, της Πρόσυμνας³² αριθ. κατ. 21, της κουροτρόφου από την Αλυκή Βούλας³³ αριθ. κατ. 20, της Συλλογής Erlendmeyer της Βασιλείας³⁴ αριθ. κατ. 25.

Τα ανοικτά καθίσματα τύπου Β³⁵ έχουν μικρό πάχος στην επιφάνεια έδρασης, το ερεισίνωτο και τα πόδια, και παρέχουν την εντύπωση περισσότερο ελαφράς κατασκευής από τα συμπαγή καθίσματα, ενώ το ξύλινο πρότυπό τους θα πρέπει να ήταν ιδιαίτερα σύνθετο από άποψη ξυλοκατασκευής³⁶. Η επιφάνεια έδρασής τους είναι πλασμένη ανεξάρτητα από το ερεισίνωτο, το οποίο διαμορφώνεται από τρία κατακόρυφα στελέχη, που συνδέονται μεταξύ τους με δύο άλλα οριζόντια.

Ο τύπος αυτός του ερεισίνωτου έχει περισσότερο βάθος και περιβάλλει την καθιστή μορφή, όπου υπάρχει, σε μεγαλύτερη έκταση. Συνέχεια και απόληξη των τριών κατακόρυφων στελεχών του ερεισίνωτου αποτελούν τα πόδια του καθίσματος.

29. Higgins 1967, σ. 1.

30. Ό.π., σ. 4.

31. Ό.π. (υποσημ. 15).

32. Ό.π. (υποσημ. 13).

33. Ορλάνδος 1954-55. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988, σ. 105-106, 110, 120, 328. Παπαδημητρίου 1954, σ. 72-88.

34. French 1971, σ. 171.

35. Ό.π. Mylonas 1956, σ. 116.

36. French 1971, σ. 167.

Το τριποδικό κάθισμα EAM 11.225 (αριθ. κατ. 5)³⁷, το οποίο αποτελεί παρέκκλιση από τους καθιερωμένους τύπους Α και Β, αποτελείται όπως προαναφέρθηκε από τρεις εφαπτόμενες λωρίδες πηλού³⁸.

Το τετραποδικό κάθισμα EAM 11.238 (αριθ. κατ. 15), του οποίου σώζεται μόνον η επιφάνεια έδρασης, παρουσιάζει αρκετό πάχος. Από το μικρό σωζόμενο τμήμα του ερεισίνωτου φαίνεται ότι αυτό ήταν κάθετο προς την επιφάνεια έδρασης, της οποίας αποτελούσε συνέχεια. Στα σημεία, όπου κατέληγαν οι χειρολαβές, διακρίνεται καθαρά παχύ στρώμα πηλού, το οποίο κάλυπτε το κάθισμα μετά το αρχικό πλάσιμο και τη σύνδεση των ποδιών και των χειρολαβών.

Οι μηροί του σύμφυτου ειδωλίου που σώζονται πάνω στο τμήμα καθίσματος EAM 11.224.A (αριθ. κατ. 4) αποτελούνται από κομμάτι πηλού επίθετο πάνω στην επιφάνεια έδρασης και παρουσιάζουν πλαστική διαμόρφωση, έτσι ώστε να διακρίνονται μεταξύ τους, όπως οι μηροί του καθίστου ειδωλίου πάνω στο κάθισμα της Ιαλυσού³⁹.

Τα σύμφυτα καθιστά ειδώλια, τμήματα των οποίων σώζονται πάνω στα καθίσματα EAM 11.222, 11.223, 11.224, 11.229 και 11.231 (αριθ. κατ. 1, 2, 3, 8 και 10) αποτελούνται από μια πρόσθετη λωρίδα πηλού, επίθετη πάνω στην επιφάνεια έδρασης, άλλοτε παχύτερη, άλλοτε περισσότερο λεπτή και μερικές φορές δυσδιάκριτη πάνω στο κάθισμα⁴⁰. Τα τμήματα των ειδωλίων αυτών σώζουν το κατώτερο μέρος του σώματος και αποδίδουν σχηματικά τα κάτω άκρα, χωρίς διάκριση μεταξύ τους.

Γενικά, τα ομοιώματα καθισμάτων, όπως και τα μυκηναϊκά ειδώλια, διακρίνονται για την καθαρότητα του πηλού και το επιμελημένο πλάσιμο, ανεξάρτητα από το αν οι μορφές που αποδίδουν είναι απλές ή περισσότερο περίτεχνες.

37. Ό.π., σ. 171, πίν. 28a.

38. Ό.π., σ. 171.

39. Jacopi 1930-31, σ. 306-307, εικ. 52-53, πίν. XXIII.

40. French 1971, σ. 170.

Η διακόσμηση των πήλινων ομοιωμάτων καθισμάτων είναι γραπτή, συνήθως γραμμική, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις πλούσια σε θέματα παρόμοια με εκείνα της σύγχρονης μυκηναϊκής κεραμικής⁴¹.

Πλούσια γραπτή διακόσμηση φέρουν τα συμπαγή καθίσματα (τύπου Α) από την Αλυκή Βούλας⁴² αριθ. κατ. 20, την Πρόσυμνα⁴³ αριθ. κατ. 21, την Ιαλυσό της Ρόδου⁴⁴ αριθ. κατ. 22, τη Δήλο⁴⁵ αριθ. κατ. 23 και το ΕΑΜ 11.222 (αριθ. κατ. 1) από τις Μυκίνες⁴⁶. Όλη η εξωτερική επιφάνεια του ερεισίνωτου του καθίσματος από την Αλυκή Βούλας⁴⁷ και τα πόδια φέρουν γραπτή διακόσμηση με βράχους⁴⁸ σε σκιαγραφία, που εγγράφονται σε ορθογώνια πλαίσια. Στην εσωτερική όψη του καθίσματος από την Πρόσυμνα⁴⁹ αριθ. κατ. 21 οφιοειδείς ταινίες αποδίδουν σχηματικά κάποιο φυτικό θέμα⁵⁰.

Εξωτερικά στην πλάτη και τα πόδια του καθίσματος από την Πρόσυμνα γράφονται σπείρες που εξαρτώνται από κεντρικό βλαστό⁵¹, ενώ παχιά ταινία χρώματος ορίζει το περίγραμμα της επιφάνειας έδρασης και των ποδιών. Παρόμοια διακόσμηση με μία σπείρα στην κάθε πλευρά, που απολήγει σε κατακόρυφο βλαστό, παρατηρείται στο ΕΑΜ 11.222 (αριθ. κατ. 1), ενώ στο κάθισμα από την Ιαλυσό της Ρόδου⁵² αριθ. κατ. 22 επαναλαμβάνεται το ίδιο θέμα των βλαστών που απολήγουν σε σπείρες και η παχιά γραπτή ταινία πάνω στην περιφέρεια των ποδιών του ερεισίνωτου και της επιφάνειας έδρασης.

Πάνω στα πόδια του καθίσματος της Ιαλυσού γράφονται σειρές από θαλαστές ταινίες⁵³. Παρόμοια διακόσμηση φέρει το πόδι του καθίσματος ΕΑΜ 11.223 (αριθ. κατ. 2), το οποίο ως προς το σχήμα και τον όγκο είναι παρόμοιο με εκείνο της Ιαλυσού. Τρεις σειρές θαλαστές ταινίες καλύπτουν εξωτερικά το συμπαγές κάθισμα ΕΑΜ 11.226 (αριθ. κατ. 6). Η επανάληψη του γραμμικού θέματος των θαλαστών ταινιών επάνω στα καθίσματα προβληματίζει για τη σημασία του. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποδίδουν το πλέγμα πλεκτού καθίσματος⁵⁴ ή διακόσμηση του επίπλου.

Στην πλάτη του καθίσματος από τη Δήλο αριθ. κατ. 23 υπάρχει πλούσια διακόσμηση από φυτικά θέματα και δυσδιάγνωστες μορφές, στις οποίες ο Laumonier⁵⁵ διέκρινε ζώα σε καλπασμό ή ανθρώπινες μορφές.

41. Πρβλ. συμπαγή καθίσματα από την Πρόσυμνα αριθ. κατ. 21, από την Ιαλυσό αριθ. κατ. 22 με γραπτές σπείρες (Furumark 1941, FM 47:4, εικ. 60, σ. 356-357).

42. Ορλάνδος 1954-55. Kranz 1972, σ. 47, πίν. 20,12. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988, σ. 105-106, 110, 220.

43. Ό.π. (υποσημ. 13).

44. Ό.π. (υποσημ. 39).

45. Laumonier 1956, σ. 42, αριθ. 6, πίν. I₆.

46. French 1971, σ. 171, πίν. 28a.

47. Ό.π. (υποσημ. 41).

48. Furumark 1941, FM 32:24-25, σ. 324.

49. Ό.π. (υποσημ. 42).

50. Blegen 1937, σ. 366-367. Πρβλ. το φυτικό μοτίβο που αναφέρεται από τον Furumark 1941, εικ. 40, ως Grass or reed, FM 16:8.

51. Furumark 1941, FM 47:4, εικ. 60, σ. 356-357.

52. Ό.π., FM 47:60.

53. Ό.π., FM 58:7-8, εικ. 67.

54. Jahn 1990, σ. 132-133.

55. Laumonier 1956, σ. 42, αριθ. 6, πίν. I.

Λιγότερο περίτεχνη είναι η διακόσμηση των ανοικτών (τύπου Β) καθισμάτων. Την επιφάνεια έδρασης καλύπτουν δικτυωτό (ΕΑΜ 11.237, αριθ. κατ. 14 και 11.238, αριθ. κατ. 15) ή ταινίες σε ακτινωτή διάταξη (ΕΑΜ 11.234, αριθ. κατ. 12) ή σπειροειδή θέματα (ΕΑΜ 11.227, αριθ. κατ. 7) ή επάλληλα γραμμίδια (ΕΑΜ 11.231, αριθ. κατ. 9 και 11.235, αριθ. κατ. 12), που φαίνεται ότι αποδίδουν το πλέγμα του καθίσματος. Επάνω στα πόδια των καθισμάτων γράφονται κατακόρυφες κηλίδες χρώματος. Μερικά ανοικτά καθίσματα φέρουν πλούσια γραπτή διακόσμηση σε όλη την επιφάνεια, όπως το κάθισμα με τη σύμφυτη μορφή τύπου Ψ από την Κύπρο⁵⁶ αριθ. κατ. 30, του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης. Όλη η επιφάνεια έδρασης, αλλά και το ερεισίνωτο καλύπτονται από συστάδες ομόκεντρων ημικυκλίων ή γραμμιδίων. Παρόμοια διακόσμηση από ομόκεντρα τόξα καλύπτει όλη την επιφάνεια του ΕΑΜ 11.224 (αριθ. κατ. 3).

Περισσότερο απλή είναι η διακόσμηση των τετραποδικών καθισμάτων, η οποία, όπου υπάρχει, αποτελείται από δικτυωτό στην επιφάνεια έδρασης ή κατακόρυφες ταινίες επάνω στο ερεισίνωτο.

Το τετραποδικό κάθισμα από την Περαιτή⁵⁷ αριθ. κατ. 39 δεν φέρει διακόσμηση, ενώ πάνω στο ερεισίνωτο του τετραποδικού καθίσματος από το Κίτιο⁵⁸ αριθ. κατ. 40 έχουν γραφεί κατακόρυφες ταινίες χρώματος. Δικτυωτό καλύπτει το ΕΑΜ 11.238 (αριθ. κατ. 15), που αποτελεί επιφάνεια έδρασης τετραποδικού καθίσματος.

Κατά τον Blegen⁵⁹, η γραπτή διακόσμηση των πήλινων αυτών καθισμάτων αντικατοπτρίζει τη διακοσμημένη με ενθέσεις επίπλωση που ήταν σε χρήση κατά τη μυκηναϊκή εποχή. Από τα διακοσμητικά στοιχεία που επέζησαν και αποτελούσαν ενθέσεις επίπλων, το πιο κοινό υλικό είναι το ελεφαντόδοντο, που χρησιμοποιείται για ένθετη διακόσμηση στην Αίγυπτο⁶⁰ και την Ασία⁶¹.

Τα ελεφάντινα ενθέματα των Μυκηνών θα πρέπει να κοσμούσαν τη χαμένη μυκηναϊκή επίπλωση⁶². Στις πινακίδες της Γραμμικής Β της Πύλου βασικοί όροι αφορούν στην επίπλωση⁶³, ενώ έχουν αναγνωρισθεί πολλά από τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή και τη διακόσμηση της⁶⁴.

Στην πινακίδα της Πύλου Τα 707 αναφέρονται θρόνοι από έβενο, χρυσό ή ελεφαντόδοντο⁶⁵, καθώς και από άγνωστο υλικό, διακοσμημένο με γαλάζια υαλόμαζα, ασήμι, χρυσό και με διακοσμητικά θέματα βούκρανα, φοίνικες και γρύπες.

Τα παραπάνω θέματα είναι κοινά στη μυκηναϊκή κεραμική και μεταλλοτεχνία⁶⁶. Τη διακόσμηση των υποποδίων υποδεικνύει μια σειρά ελεφάντινων ευρημάτων που αποτελούν σύνθεση ενθεμάτων που απολήγουν σε δύο πλευρικές έλικες, όπως αυτή του ΕΑΜ 6440 από το θαλαμωτό τάφο 518 των Μυκηνών⁶⁷. Αναφέρονται, επίσης, η λαμπρή διακόσμηση του υποποδίου από τις Αρχάνες⁶⁸ και η ράβδος με τις δύο έλικες που σώζονται από την ελεφάντινη διακόσμηση υποποδίου από τη Μιδέα⁶⁹.

56. Richter 1953, σ. 15, πίν. 7c.

57. Ό.π. (υποσημ. 26).

58. Karageorghis 1967β, σ. 285-286, εικ. 24. Kyrieleis 1969, σ. 63, εικ. 18.

59. Blegen 1937, σ. 255.

60. Higgins 1956, σ. 39. Σακελλαράκης 1979, σ. 13-15.

61. Mallowan 1966, σ. 512.

62. Poursat 1977, σ. 17-18.

63. Higgins 1956, σ. 39-41. Tournavitou 1995, σ. 257-269.

64. Gray 1959, σ. 52.

65. Palmer 1963, σ. 348-349. M. Ventris - J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge 1973, σ. 344.

66. Furumark 1941, σ. 276, εικ. 38-40.

67. Poursat 1976, σ. 102, πίν. XXXIV.

68. Sakellarakis 1996, σ. 108. Poursat 1977.

69. Persson 1943, σ. 47, πίν. II. Poursat 1977, σ. 31-32, πίν. II.

Με τη διακόσμηση των υποποδίων ή άλλων επίπλων συνδέθηκαν ελεφάντινες έλικες από τις Μυκίνες⁷⁰, τη Θήβα⁷¹, τη Ζάκρο⁷², και αυτά σε συσχετισμό με το τμήμα τοιχογραφίας από την Πύλο⁷³ που σώζει παράσταση υποποδίου και τα σχετικά ιδεογράμματα των υποποδίων της Γραμμικής Β⁷⁴.

Κλισίη δινωτή έλέφαντι καί άργύρω είναι η γνωστή περιγραφή του θρόνου της Πηνελόπης στην *Οδύσσεια*⁷⁵. Μπορεί να έχει σημασία το γεγονός ότι ο θρόνος της Πηνελόπης από ασήμι και ελεφαντόδοντο έγινε κατά τον Όμηρο από τον Ικμάλιο⁷⁶, όνομα που συνδέεται με το κυπριακό ρήμα *ίκμάω* (= σφυρηλατώ, κτυπώ), που αναφέρεται στην κατεργασία μετάλλου ή ελεφαντόδοντου⁷⁷. Όταν ελεφάντινοι θρόνοι διακοσμημένοι με σπείρες βρέθηκαν στη Nimrud, ο ανασκαφέας έκανε νύξη για το θρόνο της Πηνελόπης⁷⁸. Χρυσές επενδύσεις έχουν τα καθίσματα στη συγκέντρωση του Δία⁷⁹. Αργυρό είναι το ερεισίνωτο των καθισμάτων στο ανάκτορο του Αλκίνοου⁸⁰. Ένα «αργυρόπλο» κάθισμα δωρίζει η Θέτις στο ανάκτορο του Ηφαίστου⁸¹, ενώ η Ήρα υπόσχεται χρυσό θρόνο στο θεό του Ύπνου⁸².

Θα δίσταζε κανείς να πει ότι η επίπλωση των Μυκηναίων πλησίαζε τη μεγαλοπρέπεια εκείνης του τάφου του Τουταγχαμών, που χρονολογείται στο 14ο αι. π.Χ., όπου βρέθηκαν θρόνοι και κιβώτια με ενθέσεις από ελεφαντόδοντο, υαλόμαζα, φαγεντιανή, ασημένια και χρυσά επικαλύμματα⁸³. Η σύγχρονη με τη μυκηναϊκή αιγυπτιακή επίπλωση θα μπορούσε να δια φωτίσει ίσως αυτή τη μαρτυρία, στην οποία ανήκουν πλήθος από ενθέματα, που προέρχονται από διάφορες μυκηναϊκές θέσεις⁸⁴.

Ο τάφος 79 στη Σαλαμίνα της Κύπρου⁸⁵ απέδωσε ένα από δείγμα επίπλωσης: δύο θρόνοι, από τους οποίους ο ένας είναι κατασκευασμένος από ξύλο, διακοσμήθηκαν με κατακόρυφες ράβδους ελεφαντοστού και αργύρου και στο ανώτερο τμήμα του ερεισίνωτου με λεπτά φύλλα χρυσού. Αυτοί οι δύο θρόνοι και ένας τρίτος, που βρέθηκε στον ίδιο τάφο, θα μπορούσαν να συσχετισθούν με τα επίθετα *θρόνον, καλόν δαιδάλεον* (*Οδ.* α, 130-131) και *κλισμόν ποικίλον* (*Οδ.* α, 132).

Το πήλινο τετραποδικό κάθισμα από το Κίτιο⁸⁶ αριθ. κατ. 40, το οποίο έχει θεωρηθεί ότι ανήκει στην αρχαϊκή περίοδο⁸⁷ και κατά τον Kranz τοποθετείται στα τέλη της εποχής του Χαλκού⁸⁸,

70. Mylonas 1966, εικ. 142. Poursat 1976, πίν. IV.1.

71. Poursat 1977, πίν. IV.3.

72. Αικ. Παπαευθυμίου, Μινωϊκή μήτρα από τον Πόρο Ηρακλείου, *ΚρητΧρον* 25 (1973), σ. 382, πίν. 15.1. Poursat 1977, σ. 32.

73. Poursat 1977, σ. 31, πίν. XXI.3.

74. Ό.π., πίν. XXI.2.

75. *Οδ.* ι, 55-56.

76. Mallowan 1966, σ. 512. Karageorghis 1968, σ. 102. W.B. Stanford, *Odyssey* I, 1948, σ. 317.

77. Karageorghis 1968, σ. 102.

78. Mallowan 1966, σ. 512.

79. *Ιλ.* Θ, 436, 442. Jung 1982, σ. 19.

80. *Οδ.* η, 162. *Ιλ.* Θ, 65.

81. *Ιλ.* Σ, 389.

82. *Ιλ.* Ξ, 239.

83. Gray 1959, σ. 54.

84. Higgins 1956, σ. 40.

85. Karageorghis 1967α, σ. 168, πίν. XVI.3. Οι λαμπροί θρόνοι που βρέθηκαν στον τάφο 79 της Σαλαμίνας της Κύπρου χρονολογούνται στα τέλη του 8ου αι. π.Χ., περίοδο αναβίωσης του μυκηναϊκού ηρωικού παρελθόντος, και συμβάλλουν στην ανασύσταση της εικόνας της χαμένης μυκηναϊκής επίπλωσης. Βλ. Hiller 1983α, σ. 13 και Coldstream 1977, σ. 349 κ.ε.

86. Karageorghis 1967β, σ. 285-286, εικ. 24a.b.

87. Karageorghis 1968, σ. 103, πίν. VII.

88. Kranz 1972, σ. 47.

φέρει γραπτές κατακόρυφες ταινίες στο ερεισίνωτο και αποτελεί κατά τον Καραγιώργη⁸⁹ απόδοση σε πηλό ξύλινου προτύπου ανάλογου ίσως με εκείνα του τάφου της Σαλαμίνας. Ως προς τη διακόσμηση, το σχήμα και το πλάσιμο παρουσιάζει ιδιαίτερη ομοιότητα με το εν μέρει σωζόμενο κάθισμα ΕΑΜ 11.238 (αριθ. κατ. 15), η οποία ενισχύει την άποψη ότι θα πρέπει να χρονολογηθεί μάλλον στα τέλη της εποχής του Χαλκού και όχι στην αρχαϊκή περίοδο⁹⁰.

Γενικά, τα πήλινα ομοιώματα καθισμάτων, με τους τύπους που αποδίδουν και τη διακόσμηση που φέρουν, άλλοτε απλή και άλλοτε περίτεχνη, συμβάλλουν στη σύνθεση της εικόνας της χαμένης μυκηναϊκής επίπλωσης.

89. Karageorghis 1967β, σ. 286.

90. Βλ. κατωτ. σ. 47-48.

Τα πήλινα καθιστά ειδώλια, είτε σύμφυτα με το κάθισμα είτε ολόγλυφα⁹¹, έχουν τη μορφή και ακολουθούν την τυπολογική εξέλιξη των μυκηναϊκών ειδωλίων. Τα πρωιμότερα από αυτά ανήκουν στο φυσιοκρατικό τύπο, που παρουσιάζει μεγάλο κεφάλι με μάτια δηλωμένα πλαστικά από δύο επίθετα κομμάτια πηλού και χέρια πλασμένα χωριστά, που φέρονται ανάμεσα ή κάτω από το στήθος⁹². Το στήθος δηλώνεται πλαστικά από δύο επίθετα κομμάτια πηλού και οι γραπτά δηλωμένες θηλές, σε συνδυασμό με τις κατακόρυφες ή κυματοειδείς ταινίες επάνω στο υπόλοιπο σώμα και τα χέρια, μαρτυρούν την ύπαρξη μινωικού ενδύματος, που το άφηνε ακάλυπτο.

Φυσιοκρατικά ειδώλια

Στο φυσιοκρατικό τύπο ανήκουν δύο καθιστά ειδώλια από τις ανασκαφές του Schliemann στις Μυκήνες. Από το ένα⁹³ σώζεται ο κορμός επικολημένος επάνω σε τμήμα του ερεισίνωτου συμπαγούς καθίσματος αριθ. κατ. 16, με τα χέρια πλασμένα χωριστά από δύο λωρίδες πηλού, τα οποία κεκαμμένα στους αγκώνες φέρονται ανάμεσα στα στήθη. Το άλλο καθιστό ειδώλιο από τις Μυκήνες⁹⁴ σώζει μέρος του κορμού και των χεριών, τα οποία φέρονται επίσης ανάμεσα στα στήθη, ενώ η τραχιά πίσω όψη του ειδωλίου μαρτυρεί ότι έχει αποσπασθεί από την πλάτη του καθίσματος. Το πρώτο από τα δύο αυτά ειδώλια καλύπτεται με κυματοειδείς ταινίες, που αποδίδουν κλειστό ένδυμα, ενώ του δεύτερου δηλώνονται με χρώμα οι θηλές του στήθους και καλύπτονται τα χέρια και ο κορμός με κυματοειδείς ταινίες που αποδίδουν ένδυμα μινωικού τύπου. Παρόμοιο ως προς το πλάσιμο των χεριών και τη διακόσμηση είναι ένα άλλο ειδώλιο από το Μπερμπάτι⁹⁵, που σώζει μόνον τον κορμό και μέρος των χεριών, ενώ η φθορά που παρουσιάζει στην πίσω όψη του οφείλεται ίσως στο ότι έχει αποσπασθεί από κάθισμα.

Ειδώλια τύπου πρώτο Φ

Ακολουθούν τα ειδώλια (του πρωιμότερου τύπου Φ) τύπου πρώτο Φ⁹⁶, με το δισκοειδές σώμα και τα πλαστικά δηλωμένα άκρα των χεριών. Ο χαρακτηρισμός των μυκηναϊκών ειδωλίων με τα γράμματα της αλφαβήτου έχει διατυπωθεί από τον Furumark σύμφωνα με το περίγραμμά τους. Τα καθιστά ειδώλια τύπου πρώτο Φ, όπως και τα αντίστοιχα όρθια ειδώλια του ίδιου τύπου, έχουν πλαστικά δηλωμένα τα χέρια, κυρίως στα άκρα, ενώ τα πόδια αποδίδονται πλασμένα χωριστά να κρέμονται από το κάθισμα ή να πατούν σε υποπόδιο. Το κεφάλι είναι ακάλυπτο, συνήθως ολόβαφο στη θέση της κόμης, με πλαστικά δηλωμένα τα μάτια, τη μύτη και μερικές φορές τα αυτιά. Γραπτά δηλώνονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου, ενώ το στήθος δηλώνεται πλαστικά από δύο επίθετα κομμάτια πηλού με δύο γραπτά στίγματα στο κέντρο.

91. Mylonas 1956, σ. 110-111, πίν. XIII, εικ. 1-3.

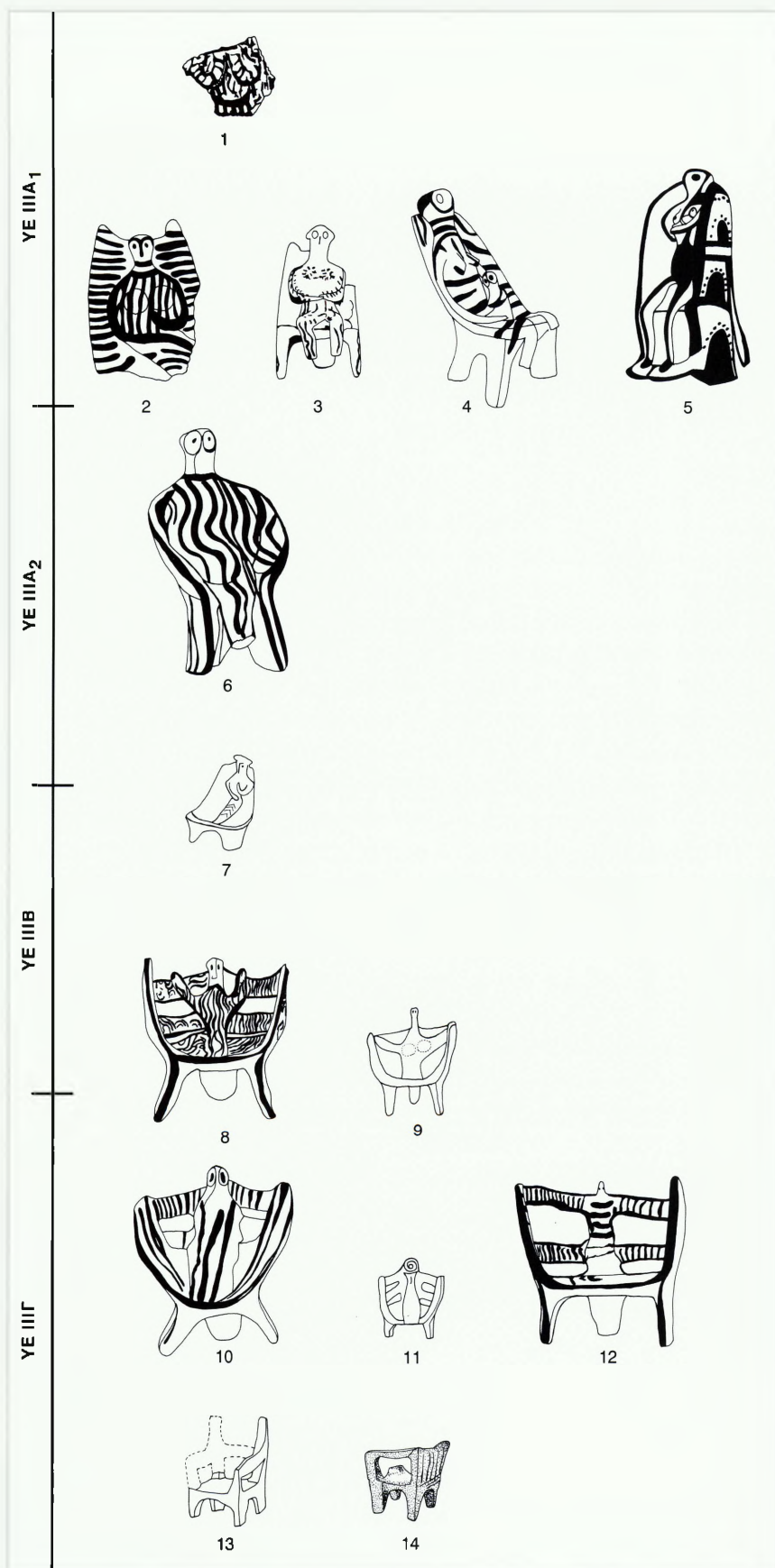
92. French 1971, σ. 110-112, πίν. 13.

93. Mayer 1892, σ. 197, εικ. 8.

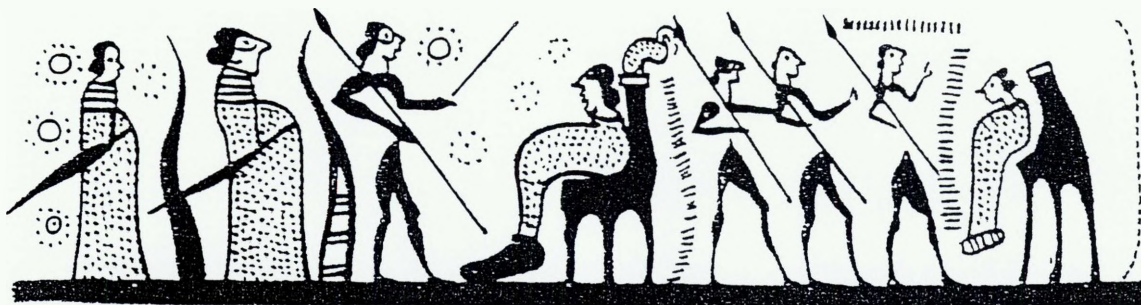
94. French 1971, σ. 169, πίν. 13a.

95. Ό.π., σ. 169, πίν. 29b.

96. Furumark 1941, σ. 86.

Εικ. 2. Χρονολογικό διάγραμμα της εξέλιξης των τύπων των καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων.

Εικ. 3. Σκηνή πομπής πολεμιστών που κατευθύνεται προς καθιστή μορφή. Ανάπτυγμα κρατήρα από την Αραδίππου της Κύπρου. Μουσείο Λούβρου, αριθ. AM 676.

Αντιπροσωπευτικά δείγματα αποτελούν το σύμφυτο ειδώλιο πάνω σε συμπαγές κάθισμα από τη Ναυπλία⁹⁷ αριθ. κατ. 17 και εκείνο του Μουσείου της Κοπεγχάγης⁹⁸ αριθ. κατ. 18. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις το κάθισμα είναι συμπαγές τύπου Α και φέρει δύο κερατοειδείς αποφύσεις στην κορυφή του ερεισίνωτου. Το ειδώλιο του Μουσείου της Κοπεγχάγης αριθ. κατ. 18 έχει τα χέρια ενωμένα στην κοιλιά, ενώ τα πόδια του κρέμονται από το κάθισμα. Και των δύο ειδωλίων το κεφάλι είναι ευρύ, ολόβαφο στην κορυφή και την πίσω όψη, ενώ τα μάτια δηλώνονται πλαστικά με δύο επίθετα κομμάτια πηλού, όπως παρατηρείται στα ειδώλια τύπου πρώτο Φ και τα πρώιμα Φ⁹⁹.

Στον τύπο πρώτο Φ εντάσσεται η καθιστή κουροτρόφος αριθ. κατ. 19 από τις Μυκίνες, που βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου¹⁰⁰. Τα άκρα των χεριών της, που δηλώνονται πλαστικά, ελάχιστα διακρίνονται κάτω από το βρέφος. Τα πόδια, παρόμοια με αυτά του ειδωλίου του Μουσείου της Κοπεγχάγης αριθ. κατ. 18, κρέμονται από το κάθισμα, ενώ το ακάλυπτο, ολόβαφο στην κορυφή, κεφάλι με τα πλαστικά δηλωμένα μάτια μοιάζει με εκείνο του καθιστού ειδωλίου από τη Ναυπλία¹⁰¹ αριθ. κατ. 17.

Η ομοιότητα που παρουσιάζει η καθιστή κουροτρόφος του Μουσείου του Λούβρου με το πήλινο καθιστό ειδώλιο από τη Ναυπλία προκάλεσε την εικασία ότι το ειδώλιο της Ναυπλίας κρατούσε κάποτε βρέφος¹⁰². Η επιφάνεια, όμως, του πηλού δεν παρουσιάζει ανάλογες φθορές που θα δικαιολογούσαν την ύπαρξη βρέφους ή οποιουδήποτε άλλου πρόσθετου στοιχείου.

Η καθιστή κουροτρόφος από την Αλυκή Βούλας¹⁰³ αριθ. κατ. 20 έχει τα χέρια και τα πόδια πλασμένα χωριστά. Το κεφάλι είναι ακάλυπτο, ολόβαφο με δύο πλαστικά δηλωμένα μάτια, όπως αποδίδεται το κεφάλι των πρώτο Φ και πρώιμων Φ ειδωλίων, με τα οποία συσχετίζεται και η δήλωση των θηλών του στήθους της κουροτρόφου με δύο γραπτά στίγματα¹⁰⁴.

97. *Αθήναιον* VII (1878), πίν. 11. Winter 1903, σ. 2, εικ. 4-5.

98. Breitenstein 1941, πίν. 10.

99. French 1971, σ. 144-145.

100. Mylonas 1956, σ. 115-116, πίν. XV, εικ. 7.

101. Ό.π. (υπόσημ. 97).

102. Mylonas 1956, σ. 116.

103. Ορλάνδος 1954-55, σ. 25, εικ. 21. Kranz 1972, πίν. 20, σ. 47. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988, σ. 105-106, 110, 220, 328. Sakellarakis 1996, σ. 107.

104. French 1971, σ. 108-114.

Η ενδυμασία στα πρωιμότερα και ιδιαίτερα στα φυσιοκρατικά ειδώλια αποδίδεται με κατακόρυφες κυματοειδείς ταινίες στα χέρια και το σώμα εκτός από το στήθος, όπου δύο στίγματα μαρτυρούν ενδυμασία μινωικού τύπου που άφηνε ακάλυπτο το στήθος¹⁰⁵.

Κατά κανόνα τα πρώιμα φυσιοκρατικά ειδώλια, καθώς και εκείνα τύπου πρώτο Φ και Φ απαντούν σύμφυτα ή επίθετα πάνω σε συμπαγή τριποδικά καθίσματα τύπου Α¹⁰⁶ (Εικ. 2:1-5).

Ειδώλια τύπου Φ

Τα καθιστά ειδώλια τύπου Φ χαρακτηρίζονται, όπως όλα τα ειδώλια αυτού του τύπου, από δισκοειδές σώμα χωρίς δήλωση των χεριών, ακάλυπτο κεφάλι με πλαστικά ή γραπτά δηλωμένα μάτια¹⁰⁷ και σε ορισμένα από αυτά φέρουν πλαστικό πλόκαμο από την κορυφή έως τον αυχένα, σε τόσο μήκος, όσο να μπορεί να διακρίνεται από την πλάτη του καθίσματος. Το στήθος, που τονίζεται πλαστικά, γράφεται, όπως και το υπόλοιπο σώμα, με τις γραπτές κυματοειδείς ταινίες που δηλώνουν το ένδυμα.

Στον τύπο Φ ανήκει το καθιστό πάνω σε συμπαγές κάθισμα ειδώλιο της Συλλογής Erlenmeyer στη Βασιλεία¹⁰⁸ αριθ. κατ. 25. Το κεφάλι είναι ευρύ με πλαστικά δηλωμένα μάτια και ολόβαφο στην κορυφή και την πίσω όψη. Το σώμα καλύπτεται από το λαιμό μέχρι τα πόδια με κυματοειδείς ταινίες, που αποδίδουν κλειστό ένδυμα. Αυτό σκεπάζει όλο το σώμα και τα πόδια, τα οποία δεν διακρίνονται μεταξύ τους, αλλά αποτελούνται από ενιαίο κυλινδρικό κομμάτι πηλού, που κρέμεται από το κάθισμα χωρίς να πατά στο έδαφος.

Η διαμόρφωση αυτή των ποδιών θυμίζει την καθιστή μορφή στον κρατήρα από την Αραδίππου της Κύπρου (Εικ. 3), που βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου¹⁰⁹. Η μορφή είναι καλυμμένη από το λαιμό μέχρι τα πόδια από ύφασμα ή κλειστό ένδυμα, όμοιο με σάκο¹¹⁰.

Επίσης καλυμμένες από ύφασμα χωρίς διάκριση ποδιών και χεριών είναι η μορφή του αποδέκτη της προσφοράς επάνω στη σαρκοφάγο της Αγίας Τριάδας¹¹¹, εκείνη της σαρκοφάγου από το Νίρου Χάνι¹¹², καθώς και η μορφή που παριστάνεται πάνω σε κεφάλι ζώου σε σφραγιδόλιθο του Βρετανικού Μουσείου¹¹³. Υπαρκτό φυσικό πρότυπο για ένα κλειστό ένδυμα χωρίς μανίκια που κάλυπτε ολόκληρο το σώμα αποτελεί το παλαιότερο ένδυμα, που βρέθηκε σε τάφο στο Λευκαντί και χρονολογείται στον 11ο αι. π.Χ.¹¹⁴. Νεότερη συμπλήρωση της γνωστής «παριζιάνας» της τοιχογραφίας των Δίφρων της Κνωσού από τον Cameron¹¹⁵ με κομμάτια της τοιχογραφίας που προστέθηκαν εκ των υστέρων, προσφέρει νέο παράλληλο. Το σώμα της «παριζιάνας», σύμφωνα με τη συμπλήρωση αυτή, καλύπτεται με ένδυμα, κάτω από το οποίο κρύβονται τα χέρια της. Θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς ότι τα μυκηναϊκά ειδώλια όλων των τύπων που δεν έχουν τα χέρια πλασμένα χωριστά, αποδίδονται με ενδυμασία που κάλυπτε ολόκληρο το σώμα. Μορφές που υψώνουν τα χέρια κάτω από ένα τέτοιο ολόσωμο ένδυμα φαίνεται ότι αποτελούν τα ειδώλια τύπου Ψ, ενώ τα τύπου Φ αποδίδουν μορφές με παρόμοιο κλειστό ένδυμα, που φέρουν τα χέρια κάτω από το στήθος. Η θέση των χεριών των ειδώ-

105. Ό.π., σ. 169.

106. Ό.π., σ. 169-170. Amandry 1986, σ. 168, σημ. 8.

107. Amandry 1986, ό.π.

108. Kranz 1972, πίν. 20,3 και 21,1.

109. Pottier 1907, σ. 232, εικ. 10. Vermeule-Townsend 1974, σ. 17, εικ. 4.

110. French 1971, πίν. 16a.

111. Long 1974, σ. 45.

112. Zervos 1956, σ. 778. Long 1974, σ. 45, εικ. 31.

113. G. Rodenwaldt, *Votivpinax aus Mykenae*, *AM* 37 (1912), σ. 140. V.E.G. Kenna, *CMS* VI, αριθ. 118. Long 1974, σ. 45.

114. Barber 1992, σ. 197, 312, 318. M. Popham - E. Tulupa - H. Sackett, *The Hero of Lefkandi*, *Antiquity* LVI (1982), σ. 173, πίν. 25.

115. Cameron 1964, σ. 38-53. Long 1974, σ. 4.

λίων τύπου Φ φαίνεται καθαρά στα ειδώλια τύπου πρώτο Φ, στα οποία διακρίνονται πλαστικά δηλωμένα τα χέρια κάτω από ένα ένδυμα ή μανδύα, που δηλώνεται με επάλληλες ταινίες χρώματος.

Ειδώλια μεταβατικού τύπου κατά την εξέλιξη από τον τύπο Φ στον τύπο Ψ

Σε μεταβατικό τύπο¹¹⁶, ο οποίος αποτελεί ενδιάμεσο στάδιο για την εξέλιξη από τα ειδώλια τύπου Φ στα ειδώλια τύπου Ψ, φαίνεται ότι ανήκει το καθιστό ειδώλιο από το Μπερμπάτι αριθ. κατ. 24 (Εικ. 2:7). Αντιπροσωπευτικά δείγματα του μεταβατικού αυτού τύπου θεωρούνται το ειδώλιο από την περιοχή Καρέα Υμηττού, που βρίσκεται στο Ashmolean Museum¹¹⁷, το ειδώλιο της κουροτρόφου ΕΑΜ 2493¹¹⁸ από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών, καθώς και ένα άλλο στο Μουσείο του Βερολίνου¹¹⁹. Έχουν ρομβοειδές σώμα και χέρια πλαστικά δηλωμένα, που φέρονται το αριστερό κάτω από το στήθος και το δεξιό διαγωνίως προς την κοιλιά της μορφής.

Το κεφάλι είναι λεπτό, με γραπτά δηλωμένα μάτια, φέρει πόλο, ο οποίος εμφανίζεται στα ειδώλια του τύπου αυτού, ενώ έχει ήδη αρχίσει να διαμορφώνεται υποτυπωδώς στα ύστερα ειδώλια τύπου Φ¹²⁰ και καθιερώνεται στα ειδώλια τύπου Ψ. Τα πόδια της μορφής από το Μπερμπάτι δεν διακρίνονται μεταξύ τους και αποτελούν ένα πλαστικό έξαρμα πηλού πάνω στην επιφάνεια έδρασης¹²¹.

Φαίνεται ότι η ιδέα της σχηματοποίησης και της κάλυψης του σώματος της καθιστής μορφής με ύφασμα μείωσε τον όγκο των ποδιών, έτσι ώστε να αποτελούν ένα κυλινδρικό και πολλές φορές δυσδιάκριτο έξαρμα πάνω στο κάθισμα.

Ειδώλια τύπου Ψ

Τα πλήρη καθιστά ειδώλια τύπου Ψ αποτελούν σχηματικές γυναικείες μορφές με υψωμένα χέρια, στα οποία δεν δηλώνονται τα άκρα. Τα κάτω άκρα των ειδωλίων σχηματοποιούνται σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αποτελούν ένα άμορφο και πολλές φορές δυσδιάκριτο έξαρμα πάνω στην επιφάνεια του καθίσματος (αριθ. κατ. 29-30). Το κεφάλι, που φέρει συνήθως πόλο, είναι λεπτό με βαθύνσεις στη θέση των ματιών και γραπτά τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Πλαστικός πλόκαμος καλύπτει τον αυχένα στο τμήμα που διακρίνεται από το κάθισμα.

Τα σύμφυτα ειδώλια τύπου Ψ απαντούν μόνον επάνω σε ανοικτά καθίσματα τύπου Β και όχι σε συμπαγή κλειστά, όπως συνέβαινε με τα πρώιμα φυσιοκρατικά ή τύπου Φ καθιστά ειδώλια. Εξαιρέση αποτελεί ένα ειδώλιο τύπου Φ καθιστό πάνω σε ανοικτό θρόνο (τύπου Β)¹²², που ανήκει σε ιδιωτική Συλλογή των Βρυξελλών. Το παράδειγμα αυτό, όμως, θα πρέπει να χρονολογηθεί στην υστερογεωμετρική περίοδο, αν κρίνει κανείς από το σχήμα του καθίσματος και από την ομοιότητα που παρουσιάζει γενικά με τα υστερογεωμετρικά καθίσματα και ιδιαίτερα με το πλήνιο ομοίωμα καθίσματος που βρίσκεται στο Μουσείο L. Pigorini της Ρώμης¹²³ (Εικ. 13).

Χωρίς κάθισμα βρέθηκαν ορισμένα ολόγλυφα ειδώλια σε καθιστή στάση στις Μυκήνες, όπως το αριθ. κατ. 26 από το θαλαμωτό τάφο 91¹²⁴ ή η μικρή πλήννη καθιστή μορφή τύπου Ψ από τη Δυ-

116. French 1971, σ. 123-124.

117. Ό.π., σ. 123, πίν. 17a.

118. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, πίν. 29.

119. Mueller 1929, αριθ. 251. A.W. Persson, *ILN*, Feb. 15, 1963, σ. 278. French 1971, σ. 169.

120. French 1971, σ. 118.

121. Ό.π., σ. 170.

122. Amandry 1986, σ. 174, αριθ. 78, πίν. 8.

123. Kranz 1972, σ. 50, σημ. 176.

124. Mylonas 1956, σ. 110-116, πίν. XIII, εικ. 1-3. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985.

τική οικία¹²⁵. Ένα άλλο ειδώλιο σε καθιστή στάση από τις ανασκαφές των Παπαδημητρίου και Πέτσα στις Μυκίνες¹²⁶ φέρει το δεξιό χέρι ψηλά, ενώ το αριστερό αγγίζει το πλευρό του. Θραύσμα πήλινου καθιστού ειδωλίου από τις Μυκίνες σώζει τον κορμό, τα χέρια και τμήμα του κιγκλιδωτού ερεισίνωτου, πάνω στο οποίο ακουμπούσαν τα χέρια του ειδωλίου¹²⁷. Καθιστά ειδώλια που βρέθηκαν χωρίς το κάθισμά τους, εκτός από το συσχετισμό τους με θρόνους, θα μπορούσαν να αποδοθούν σε πήλινα ομοιώματα φορείων¹²⁸. Πήλινο φορείο της MM IIΒ από το πρώτο ανάκτορο της Κνωσού¹²⁹ σώζει τμήμα καθιστού ειδωλίου, ενώ σε άλλο από την Αττική¹³⁰ υπάρχει τμήμα εσωτερικού καθίσματος. Στο πήλινο φορείο από την Τίρυνθα¹³¹ υπάρχει μια κοιλότητα στο σημείο όπου φαίνεται ότι ίσως είχε προσκολληθεί καθιστό ειδώλιο.

Στα σύμφυτα καθιστά ειδώλια τύπου Ψ τα κάτω άκρα σχηματοποιούνται σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αποτελούν ένα άμορφο και πολλές φορές δυσδιάκριτο εξάρμα, όπως στο ειδώλιο του Μουσείου της Βουδαπέστης¹³² αριθ. κατ. 29. Χαρακτηριστικό δείγμα είναι, επίσης, εκείνο από την Κύπρο που βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης¹³³ αριθ. κατ. 30.

Παραλλαγή του τύπου Ψ αποτελούν τα καθιστά ειδώλια πάνω σε καθίσματα με συμπαγές ερεισίνωτο από τα ιερά του Απόλλωνος¹³⁴ και της Αθηνάς Προναίας¹³⁵ των Δελφών. Τα χέρια σε έκταση απολήγουν στο ερεισίνωτο του καθίσματος. Το άτεχνο πλάσιμο και η ιδιόμορφη στάση των ποδιών και των χεριών τα διαχωρίζει από το σύνολο των υπόλοιπων μυκηναϊκών ειδωλίων. Η ιδιομορφία που παρουσιάζουν οφείλεται ίσως σε τοπική παραγωγή σε μια περίοδο πολιτιστικής απομόνωσης, όπως παρατηρείται και σε άλλα σύγχρονα ευρήματα από την ίδια περιοχή¹³⁶.

Σχηματοποιημένα ειδώλια

Με την εξέλιξη της σχηματοποίησης τα σύμφυτα καθιστά ειδώλια γίνονται περισσότερο ατροφικά¹³⁷, χωρίς διάκριση των ποδιών και πολλές φορές των χεριών, ώστε να αποτελούνται από λωρίδα πηλού πάνω στο κάθισμα ή το κεντρικό στέλεχος του ερεισίνωτου, όταν αυτό είναι κιγκλιδωτό, όπως το ΕΑΜ 2261¹³⁸ (αριθ. κατ. 31) από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών. Άλλο σχηματοποιημένο ειδώλιο, που αποτελείται από μια λωρίδα πηλού, διακρίνεται πάνω στο ανοικτό κάθισμα που ανήκει στη Συλλογή του Ιδρύματος «Θέτις» της Ρώμης¹³⁹. Στα απόλυτα σχηματοποιημένα καθιστά ειδώλια δεν δηλώνεται το φύλο, εν αντιθέσει προς το σύνολο των μυκηναϊκών καθιστών ειδωλίων, τα οποία αποδίδουν γυναικείες μορφές. Το κεφάλι είναι μικρό, χωρίς πόλο, με δύο βαθύνσεις και γραπτό στίγμα στη θέση των ματιών.

125. E. Bennet, *The Mycenae Tablets* III (επιμ. J. Chadwick), Philadelphia 1963, εικ. 56. French 1971, σ. 167.

126. Παπαδημητρίου - Πέτσας 1950, σ. 214, εικ. 17, αριθ. 201.

127. Mayer 1892, σ. 197, εικ. 10.

128. Δημακοπούλου 1989, σ. 25-33.

129. Evans, *PM* 1921, τόμ. I, σ. 224, εικ. 166. Δημακοπούλου 1989, σ. 28.

130. Cook 1955, σ. 152-154. Δημακοπούλου 1989, σ. 28-30.

131. Ό.π. (υποσημ. 128).

132. Zoltan 1930, σ. 31, αριθ. A4.

133. Richter 1953, σ. 15, πίν. 7c. Myres 1914, αριθ. 2018.

134. Perdrizet 1908, σ. 15, αριθ. 6, εικ. 60.

135. Demangel 1926, σ. 27, εικ. 32.

136. French 1971, σ. 142.

137. Ό.π., σ. 170.

138. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, σ. 133, πίν. 63.

139. J.-L. Zimmerman, *Collection de la Fondation «Thétis»*, Genève 1987, σ. 18, αριθ. 35.

Στο κάθισμα EAM 2260¹⁴⁰ (αριθ. κατ. 33) από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών, μικρή προεξοχή στην κορυφή του μεσαίου στελέχους του ερεισίνωτου με δύο κηλίδες χρώματος στη θέση των ματιών αποδίδει το κεφάλι σύμφυτου ειδωλίου, του οποίου δεν δηλώνεται το σώμα¹⁴¹. Πάνω στα καθίσματα EAM 11.222 (αριθ. κατ. 1), 11.223 (αριθ. κατ. 2), 11.224 (αριθ. κατ. 3), 11.229 (αριθ. κατ. 8) και 11.231 (αριθ. κατ. 10) τα σωζόμενα τμήματα σύμφυτων ειδωλίων προέρχονται από το κατώτερο μέρος του σώματος, κυρίως τα πόδια, που αποδίδονται σχηματοποιημένα σαν πλαστικό έξαρμα¹⁴², το οποίο απολήγει στην περιφέρεια της επιφάνειας έδρασης.

Το έξαρμα αυτό είναι άλλοτε κυλινδρικό και ευδιάκριτο πάνω στην επιφάνεια έδρασης, όπως στα EAM 11.222 (αριθ. κατ. 1) και 11.223 (αριθ. κατ. 2), και άλλοτε δυσδιάκριτο, όπως στα EAM 11.224 (αριθ. κατ. 3), 11.229 (αριθ. κατ. 8) και 11.230 (αριθ. κατ. 9).

Στην περίπτωση του EAM 11.222 (αριθ. κατ. 1) από το σύμφυτο ειδώλιο έχει απομείνει μια κυλινδρική λωρίδα πηλού, παρόμοια με εκείνη που αποδίδει τα κάτω άκρα σύμφυτου ειδωλίου πάνω στο συμπαγές κάθισμα από το Μπερμπάτι αριθ. κατ. 24¹⁴³. Το ειδώλιο από το Μπερμπάτι φέρει πόλο στο κεφάλι και, ενώ έχει σχηματοποιημένα τα κάτω άκρα σε μια λωρίδα πηλού, το ρομβοειδές σχήμα του κορμού, η διαμόρφωση και η θέση των χεριών θυμίζουν τα ειδώλια EAM 2661 από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών¹⁴⁴, από τον Καρέα Υμηττού στο Ashmolean Museum¹⁴⁵ και στο Μουσείο του Βερολίνου¹⁴⁶, που θεωρούνται από τη French¹⁴⁷ ότι ανήκουν σε μεταβατικό τύπο, που δημιουργήθηκε μεταξύ των ειδωλίων τύπου Φ και τύπου Ψ.

Η σχηματοποίηση αυτή ή η μη διάκριση των κάτω άκρων απέβλεπε ίσως στο να αποδώσει το κάτω μέρος του σώματος καλυμμένο με ύφασμα. Την άποψη αυτή ενισχύει η παράσταση πάνω στον κρατήρα του Μουσείου του Λούβρου από την Αραδίππου της Κύπρου¹⁴⁸ (Εικ. 3), όπου το σώμα της καθιστής μορφής καλύπτεται με ύφασμα που έχει τη μορφή σάκου. Η σχηματική αυτή απόδοση των κάτω άκρων του καθιστού ειδωλίου από μια λωρίδα πηλού παρατηρείται σε καθίσματα και των δύο τύπων, συμπαγή και ανοικτά.

Η εξέλιξη της σχηματοποίησης έφθασε να μειώσει τον όγκο του κατώτερου μέρους του σώματος του καθιστού ειδωλίου σε σημείο που να αποτελεί δυσδιάκριτο έξαρμα πάνω στην επιφάνεια έδρασης, όπως παρατηρείται στα EAM 11.224 (αριθ. κατ. 3), 11.229 (αριθ. κατ. 8), 11.230 (αριθ. κατ. 9) και ιδιαίτερα στο σύμφυτο καθιστό ειδώλιο τύπου Ψ πάνω στο ανοικτό κάθισμα αριθ. κατ. 30 από την Κύπρο που βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης¹⁴⁹. Ενώ ο κορμός και τα χέρια του σύμφυτου αυτού ειδωλίου είναι χαρακτηριστικά των ειδωλίων τύπου Ψ, τα κάτω άκρα αποτελούν δυσδιάκριτο έξαρμα παρόμοιο με εκείνο που παρατηρείται πάνω στα καθίσματα EAM 11.224 (αριθ. κατ. 3) και 11.230 (αριθ. κατ. 9) ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση από κατακόρυφες κυματοειδείς ταινίες.

Η σχηματοποίηση των κάτω άκρων χαρακτηρίζει μερικές φορές ολόκληρο το σώμα του ειδωλίου, που αποτελείται από μια λωρίδα πηλού και απολήγει στο κεφάλι, όπως τα ειδώλια πάνω σε

140. Mylonas 1956, σ. 119, πίν. 5b.

141. French 1971, σ. 170.

142. Σχηματικά με μορφή εξάρματος αποδίδονται τα κάτω άκρα σύμφυτου ειδωλίου πάνω στα συμπαγή καθίσματα από το Μπερμπάτι, βλ. Persson, ό.π. (υποσημ. 119), από το βόθρο του θησαυρού του Ατρέως, αριθ. κατ. 28, και από το μυκηναϊκό νεκροταφείο της Τανάγρας, Σπυρόπουλος 1969, σ. 14, πίν. 10β.

143. Persson, ό.π. (υποσημ. 119).

144. Mylonas 1957, 78-79, εικ. 27f.

145. French 1971, σ. 123, πίν. 17a.

146. Mueller 1929, αριθ. 251.

147. French 1971, σ. 123.

148. Pottier 1907, σ. 232, εικ. 10. Vermeule-Townsend 1974, σ. 17, εικ. 4.

149. Richter 1953, 15, πίν. 7c. Myres 1914, αριθ. 2018.

ανοικτά καθίσματα από τα Δενδρά¹⁵⁰ αριθ. κατ. 32 και τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών ΕΑΜ 2261¹⁵¹ (αριθ. κατ. 31).

Η απόλυτη ταύτιση ιδιαίτερα του κατώτερου μέρους του σώματος των καθιστών ειδωλίων με το κάθισμα θεωρήθηκε ότι αποσκοπούσε στην απόδοση της επιφάνειας αόρατης θεότητας, που αναδύεται από το θρόνο της¹⁵².

Γενικά, φαίνεται ότι η απόλυτη σχηματοποίηση των μυκηναϊκών ειδωλίων και η αποφυγή δήλωσης των άκρων, είτε αυτά αποδίδονται όρθια είτε καθιστά, προκύπτει από την κάλυψη του σώματός τους με ποδήρες κλειστό ένδυμα. Τα ειδώλια τύπου Ψ φαίνεται ότι απέδιδαν μορφές που ύψωναν τα χέρια μέσα από κλειστό ένδυμα. Μακρινό πρόδρομο των ειδωλίων αυτών δικαιολογημένα θεωρήθηκε ότι αποτελεί η πτερυγόσχημη μορφή του κυκλαδικού αργυρού διαδήματος από την ακρόπολη του Καστριού της Σύρου, ως προς τη στάση και την απόδοση του σώματος¹⁵³. Η κάλυψη του σώματος με ολόσωμο ποδήρες ένδυμα τύπου σάκου, όπως αυτό που φέρει ο αποδέκτης της προσφοράς επάνω στη σαρκοφάγο της Αγίας Τριάδας¹⁵⁴ ή η καθιστή μορφή του κρατήρα από την Αραδίππου της Κύπρου¹⁵⁵, ίσως αποτελούσε μέρος τελετουργικού τυπικού, στο οποίο φαίνεται ότι αναφέρονται οι συγκεκριμένες παραστάσεις. Την άποψη αυτή στηρίζει και το ένδυμα που βρέθηκε σε τάφο στο Λευκαντί και χρονολογείται στον 11ο αι. π.Χ.¹⁵⁶.

150. Persson 1943, σ. 100, εικ. 112.

151. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, σ. 133, πίν. 63.

152. Jahn 1990, σ. 117.

153. Παπαθανασόπουλος 1981, σ. 132.

154. Ό.π. (υπόσημ. 112).

155. Ό.π. (υπόσημ. 109).

156. Ό.π. (υπόσημ. 114).

Τα καθιστά ειδώλια είναι γνωστά στην Ελλάδα και την Ανατολή από τη Νεολιθική εποχή¹⁵⁷. Τα νεολιθικά ειδώλια της Θεσσαλίας¹⁵⁸ αποδίδονται να κάθονται στο έδαφος, αλλά και πάνω σε τετραποδικό σκαμνί, συμφυές με το σώμα τους. Λόγω του τετραποδικού αυτού καθίσματος που φέρεται σαν συνέχεια του σώματος, θεωρήθηκαν ότι αποτελούσαν ειδώλια κενταύρων¹⁵⁹.

Σε τετραποδικό σκαμνί κάθονται τα δύο ανδρικά ειδώλια της Ύστερης Νεολιθικής εποχής από τη Λάρισα¹⁶⁰ και τα Ζερέλια¹⁶¹, καθώς και η περίφημη καθιστή κουροτρόφος από τη Θεσσαλία¹⁶², της οποίας παράλληλα αποτελούν ειδώλια κουροτρόφων από το Haçilar¹⁶³. Στην Ύστερη Νεολιθική εποχή έχει επίσης χρονολογηθεί πήλινο ομοίωμα ιερού με καθιστές μορφές σε τετραποδικά καθίσματα και τράπεζες προσφορών από την Targovitsa της Βουλγαρίας¹⁶⁴. Στην Κρήτη αρχικοί τύποι πήλινων ειδωλίων, μεταξύ των οποίων αναφέρονται καθιστές μορφές, εμφανίζονται στο παλαιότερο νεολιθικό στρώμα της Κνωσού¹⁶⁵.

Καθιστά στο έδαφος γυναικεία ειδώλια, με τα δύο πόδια προς τη μία πλευρά, είναι κοινά στο υστερονεολιθικό Haçilar VI¹⁶⁶ της 6ης χιλιετίας π.Χ., και κρατούν συνήθως βρέφος. Καθιστό ειδώλιο από το ιερό A III 1 του Çatal Hüyük¹⁶⁷ κρατεί δύο πάνθηρες, ενώ ένα άλλο συνοδεύεται από αρπακτικό πουλί, ίσως γύπα. Ανδρικά καθιστά ειδώλια βρέθηκαν στο Çatal Hüyük στο ιερό VI A 25¹⁶⁸.

Στον πολιτισμό Cucuteni ανήκουν τα κατάλοιπα ενός λατρευτικού, πιθανώς, κτίσματος¹⁶⁹, που βρέθηκε στη θέση Sabatinovka II στη Μολδαβία και χρονολογήθηκε στο β' μισό της 5ης χιλιετίας π.Χ. Πάνω σε ορθογώνια κατασκευή, ίσως βωμό, βρέθηκαν καθιστά ειδώλια πάνω σε καθίσματα με ερεισίνωτο, που απέληγε σε κέρατα στην κορυφή. Πίσω από την κατασκευή αυτή βρέθηκε μεγάλο συμπαγές πήλινο κάθισμα με ερεισίνωτο.

Στον κυκλαδικό πολιτισμό ανήκουν τα καθιστά ειδώλια των αρπιστών από την Κέρο¹⁷⁰ και τη Νάξο¹⁷¹ που βρίσκονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, και από τη Θήρα, που βρίσκονται στο Μουσείο της Καρλσρούης¹⁷². Το καθιστό κυκλαδικό ειδώλιο της Συλλογής Γουλανδρή υψώνει με το δεξί του χέρι ένα κυλινδρικό κύπελλο¹⁷³. Η στάση αυτή θυμίζει την παράσταση καθιστής μορ-

157. James 1960a, σ. 52.

158. Χουρμουζιάδης 1973, σ. 202, σημ. 83.

159. Χρ. Τσούντας, *AE* 1908, σ. 293-294. Ucko 1968, σ. 442.

160. Χουρμουζιάδης 1973, σ. 66.

161. Ό.π.

162. Ucko 1968, σ. 397, πίν. LX.

163. Ό.π.

164. Todorova 1974, σ. 5-8.

165. James 1960a, σ. 54. Ucko 1968, πίν. LXXIII.

166. Mellaart 1970, σ. 173.

167. J. Mellaart, *Çatal Hüyük*, Luebke 1967, σ. 219, εικ. 49.

168. Ό.π., σ. 236, εικ. 84-85.

169. Gimbutas 1974, σ. 72.

170. Koehler 1884, σ. 156, πίν. VI.

171. Παπαθανασόπουλος 1961-62, σ. 148, πίν. 79.

172. Ό.π. Renfrew 1969, σ. 13-14. Schefold 1960, σ. 5.

173. Doumas 1979, σ. 91.

φής που υψώνει κύλικα, πάνω στο μυκηναϊκό κρατήρα από την Τίρυνθα¹⁷⁴ (Εικ. 4), ή τη χάλκινη καθιστή μορφή από την Έγκωμη¹⁷⁵ (Εικ. 5), που υψώνει επίσης κύλικα, και χρονολογείται στο 12ο αι. π.Χ. Κύπελλο κοινωνίας υψώνει επίσης στο περίφημο δακτυλίδι της Τίρυνθας¹⁷⁶ (Εικ. 6) η καθιστή μορφή που δέχεται την προσφορά δαιμόνων, ενώ παρόμοιο κύπελλο υψώνουν και οι καθιστές μορφές της τοικογραφίας των Δίφρων (Campstool fresco) του ανακτόρου της Κνωσού¹⁷⁷.

Στο Μουσείο της Καρλσρούης βρίσκεται το σύμπλεγμα τριών κυκλαδικών ειδωλίων, που αποτελείται από ένα μικρό γυναικείο ειδώλιο με διπλωμένα χέρια, που κάθεται πάνω στα δεμένα χέρια δύο όρθιων ειδωλίων¹⁷⁸.

Από τα καθιστά κυκλαδικά ειδώλια μουσικών, όσα έχουν γνωστή προέλευση προέρχονται από τάφους, όπως από τα Απλώματα¹⁷⁹ και τα Αφεντικά¹⁸⁰ της Νάξου. Για τα ειδώλια των μουσικών από την Κέρο¹⁸¹ υπάρχουν επίσης πληροφορίες ότι προέρχονται από τάφο¹⁸². Αμφιβολίες ως προς την προέλευσή τους υπάρχουν για τον αρπιστή του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης¹⁸³ και για την καθιστή κουροτρόφο από την Τεγέα¹⁸⁴ του Μουσείου του Λούβρου. Τα καθιστά αυτά ειδώλια λόγω της τυπολογικής τους σχέσης με τα κυκλαδικά με διπλωμένα χέρια¹⁸⁵ θεωρούνται ότι ανήκουν στον ίδιο τύπο με αυτά και χρονολογούνται στην ΠΚ II περίοδο (2800–2300 π.Χ.)¹⁸⁶.

Τα πύλινα μυκηναϊκά ομοιώματα καθισμάτων, κενά ή με σύμφυτες καθιστές μορφές, εντάσσονται στο σύνολο των μυκηναϊκών ειδωλίων και ως προς το πλάσιμο και ως προς τη μορφή και τη διακόσμηση, και λόγω της συνύπαρξής τους στις ίδιες θέσεις με τα υπόλοιπα μυκηναϊκά ειδώλια. Το γεγονός αυτό και η παρουσία πάνω σε αυτά καθιστών μυκηναϊκών ειδωλίων συνδέει το θέμα της καταγωγής τους με το όλο πρόβλημα της καταγωγής των μυκηναϊκών ειδωλίων.

Κατά τον Blegen τα μυκηναϊκά ειδώλια αποτελούν ίσως επανεμφάνιση των ειδωλίων που ήσαν κοινά στη Νεολιθική και την πρωτοελλαδική περίοδο¹⁸⁷. Εν τούτοις, κατά τη διάρκεια ή στα τέλη της πρωτοελλαδικής περιόδου η χρήση τους παρακμάζει.

Ο Βορράς και η Δύση πρέπει να αποκλεισθούν¹⁸⁸ σαν πιθανές πηγές δημιουργίας των τύπων των μυκηναϊκών ειδωλίων, γιατί, αν και υπήρχαν μυκηναϊκές επαφές¹⁸⁹, δεν παρουσιάζεται ανάλογη κατηγορία ειδωλίων.

Η κρητική επίδραση στην ηπειρωτική Ελλάδα μετά το τέλος της μεσοελλαδικής περιόδου είναι περισσότερο έντονη, ιδιαίτερα κατά τις ΥΕ Ι και ΥΕ ΙΙ περιόδους, και επιφέρει σειρά αλλαγών, με πιο σημαντικές την αλλαγή στη διακόσμηση της κεραμικής, τη δημιουργία του ανακτορικού ρυθμού και

174. Kilian 1980, σ. 21–26.

175. Ό.π. (υποσημ. 27).

176. Evans, *PM* 1935, τόμ. IV, σ. 393, εικ. 329, 385. *CMS* 1, αρθ. 179/EM 6208, σ. 202–203.

177. Evans, *PM* 1928, τόμ. II, σ. 605. Evans, *PM* 1935, τόμ. IV, σ. 364, 376–379, πίν. XXXI. Πλάτων 1959. Cameron 1964.

178. Renfrew 1991, σ. 94, αρθ. 24.

179. Ν. Κοντολέων, *Έργον* 1971, σ. 183, εικ. 219.

180. Ό.π. (υποσημ. 172).

181. Ό.π. (υποσημ. 174). Παπαθανασόπουλος 1961–62, σ. 148.

182. Ό.π. (υποσημ. 174).

183. Renfrew 1969, σ. 14. P. Getz-Preziosi, *The Male Figure in Early Cycladic Sculpture*, *MetMusJ* 15 (1980), σ. 5–33.

184. Renfrew 1969, σ. 14. Bossert 1923, εικ. 424. Le Bas 1888, σ. 111, εικ. 123.

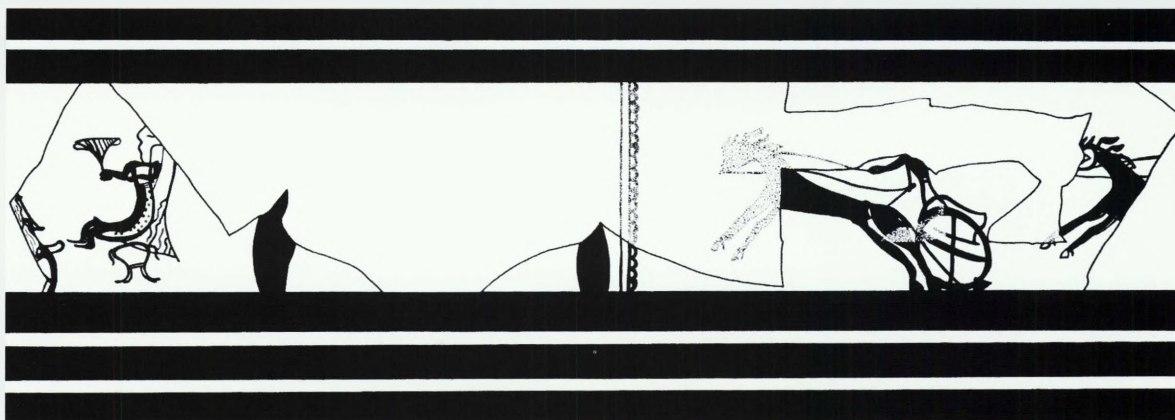
185. Σχετικά με την ερμηνεία για τη στάση των διπλωμένων χεριών, βλ. Renfrew 1991, σ. 162. Doumas 1979, σ. 19. Gimbutas 1974. Koehler 1884, σ. 158.

186. Renfrew 1969, σ. 13.

187. French 1971, σ. 104. Blegen 1928, σ. 185.

188. French 1971, σ. 104.

189. Harding 1984, σ. 213–227.

Εικ. 4. Σκηνή αρματοδρομίας παρουσία καθιστής μορφής που υψώνει κύλικα. Ανάπτυγμα κρατήρα από την Τίρυνθα. Μουσείο Ναυπλίου, αριθ. 27656.

Εικ. 5. Χάλκινη καθιστή μορφή από την Έγκωμη. Μουσείο Λούβρου, αριθ. AM 2190-2191.

Εικ. 6. Πομπή δαιμόνων που κατευθύνεται προς καθιστή μορφή, που υψώνει κύπελλο. Χρυσό σφραγιστικό δαχτυλίδι από την Τίρυνθα. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αριθ. 6208.

την εισαγωγή της παράστασης των ανθρώπινων μορφών¹⁹⁰. Τα χρυσά ελάσματα του τρίτου λακκοειδούς τάφου των Μυκηνών με τη γυμνή γυναικεία μορφή με τα περιστέρια¹⁹¹ και η πλάκα από υαλόμαζα με την καθιστή μορφή από τα Δενδρά¹⁹² έχουν χρονολογηθεί στην ΥΕ Ι περίοδο.

Τα ειδώλια της ΜΜ Ι από τον Πετσοφά¹⁹³ και το Πισκοκέφαλο¹⁹⁴ – στα οποία περιλαμβάνονται και καθιστά – απέχουν χρονικά και μορφολογικά από τα ειδώλια της ΥΜ ΙΙΙ από το Καρφί και το Γάζι¹⁹⁵, δεν είναι όμως τα μόνα αντιπροσωπευτικά δείγματα κατά τη μεσομινωική και την υστερομινωική περίοδο. Δείγματα από τη Γόρτυνα¹⁹⁶ μπορούν να καλύψουν το κενό μεταξύ της ΜΜ Ι και της ΥΜ ΙΙΙ. Στην ΥΜ ΙΙΙΑ–Β χρονολογείται μια ενδιαφέρουσα κατηγορία μινωικών ειδωλίων από ανοικτόχρωμο πηλό με γραπτή διακόσμηση σε σκούρο χρώμα («dark on light»). Αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτού του τύπου είναι το ειδώλιο από το Μαύρο Σπήλιο¹⁹⁷, ενώ τα καλύτερα γνωστά δείγματα είναι εκείνα από το ιερό των Διπλών Πελέκεων¹⁹⁸. Πολλά θραύσματα ειδωλίων με την ίδια τεχνική, που βρέθηκαν στην Κνωσό και σε άλλες θέσεις της Κρήτης, παραμένουν αδημοσίευτα. Δύο κομμάτια από την Κνωσό δημοσιεύτηκαν από τον Popham¹⁹⁹ και τη Laviosa²⁰⁰.

Φαίνεται πιθανό ότι μερικά από τα ειδώλια αυτής της κατηγορίας χρονολογούνται στα στρώματα προ της καταστροφής, εφόσον η εισαγωγή της τεχνικής αυτής είναι σύγχρονη με την αντίστοιχη αλλαγή στην κεραμική «dark on light»²⁰¹. Τα πρωιμότερα μυκηναϊκά ειδώλια μοιάζουν με αυτή την κρητική κατηγορία και δύο που βρέθηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα, ένα στου Κοράκου και ένα στις Μυκίνες, είναι σχεδόν ίδια με τα κρητικά αυτού του τύπου²⁰². Επίσης, ένα πρώιμο τροχήλατο μυκηναϊκό ειδώλιο από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών²⁰³, που χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΑ, παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα ως προς το πλάσιμο και τη διακόσμηση με το ειδώλιο από το Μαύρο Σπήλιο της ΥΜ ΙΙΙΑ περιόδου²⁰⁴.

Φαίνεται απίθανο αυτή η κατηγορία να ήταν περιορισμένη σε τόσο λίγα δείγματα²⁰⁵, αλλά πρέπει να αποτελούσε ένα από τα κοινά προϊόντα επαφής μεταξύ Κρήτης και ηπειρωτικής Ελλάδας²⁰⁶.

Τα ειδώλια της ΥΜ ΙΙΙΒ που βρέθηκαν σε τάφους οδήγησαν τον Picard²⁰⁷ στη διατύπωση της θεωρίας ότι η εναπόθεση των ειδωλίων στους τάφους προήλθε από την Κρήτη.

Ως προς την ύπαρξη πηλίνων ομοιωμάτων καθισμάτων ή καθιστών ειδωλίων στη μινωική Κρήτη, που θα μπορούσαν να διαφωτίσουν το θέμα της καταγωγής των μυκηναϊκών καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων, δεν αναφέρονται τα καθιστά ειδώλια από ιερά κορυφής της ΜΜ Ι²⁰⁸, τα

190. French 1971, σ. 105.

191. Karo 1930-33, σ. 48, πίν. XXVII, 26.

192. Αλεξίου 1958, σ. 234-235.

193. Πλάτων 1951β.

194. Ό.π.

195. Αλεξίου 1958, σ. 205-227.

196. Levi 1955-56, εικ. 37.

197. Forsdyke 1926-27, σ. 291, εικ. 43. French 1971, σ. 105. Γ. Ρεθεμιωτάκης, *Μινωικά πηλίνα ειδώλια*, Αθήνα 2001, σ. 10-11, εικ. 15-16.

198. Evans, *PM* 1928, τόμ. ΙΙ, σ. 335. Ρεθεμιωτάκης, ό.π., σ. 14-15, εικ. 19-20.

199. M. Popham, *The Destruction of the Palace at Knossos*, SIMA XII, Göteborg 1970, σ. 22, εικ. 17b.

200. Laviosa 1963-64.

201. Ό.π. (υπόσημ. 190).

202. Ό.π.

203. Laviosa 1963-64, σ. 21, εικ. 19.

204. Forsdyke 1926-27, σ. 291, εικ. 43.

205. French 1971, σ. 105-106.

206. Ό.π.

207. Picard 1948, σ. 246.

208. Πλάτων 1951β, σ. 106, 120.

Εικ. 7. Πήλινο ομοίωμα από το θολωτό τάφο στο Καμνηλάρι. Μουσείο Ηρακλείου, αριθ. 15074.

οποία, λόγω χρονικής απόστασης, μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελούσαν ίσως μακρινούς προδρόμους των μυκηναϊκών. Όμως, το πήλινο ομοίωμα ιερού που βρέθηκε σε τάφο στο χωριό Καμνηλάρι (Εικ. 7) έχει χρονολογηθεί στη ΜΜ ΙΙΙ περίοδο. Οι τέσσερις πήλινες καθιστές μορφές που δέχονται τις προσφορές μικρότερων μορφών, προφανώς πιστών, αποτελούν σημαντικό τεκμήριο για την υπόσταση και τη σημασία της καθιστής μορφής στη μινωική Κρήτη²⁰⁹.

Τα φυσιοκρατικά μυκηναϊκά ειδώλια που βρίσκονται στην κορυφή μιας τυπολογικής σειράς²¹⁰, με την οποία διαγράφεται η εξέλιξη των ειδωλίων, φέρουν τα χέρια προς το ακάλυπτο στήθος που δηλώνεται με δύο γραπτά στίγματα, ενώ το υπόλοιπο σώμα καλύπτεται με κυματοειδείς ταινίες, που αποδίδουν ποδήρες ένδυμα μινωικού τύπου²¹¹. Τα πρωιμότερα μυκηναϊκά ειδώλια, που έχουν χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΙΑ1 περίοδο²¹², παρουσιάζουν ήδη μυκηναϊκό χαρακτήρα με έντονη σχηματοποίηση. Το γεγονός αυτό και η παρουσία τους στον ελλαδικό χώρο δυσχεραίνει την έρευνα για την αναζήτηση της καταγωγής τους. Προφανώς δημιουργήθηκαν τοπικά, αλλά πάνω σε ποιο πρότυπο και κάτω από ποιες επιρροές παραμένει ένα πρόβλημα.

Τα ειδώλια της ΥΜ ΙΙ και πολλά σύγχρονα δείγματα από τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου θα μπορούσαν να δια φωτίσουν ίσως το θέμα αυτό. Ως προς την Αίγυπτο δεν φαίνεται να υπάρχει μορφολογική τουλάχιστον σχέση μεταξύ των μυκηναϊκών ειδωλίων και των αιγυπτιακών Ushabtī²¹³.

209. D. Levi, La tomba a tholos di Kamylari presso a Festòs, *ASAtene* 39 (1961-62), σ. 122 κ.ε. Ο Σ. Αλεξίου (βιβλιοκρισία του Ι. Πινί, *Beiträge zur minoische Gräberkunde*, Wiesbaden 1968), *Gnomon* 43 (1971), σ. 279, το χρονολογεί στην ΥΜ Ι.

210. French 1971, σ. 109.

211. Ό.π.

212. Ό.π.

213. Hill 1927.

Σχετικά με την καταγωγή των πλήινων ομοιωμάτων καθισμάτων, η παρουσία πραγματικών καθισμάτων σε τάφους, όπως ο τάφος του Τουταγχαμών²¹⁴, και η απεικόνιση στους αιγυπτιακούς τάφους θεοτήτων ή αφηρωσισμένων νεκρών σε καθιστή στάση, ενισχύει την άποψη ότι οι Μυκηναίοι, οι οποίοι βρίσκονταν είτε σε άμεση²¹⁵ είτε σε έμμεση (μέσω Συρίας και Παλαιστίνης) επαφή²¹⁶ με τους Αιγυπτίους, δέχθηκαν επιδράσεις ως προς τη σημασία και το λειτουργικό ρόλο του καθίσματος. Στην Αίγυπτο ανεικονική μορφή του Άμμωνος αποτελεί ένα είδος σάκου που έχει αποθεθεί πάνω σε κάθισμα²¹⁷, ενώ μέσα στον τάφο του Khavemhet a Scheh ο θρόνος του νεκρού είναι τοποθετημένος κάτω από θόλο²¹⁸. Πολλές είναι οι επαφές των Μυκηναίων με τα παράλια της Ανατολικής Μεσογείου κατά την ΥΕ ΙΙΙ, όπου προϋπήρχαν λατρείες γυναικείων θεοτήτων από τον κύκλο της Ishtar, στο πλαίσιο του οποίου χρησιμοποιούνταν ευρέως πλήινα ειδώλια, από τα οποία μερικά ήσαν σε καθιστή στάση²¹⁹.

Η παρουσία μέσα στο σύνολο των ειδωλίων της εποχής αυτής ομοιωμάτων αρμάτων που ήσαν τόσο διαδεδομένα στην Εγγύς Ανατολή μαρτυρεί την υιοθέτηση τύπων που ήσαν σε χρήση εκεί. Στην Λίβανο και τη Συρία υπάρχουν τα αγαλματίδια Reshef και το ενδιαφέρον θέμα μιας καθιστής μορφής-θεάς σε κάθισμα με απολήξεις τύπου ζωοκεφαλής²²⁰. Χρυσή πλάκα από τη Ras-Shamra παρουσιάζει παρόμοιο τύπο καθιστής μορφής²²¹. Σκηνές λατρείας επάνω σε δύο βάσεις αγαλμάτων από το Boghaz-Kuei συνδέονται με κενό θρόνο και μαρτυρούν τη λατρεία του, ίσως ως υποκατάστατου της θεότητας²²².

Στα χιτιτικά ιερογλυφικά διαγράφεται η μορφή κενού καθίσματος, το οποίο έχει ανατεθεί σε ιερό, όπου θα κατοικούσε η ψυχή του θεοποιημένου νεκρού προγόνου²²³.

Κατά την ΥΕ ΙΙΙ υπήρχαν πολλές επαφές των Μυκηναίων με την Κύπρο, από όπου προέρχονται δείγματα συμπλεγμάτων σε άροτρα, καθιστές μορφές²²⁴, ειδώλια που οδηγούν ταύρους. Στην Κύπρο τα μυκηναϊκά ειδώλια είναι σχετικά σπάνια, αλλά ένας τοπικός τύπος υπάρχει από την Πρώιμη εποχή του Χαλκού έως την εποχή του Σιδήρου²²⁵. Η παρουσία, όμως, στο νησί κατά τη μυκηναϊκή περίοδο αντιπροσωπευτικών τύπων μυκηναϊκών καθισμάτων, όπως το κάθισμα με το σύμφυτο ειδώλιο τύπου Ψ του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης²²⁶ αριθ. κατ. 30 ή τα τετραποδικά καθίσματα από την Έγκωμη²²⁷ και το Κίτιο αριθ. κατ. 40, καθώς και η παράσταση της καθιστής μορφής επάνω στον κρατήρα από την Αραδίππου²²⁸, μαρτυρούν την εγχώρια παρουσία και τη σημασία του θέματος της καθιστής μορφής.

Σημαντικά νεολιθικά²²⁹ και κυκλαδικά²³⁰ καθιστά ειδώλια συμβάλλουν στη μελέτη της καταγωγής του θέματος της καθιστής μορφής στον ελληνικό χώρο. Η μορφή, όμως, των μυκηναϊκών

214. Carter 1975, σ. 55-56.

215. Vercoutter 1954, σ. 90.

216. Ό.π., σ. 62.

217. Danthine 1939, σ. 866.

218. Ό.π.

219. Woolley 1955, σ. 248.

220. French 1971, σ. 106, αριθ. 8.

221. Ό.π.

222. Moortgat 1932, πίν. LXXII.

223. B. Hrozny, *Les inscriptions hittites hiéroglyphiques* II, fasc. I, Paris 1934, σ. 56-60, fasc. II, σ. 214-215.

224. Ό.π. (υπόσημ. 220).

225. Ό.π.

226. Richter 1953, σ. 15, πίν. 7c.

227. Schaeffer 1952, σ. 372 κ.ε., εικ. 115, πίν. 72, 73, 75. Catling 1964, σ. 253, πίν. 45. Karageorghis 1967β, σ. 285, εικ. 24a-b. Kyrieleis 1969, σ. 63, εικ. 18.

228. Pottier 1907, σ. 232, εικ. 10. Vermeule-Townsend 1974, σ. 17, εικ. 4.

229. Βλ. ανωτ. σ. 38.

230. Βλ. ανωτ. σ. 38-39.

καθιστών ειδωλίων, πολλά από τα οποία φέρουν μινωικό ένδυμα με ακάλυπτο το στήθος, η ομοιότητα των πρώιμων μυκηναϊκών φυσιοκρατικών ειδωλίων με τα ΥΜ ΙΙΙΑ-Β ειδώλια του τύπου «dark on light»²³¹, καθώς και οι καθιστές μορφές του ΜΜ ΙΙΙ ομοιώματος ιερού από το Καμηλάρι, μαρτυρούν την παρουσία και την καθοριστική συμβολή του τροφοδότη μινωικού πολιτισμού και σε αυτόν τον τομέα της μυκηναϊκής τέχνης. Η ώθηση, όμως, που προκάλεσε τη δημιουργία των ομοιωμάτων καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων μπορεί να προήλθε και από τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου²³², με τις οποίες οι Μυκηναίοι βρίσκονταν σε άμεση επαφή και είχαν προσλαμβάνουσες παραστάσεις από τον εκεί εικονογραφικό κύκλο, στον οποίο κυριαρχούσε το θέμα της καθιστής μορφής.

231. Βλ. ανωτ. σ. 41.

232. Βλ. ανωτ. σ. 42-43.

Από τα γνωστά ομοιώματα καθισμάτων ελάχιστα είναι εκείνα που έχουν σαφείς ενδείξεις όσον αφορά στην προέλευση και τα ανασκαφικά συνευρήματα. Γενικά, η χρονολόγηση των καθισμάτων και των σύμφυτων καθιστών ειδωλίων βασίζεται περισσότερο στην τυπολογική εξέταση και στο συσχετισμό με χρονολογημένα δείγματα ή παράλληλά τους (Εικ. 2). Κατά τη French²³³ θα πρέπει να χρονολογούνται από την ΥΕ ΙΙΑ περίοδο, όπως το κάθισμα από την Πρόσυμνα²³⁴ αριθ. κατ. 21, έως την ΥΕ ΙΙΙΓ, στην οποία έχει χρονολογηθεί το τετραποδικό κάθισμα από την Περατή²³⁵ αριθ. κατ. 39.

Περισσότερο πλούσια, φυσιοκρατική διακόσμηση φέρουν τα συμπαγή καθίσματα (τύπου Α). Στο κάθισμα της καθιστής κουροτρόφου από την Αλυκή Βούλας²³⁶ αριθ. κατ. 20, η διακόσμηση από γραπούς βράχους σε σκιαγραφία που πλαισιώνονται από σειρές στιγμών (FM 32, rock pattern)²³⁷ χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΑ²³⁸. Τα πόδια και τα χέρια της κουροτρόφου δηλώνονται πλαστικά, ενώ το κεφάλι παρουσιάζει ομοιότητα με τα κεφάλια των ειδωλίων τύπου πρώτο Φ²³⁹, που έχουν χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΑ περίοδο, ως προς τη γραπτή απόδοση της κόμης και την πλαστική δήλωση των ματιών και του πλοκάμου. Σύμφωνα, όμως, με τα ανασκαφικά συνευρήματα²⁴⁰, η κουροτρόφος θα πρέπει να χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΑ2 χωρίς να μπορεί να αποκλεισθεί η δημιουργία αυτού του τόσο σημαντικού ευρήματος στην ΥΕ ΙΙΑ1 περίοδο.

Τα συμπαγή καθίσματα από την Πρόσυμνα²⁴¹ αριθ. κατ. 21, την Ιαλυσό της Ρόδου²⁴² αριθ. κατ. 22 και την Ακρόπολη των Μυκηνών²⁴³ αριθ. κατ. 1 φέρουν πλούσια διακόσμηση με σπείρες (FM 47/49, group curvestemmed spiral) που χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΑ1.

Πάνω στα συμπαγή καθίσματα απαντούν εκτός από τα πρώιμα φυσιοκρατικά ειδώλια²⁴⁴ και άλλα τύπου πρώτο Φ με κύρια χαρακτηριστικά το δισκοειδές σώμα, πλαστικά δηλωμένα τα άκρα των χεριών, τα μάτια και τα στήθη και κεφάλι ακάλυπτο με ολόβαφη την κορυφή. Στον τύπο πρώτο Φ, που χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΑ1 περίοδο²⁴⁵, ανήκουν τα καθιστά ειδώλια από τη Ναυπλία²⁴⁶ αριθ. κατ. 17, του Μουσείου της Κοπεγχάγης²⁴⁷ αριθ. κατ. 18, της καθιστής κουροτρόφου του Μουσείου του Λούβρου²⁴⁸ αριθ. κατ. 19, που είναι σύμφυτα πάνω σε συμπαγή καθίσματα. Από τα ειδώλια τύ-

233. French 1971, σ. 167.

234. Ό.π.

235. Ιακωβίδης 1970, σ. 270-271, εικ. 119, αριθ. 337.

236. Ορλάνδος 1954-55, σ. 25, εικ. 21. Kranz 1972, σ. 47, πίν. 20,12. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988, σ. 105-106, 110, 120, 328.

237. Furumark 1941, σ. 324, εικ. 54.

238. Mountjoy 1986, σ. 38 Mot. 8, σ. 52 Mot. 7+8.

239. French 1971, σ. 112-114, πίν. 14-15.

240. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988.

241. Blegen 1937, σ. 366-367, εικ. 619. French 1971, σ. 167.

242. Ό.π. (υπόσημ. 39).

243. French 1971, σ. 171, πίν. 28a.

244. Ό.π., σ. 168-169.

245. Ό.π., σ. 111.

246. *Αθήναιον* VII (1878), πίν. II. Winter 1903, σ. 2, εικ. 4-5. Mylonas 1956, πίν. XIV, εικ. 6a.

247. Breitenstein 1941, πίν. 10.

248. Mylonas 1956, σ. 115-116, εικ. 7.

Εικ. 8. Καθιστό ειδώλιο πάνω σε συμπαγές κάθισμα. Μουσείο Βοστώνης, αριθ. 10764.

που Φ, που χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΑ2 περίοδο, το ειδώλιο της Συλλογής Erlenmeyer στη Βασιλεία²⁴⁹ αριθ. κατ. 25 είναι καθιστό πάνω σε συμπαγές κάθισμα.

Πάνω σε παρόμοιο κάθισμα με τρία ισχυρά στηρίγματα και συμπαγές ερεισίνωτο είναι σύμφυτο καθιστό ειδώλιο από το Μπερμπάτι αριθ. κατ. 24²⁵⁰, που έχει ρομβοειδή κορμό με πλαστικά δηλωμένα χέρια και πόλο στο κεφάλι. Αυτό ανήκει σε μεταβατικό τύπο²⁵¹, που αποτελεί ενδιάμεσο στάδιο για την εξέλιξη από τα ειδώλια τύπου Φ στα ειδώλια τύπου Ψ και χρονολογείται στα τέλη της ΥΕ ΙΙΑ2 και τις αρχές της ΥΕ ΙΙΒ²⁵².

Η παρουσία πάνω σε συμπαγή καθίσματα πρώιμων φυσιοκρατικών ειδωλίων ή ειδωλίων τύπου πρώτο Φ και Φ, καθώς και η πλούσια διακόσμησή τους τοποθετούν τα συμπαγή καθίσματα στην ΥΕ ΙΙΑ περίοδο. Σε αυτή τη φάση διαγράφεται η εξέλιξη των πήλινων ομοιωμάτων συμπαγών καθισμάτων, τα οποία αποδίδονται φυσιοκρατικά με πλούσια διακόσμηση, που αντικατοπτρίζει την πολυτελή επίπλωση της εποχής. Αυτό δεν αποκλείει την κατασκευή συμπαγών ομοιωμάτων καθισμάτων κατά τις επόμενες φάσεις της μυκηναϊκής εποχής, σε μεμονωμένες όμως περιπτώσεις, όπως στην περίπτωση των συμπαγών καθισμάτων από τους χώρους του ιερού του Απόλλωνος²⁵³ αριθ. κατ. 38 και της Μαρμαριάς²⁵⁴ αριθ. κατ. 37 των Δελφών, όπου μαζί με τα καθίσματα αυτά βρέθηκε κεραμική της ΥΕ ΙΙΒ και ΙΙΓ περιόδου²⁵⁵. Επίσης, το συμπαγές κάθισμα από τις Μυκίνες που βρίσκεται στο Μουσείο της Βοστώνης²⁵⁶ (Εικ. 8) παρουσιάζει έντονη κοιλότητα, παρόμοια με εκείνη

249. Kranz 1972, σ. 47, πίν. 20,3, 21,1.

250. Persson, ό.π. (υπόσημ. 119).

251. French 1971, σ. 123-124.

252. Ό.π., σ. 123.

253. Perdrizet 1908, σ. 15, αριθ. 6, εικ. 60.

254. Demangel 1926, σ. 27, εικ. 32.

255. French 1971, σ. 141.

256. Ό.π. (υπόσημ. 249). Vermeule 1964, πίν. 41c.

των παραπάνω καθισμάτων από τους Δελφούς και έχει σύμφυτη μορφή τύπου ύστερου Ψ²⁵⁷, που χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΓ²⁵⁸, ενώ η γραμμική διακόσμηση που καλύπτει εξωτερικά το κάθισμα συμφωνεί με τη χρονολόγηση στην περίοδο αυτή.

Τα ανοικτά καθίσματα (τύπου Β) με κιγκλιωτό ερεισίνωτο φέρουν γραπτή γραμμική διακόσμηση ή δικτυωτό, όπως το ΕΑΜ 11.237 (αριθ. κατ. 14) (FM 57, net), ταινίες σε ακτινωτή διάταξη, όπως το ΕΑΜ 11.234 (αριθ. κατ. 12), σπειροειδή θέματα, όπως το ΕΑΜ 11.227 (αριθ. κατ. 7) ή επάλληλα γραμμίδια, όπως τα ΕΑΜ 11.231 (αριθ. κατ. 10) και 11.235 (αριθ. κατ. 13). Πλούσια γραπτή γραμμική διακόσμηση φέρει και το κάθισμα από την Κύπρο που βρίσκεται στο Μνημοσυμβολικό Μουσείο της Νέας Υόρκης²⁵⁹ αριθ. κατ. 30, το οποίο καλύπτεται από ομάδες ομόκεντρων τόξων (FM 44:5-7). Παρόμοια διακόσμηση σε συνδυασμό με το κόσμημα της θαλάσσιας ανεμώνης (FM 27:17) καλύπτει το ΕΑΜ 11.224 (αριθ. κατ. 3). Τα παραπάνω γραμμικά θέματα χρονολογούνται σύμφωνα με τον Furumark²⁶⁰ στην ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ1 περίοδο, ενώ τα σύμφυτα καθιστά ειδώλια που απαντούν σε αυτά είναι τύπου Ψ και χρονολογούνται επίσης στην ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ, όπως το ειδώλιο πάνω στο κάθισμα από την Κύπρο που βρίσκεται στο Μνημοσυμβολικό Μουσείο της Νέας Υόρκης²⁶¹ αριθ. κατ. 30, ή εκείνο του Μουσείου της Βουδαπέστης²⁶² αριθ. κατ. 29.

Τα πλήρως ομοιώματα ανοικτών καθισμάτων πρέπει να επιβίωσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα της ΥΕ ΙΙΙΒ και ίσως καθ' όλη τη διάρκεια της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου και αυτό είναι φανερό από την κατασκευή τους και τη βαθμιαία υπεραπλούστευση στο σχήμα και τη διακόσμηση. Πάνω στα ανοικτά καθίσματα διαγράφεται η εξέλιξη των σύμφυτων καθιστών ειδωλίων από τα ειδώλια τύπου Ψ μέχρι την απόλυτη σχηματοποίησή τους σε πλαστικές αιτροφικές μορφές που φθάνουν σε σημείο να είναι δυσδιάκριτες επάνω στο κάθισμα²⁶³.

Η βαθμιαία σχηματοποίηση των καθιστών αυτών ειδωλίων και ο συνδυασμός τους με τα γραπτά διακοσμητικά θέματα των ανοικτών καθισμάτων τους συνηγορούν στη χρονολόγησή τους στις ΥΕ ΙΙΙΒ2 και ΙΙΙΓ περιόδους.

Εκτός από τα συμπαγή και τα ανοικτά καθίσματα επισημαίνεται μικρή ομάδα τετραποδικών καθισμάτων. Το τετραποδικό πλήρως κάθισμα από την Περατή αριθ. κατ. 39 χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΓ²⁶⁴, ενώ το τετραποδικό χάλκινο κάθισμα από την Έγκωμη²⁶⁵ (Εικ. 1) έχει χρονολογηθεί στο 12ο αι. π.Χ.²⁶⁶

Το κάθισμα ΕΑΜ 11.238 (αριθ. κατ. 15), που σώζει μόνον την επιφάνεια έδρασης, αποτελεί πλήρως μυκηναϊκό ομοίωμα τετραποδικού καθίσματος, όπως εκείνο της Περατής αριθ. κατ. 39. Η ομοιότητά του ως προς τη μορφή (τέσσερα πόδια, ορθογώνια επιφάνεια έδρασης, ορθογώνια ερεισίσκειρα), αλλά και η αμελής διακόσμησή του με παχιές γραπτές ακανόνιστες ταινίες που σχηματίζουν δικτυωτό (FM 57, net), ενισχύουν την άποψη για χρονολόγησή του στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο.

Παρόμοιο με το ΕΑΜ 11.238 (αριθ. κατ. 15) ως προς το σχήμα είναι το τετραποδικό κάθισμα από το Κίτιο της Κύπρου²⁶⁷ αριθ. κατ. 40, με συμπαγές ερεισίνωτο, ορθογώνια ερεισίσκειρα και επι-

257. French 1971, σ. 139-140, πίν. 22a, αριθ. 27.

258. Ό.π.

259. Richter 1953, σ. 15, πίν. 7c. Myres 1914, αριθ. 2018. Hiller 1983β, σ. 95, εικ. 7.

260. Furumark 1941, σ. 350, εικ. 58.

261. Ό.π. (υπόσημ. 259).

262. Zoltan 1930, σ. 31, αριθ. A4.

263. French 1971, σ. 139-140. Mylonas 1956, σ. 119, πίν. 5b.

264. French 1971, σ. 167.

265. Schaeffer 1952, σ. 372 κ.ε., εικ. 115, πίν. 72-73, 75. Catling 1964, σ. 253, πίν. 45.

266. Schaeffer 1952, σ. 372.

267. Karageorghis 1967β, σ. 285-286, εικ. 24a-b. Karageorghis 1968, σ. 103, πίν. VIIe-f. Kyrieleis 1969, σ. 63, εικ. 18.

φάνεια έδρασης, το οποίο έχει χρονολογηθεί από τον Καραγιώργη²⁶⁸ στην αρχαϊκή περίοδο, ενώ ο Kranz²⁶⁹ το τοποθετεί στα τέλη της εποχής του Χαλκού (ΥΕ ΙΙΙΓ).

Γενικά, η τυπολογική εξέλιξη των ομοιωμάτων καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων, όπως καθορίζεται από τη χρονολόγηση αντιπροσωπευτικών τύπων, διαγράφει μια πορεία (Εικ. 2) από τη φυσιοκρατική απόδοση της ΥΕ ΙΙΑ1 μέχρι την απόλυτη σχηματοποίηση της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου, η οποία θα κυριαρχήσει μετά το τέλος της μυκηναϊκής εποχής.

268. Karageorghis 1968, σ. 103, πίν. VIIe-f.

269. Kranz 1972, σ. 47.

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΟΜΟΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΘΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΙΣΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Μετά το τέλος της μυκηναϊκής εποχής ομοιώματα καθισμάτων, κενά ή με καθιστές μορφές, απαντούν κατά τους υστερογεωμετρικούς χρόνους²⁷⁰. Αντιπροσωπευτικά δείγματα αποτελούν δύο τριποδικά συμπαγή καθίσματα με σύμφυτο καθιστό ειδώλιο, που βρίσκονται στην Καρλσρούη²⁷¹ (Εικ. 9) και στο Kassel²⁷² (Εικ. 10). Το ερεισίνωτο των καθισμάτων αυτών είναι κλειστό με καμπύλο περίγραμμα και περιβάλλει το καθιστό ειδώλιο σε μεγάλη έκταση, όπως το ερεισίνωτο του μυκηναϊκού καθίσματος από την Αλυκή Βούλας αριθ. κατ. 20²⁷³. Τα τρία πόδια των παραπάνω υστερογεωμετρικών καθισμάτων είναι ισχυρά, ογκώδη, με ελαφρά κλίση προς τα έξω και καμπύλο περίγραμμα, παρόμοια με τα πόδια των συμπαγών μυκηναϊκών καθισμάτων από την Πρόσυμνα²⁷⁴ αριθ. κατ. 21, την Ιαλυσό της Ρόδου²⁷⁵ αριθ. κατ. 22 και τη Συλλογή Erlengmeyer στη Βασιλεία²⁷⁶ αριθ. κατ. 25.

Το σύμφυτο καθιστό ειδώλιο πάνω στο κάθισμα της Καρλσρούης²⁷⁷ έχει σώμα επίπεδο με πόδια και χέρια πτερυγόσχημα. Δύο γραπτά στίγματα υπάρχουν στη θέση των ματιών, ενώ το στήθος δηλώνεται με δύο κύκλους και κεντρικό στίγμα. Όλο το σώμα καλύπτεται με παράλληλες ταινίες, που αποδίδουν προφανώς ενδυμασία, που άφηνε ακάλυπτο το στήθος. Το σύμφυτο ειδώλιο του καθίσματος στο Kassel²⁷⁸ έχει λεπτό πτηνόσχημο κεφάλι, παρόμοιο με εκείνο των ύστερων μυκηναϊκών ειδωλίων, με γραπτά στίγματα στη θέση των ματιών. Το σώμα του επίπεδο, επίμηκες, χωρίς διάκριση των ποδιών, αποδίδεται καλυμμένο από ύφασμα, που δηλώνεται με επάλληλες οριζόντιες ταινίες και σειρές στιγμών, ενώ το στήθος δηλώνεται με κύκλους και κεντρικό στίγμα, όπως το στήθος της μορφής της Καρλσρούης²⁷⁹ (Εικ. 9).

Τα δύο παραπάνω καθιστά ειδώλια συνδέονται μορφολογικά με τα υστερογεωμετρικά ειδώλια του Μονάχου²⁸⁰ (Εικ. 11) και του Βερολίνου²⁸¹ (Εικ. 12) που έχουν αποσπασθεί από τα καθίσματα πάνω στα οποία είχαν επικολληθεί. Τα ειδώλια αυτά έχουν δηλωμένο το στήθος με κύκλο ή ρόμβο και κεντρικό στίγμα, ενώ το υπόλοιπο σώμα καλύπτουν γραμμικά θέματα, που αποδίδουν την ενδυμασία. Η δήλωση του στήθους με κύκλο και κεντρικό στίγμα στις παραπάνω υστερογεωμετρικές μορφές θυμίζει τα μυκηναϊκά ειδώλια, στα οποία δύο μόνο στίγματα στη θέση του στήθους και παράλληλες ταινίες στο υπόλοιπο σώμα απέδιδαν μινωική ενδυμασία²⁸². Τα υστερογεωμετρικά

270. Kranz 1972, σ. 48.

271. Ό.π., πίν. 21,2.

272. Ό.π., πίν. 21,3-4.

273. Ορλάνδος 1954-55, σ. 25, Εικ. 21. Kranz 1972, σ. 47, πίν. 20,12.

274. Blegen 1937, σ. 366-367, Εικ. 619. French 1971, σ. 169.

275. Jacopi 1930-31, σ. 306-307, Εικ. 52-53, πίν. XXIII.

276. Kranz 1972, σ. 47, πίν. 20,3 και 21,1.

277. Ό.π., πίν. 21,2.

278. Ό.π., σ. 48-49, πίν. 21,3-4.

279. Ό.π., σ. 48-49, πίν. 21,2.

280. Ό.π., πίν. 8,3-4.

281. Ό.π., σ. 13, πίν. 8,1.

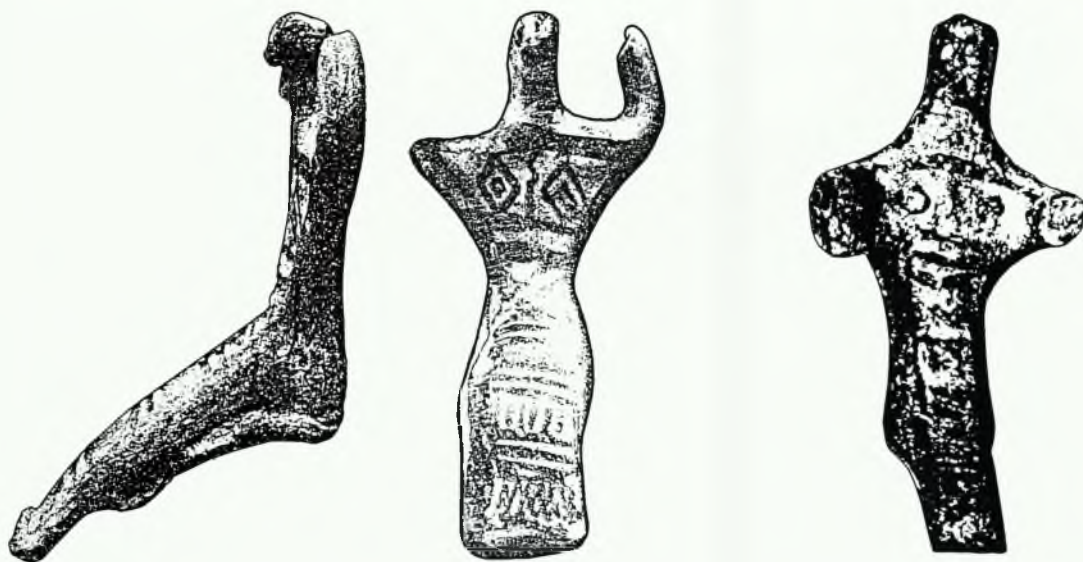
282. French 1972, σ. 169.

Εικ. 9. Καθιστό ειδώλιο πάνω σε συμπαγές κάθισμα τύπου A. Karlsruhe, Badisches Landesmuseum, αριθ. 69/63.

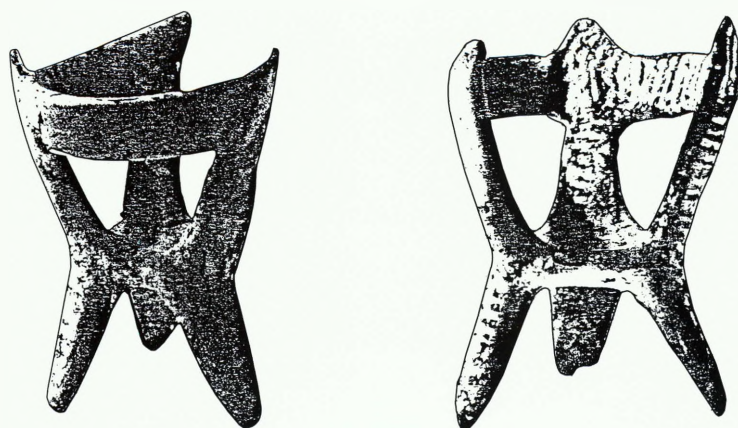

Εικ. 10. Καθιστό ειδώλιο πάνω σε συμπαγές κάθισμα από την Αργολίδα. Kassel, Staatliche Museen, Antikensammlung, αριθ. T 724.

Εικ. 11. Καθιστό ειδώλιο. München, Antikensammlungen, Sammlung von Schoen, αριθ. 28.

Εικ. 12. Καθιστό ειδώλιο. Berlin, Völkerkunde Museum, αριθ. 10873.

Εικ. 13. Κάθισμα ανοικτό. Ρώμη, Προϊστορικό Μουσείο L. Pigorini.

πήλινα ομοιώματα καθισμάτων έχουν στενή επιφάνεια έδρασης και πόδια και ερεισίνωτο με έντονη κλίση προς τα έξω. Οι καμπύλες των μυκηναϊκών ομοιωμάτων καθισμάτων αντικαθίστανται στα υστερογεωμετρικά καθίσματα με ευθείες γραμμές, που αποδίδουν ένα γεωμετρικό σχήμα.

Το υστερογεωμετρικό κάθισμα στο Μουσείο L. Pigorini²⁸³ (Εικ. 13) είναι τριποδικό με ανοικτό ερεισίνωτο που σχηματίζεται από τρία κατακόρυφα στελέχη και ένα οριζόντιο. Στην κορυφή του μεσαίου κάθετου στελέχους του ερεισίνωτου διακρίνεται μια τριγωνική προεξοχή, που θυμίζει ανάλογη και στο ίδιο σημείο του μυκηναϊκού καθίσματος ΕΑΜ 2260 (αριθ. κατ. 33), από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών, που απέδιδε σχηματικά κεφάλι ανθρώπινης μορφής. Από την άλλη πλευρά στο κάθισμα του Μουσείου L. Pigorini με τη μικρή επιφάνεια έδρασης, διακρίνει κανείς μια στενότερη κατασκευή με γεωμετρικές αναλογίες, οι οποίες είναι περισσότερο εμφανείς στα υστερογεωμετρικά καθίσματα από τον Αναγυρούντα²⁸⁴, τη Βραυρώνα²⁸⁵, την Ελευσίνα²⁸⁶ και την Ολυμπία²⁸⁷.

Στον κύκλο των πήλινων ομοιωμάτων καθισμάτων και ειδωλίων που αναβιώνουν κατά την υστερογεωμετρική περίοδο, επανέρχεται και ο τύπος του τετραποδικού καθίσματος. Αντιπροσωπευτικά δείγματα καθιστών ειδωλίων επάνω σε τετραποδικά καθίσματα αποτελούν ένα ειδώλιο που βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης²⁸⁸, τέσσερα ειδώλια από τάφο στο χώρο της Αρχαίας Αγοράς²⁸⁹ και ένα από τάφο της Καλλιθέας Αττικής²⁹⁰, στα οποία το κάθισμα σώζεται ολόκληρο ή εν μέρει²⁹¹. Επαναλαμβάνουν το μυκηναϊκό τύπο του τετραποδικού καθίσματος, δείγματα του οποίου αποτελούν τα καθίσματα από την Έγκωμη²⁹² (Εικ. 1) και το Κίτιο της Κύπρου²⁹³ αριθ. κατ. 40, την Περατή²⁹⁴ αριθ. κατ. 29 και το ΕΑΜ 11.238 (αριθ. κατ. 15) από την Ακρόπολη των Μυκηνών.

Ένα χάλκινο ανδρικό ειδώλιο καθιστό πάνω σε τετραποδικό κάθισμα, που χρονολογείται στην υστερογεωμετρική περίοδο (8ος αι. π.Χ.), βρέθηκε στο δάπεδο ιερού στο Καλαπόδι²⁹⁵. Στον 8ο αι. π.Χ., επίσης, χρονολογήθηκε το χάλκινο καθιστό ειδώλιο πάνω σε θρανίο στο οποίο ελίσσονται φίδια, που ανήκει στη Συλλογή G. Ortiz²⁹⁶. Το σώμα του καλύπτεται με ποδήρες ένδυμα και το ένα υψωμένο του χέρι αγγίζει το κεφάλι πιθανώς σε μια κίνηση δέησης ή απόδοσης επιφάνειας θεότητας²⁹⁷. Το ειδώλιο της Συλλογής G. Ortiz θεωρήθηκε σαμιακό ή ανατολικό, ενώ τα δύο φίδια που ελίσσονται στο πρόσθιο τμήμα του θρανίου αποτελούν ένδειξη για τη χθόνια σημασία της μορφής που αποδίδει. Και τα δύο αυτά χάλκινα ευρήματα μπορούν να θεωρηθούν δείγματα αναβίωσης του τύπου του χάλκινου καθιστού πάνω σε τετραποδικό κάθισμα ειδωλίου από την Έγκωμη²⁹⁸, που χρονολογήθηκε στο 12ο αι. π.Χ.

283. Kranz 1972, πίν. 23,3-4.

284. Ό.π., σ. 50, πίν. 3,3-4.

285. Ό.π.

286. Ό.π.

287. Ό.π., σ. 50, πίν. 24,1.

288. Laser 1968, σ. 52. Kranz 1972, σ. 10, πίν. 2,1-2.

289. Laser 1968, σ. 48. Jung 1982, σ. 42, σημ. 195.

290. Laser 1968, σ. 48.

291. Jung 1982, σ. 42, σημ. 195.

292. Richter 1966, εικ. 6. Caubet - Hermay - Karageorghis 1992, σ. 61, αριθ. 55, σ. 42, 60. Βλ. και ανωτ. υποσημ. 266.

293. Ό.π. (υποσημ. 268).

294. Ιακωβίδης 1970, σ. 270-271, εικ. 119, αριθ. 337.

295. Felsch 1983, σ. 126-127, εικ. 12.

296. Jung 1982, σ. 42-43, σημ. 206. *The George Ortiz Collection, The State Hermitage Museum, St Petersburg* 1993, αριθ. κατ. 79.

297. Jung 1982, σ. 43.

298. Caubet - Hermay - Karageorghis 1992, αριθ. 55.

Όπως προκύπτει από τις αναλογίες, τη σχηματοποίηση και τα γνωστά γραπτά γραμμικά θέματα που παρουσιάζουν τα ειδώλια της γεωμετρικής περιόδου, αποτελούν αυτοτελή δημιουργία²⁹⁹ της εποχής αλλά συγχρόνως και επαναφορά των αντίστοιχων μυκηναϊκών προτύπων. Η αναβίωση³⁰⁰ των μυκηναϊκών τύπων κατά τον 8ο αι. π.Χ. και όχι νωρίτερα οφείλεται ίσως στην αναπόληση της μυκηναϊκής εποχής, που παρατηρείται στους τομείς της τέχνης και της πολιτικής της περιόδου αυτής.

Κατά τον 8ο αι. π.Χ. δημιουργούνται αποικίες σε θέσεις που είχαν κατακτηθεί κατά τη μυκηναϊκή εποχή³⁰¹, ενώ με την εξέλιξη του αλφαβήτου γράφτηκαν τα ομηρικά έπη, τα οποία κρατούσαν ζωντανή την ηρωική παράδοση του μυκηναϊκού παρελθόντος.

Αναμφισβήτητα, τα πλήηνα ομοιώματα καθισμάτων θα ήσαν γνωστά από μυκηναϊκούς τάφους, των οποίων γινόταν χρήση κατά τους γεωμετρικούς χρόνους για νεότερες ταφές ή για πιθανή λατρεία ηρώων³⁰². Κατά την υστερογεωμετρική περίοδο, όμως, η αναβίωση της μυκηναϊκής παράδοσης φαίνεται ότι συνέβαλε στη δημιουργία των ομοιωμάτων καθισμάτων και καθιστών ειδωλίων, που βρέθηκαν κυρίως σε τάφους³⁰³ ή λατρευτικούς χώρους³⁰⁴ όπως τα προγενέστερα πρότυπά τους.

Την ύπαρξη συνέχειας μεταξύ των μυκηναϊκών και των υστερογεωμετρικών καθιστών ειδωλίων μαρτυρεί και το ομοίωμα της Συλλογής Γιαμαλάκη, της ΠΓ II περιόδου (β' μισό του 9ου αι. π.Χ.)³⁰⁵, που βρέθηκε σε τάφο στην περιοχή των Αρχανών³⁰⁶ (Εικ. 14). Μέσα σε κυκλικό κτίσμα με θολωτή στέγη μια γυναικεία καθιστή μορφή, με πόλο στο κεφάλι, υψώνει τα χέρια, ενώ την παρακολουθούν δύο ανδρικές μορφές από το οπαίο της στέγης. Η γραπτή διακόσμηση με οριζόντιες ταινίες, που καλύπτει το σώμα της καθιστής μορφής εκτός από το στήθος, ο πόλος και η εν γένει διαμόρφωση του σώματος θυμίζουν τα ειδώλια του ύστερου τύπου Ψ από το Αμυκλαίο³⁰⁷, που έχουν χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο³⁰⁸, αλλά και το υστερομυκηναϊκό ειδώλιο του Μουσείου της Βοστώνης³⁰⁹ (Εικ. 8).

Οι γραπτές σειρές θλαστών ταινιών, που κοσμούν την είσοδο του ομοιώματος, θυμίζουν την παρόμοια γραπτή διακόσμηση που παρατηρείται στο κάθισμα της Ιαλυσσού³¹⁰ αριθ. κατ. 22 και τα ΕΑΜ 11.223 (αριθ. κατ. 2) και 11.226 (αριθ. κατ. 6) καθίσματα από τις Μυκίνες. Η παρουσία του θέματος των θλαστών ταινιών στο πρωτογεωμετρικό ομοίωμα της Συλλογής Γιαμαλάκη και στα παραπάνω μυκηναϊκά καθίσματα μαρτυρεί τη συνέχεια και την επιβίωση του γραμμικού αυτού θέματος στους γεωμετρικούς χρόνους και ίσως κάποια αδιάγνωστη συμβολική σημασία, σχετική με την έννοια της καθιστής μορφής και του καθίσματος.

Τα χέρια της μορφής είναι υψωμένα στη γνωστή στάση των μυκηναϊκών ειδωλίων και άλλων μορφών του κρητομυκηναϊκού εικονογραφικού κύκλου, που έχει συσχετισθεί με την επιφάνεια της

299. Kranz 1972, σ. 51.

300. Ό.π., σ. 52.

301. Hiller 1983a, σ. 9-11.

302. Kranz 1972. Webster 1958, σ. 68, 188. Ch. Picard, *Manuel d'Archéologie grecque*, I, Paris 1898, σ. 238. J.L. Benson, *Horse, Bird and Man, The Origins of Greek Painting*, Amherst 1970, σ. 5, 12, 20, 159, σημ. 25. Desborough 1964, σ. 41 κ.ε., 46 κ.ε. Vermeule 1964, σ. 285 κ.ε., 288 κ.ε. J.M. Cook, *The Cult of Agamemnon at Mycenae, Γέρας Κεραμοπούλλου*, Αθήναι 1953, σ. 112, 118. Hiller 1983a, σημ. 36, σ. 13.

303. Kranz 1972, σ. 52. Kallipolitis-Feytmans 1963, σ. 414-417, εικ. 8, πίν. 12.

304. Webster 1958, σ. 68, 188. Desborough 1964, σ. 41 κ.ε.

305. Σακελλαράκης 1987, σ. 67, σημ. 107.

306. Ό.π., σ. 48, 67-70, σημ. 107, πίν. 5-12.

307. French 1971, σ. 139-140, πίν. 22, αριθ. 27. Δημακοπούλου 1982, πίν. 23, αριθ. 64.

308. French 1971, σ. 140.

309. Kranz 1972, σ. 47, πίν. 21,1-2.

310. Jacopi 1930-31, σ. 306-307, εικ. 52-53, πίν. XXIII.

Εικ. 14. Πήλινο ομοίωμα από τις Αρχάνες. Μουσείο Ηρακλείου. Συλλογή Γιαμαλάκη, αριθ. ΣΓΑ 376.

θεότητας³¹¹. Η καθιστή μορφή της Συλλογής Γιαμαλάκη στο δεξιό της χέρι κρατεί μικρό κυκλικό αντικείμενο, που ερμηνεύθηκε κατ' αρχήν ως «κολλύριο» (κουλούρι)³¹², το οποίο της είχαν ρίξει οι δύο μορφές της στέγης. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη είχαν συμπληρωθεί στην αρχή οι μορφές της στέγης με παρόμοιο κυκλικό αντικείμενο στο χέρι³¹³, σαν προσφορά προς την καθιστή μορφή. Παρόμοιο, όμως, κυκλικό αντικείμενο κρατούν συχνά μορφές βαβυλωνιακών³¹⁴ και ασσυριακών³¹⁵ θεοτήτων. Σε μία από τις ελεφάντινες επενδύσεις επίπλων της Nimrud³¹⁶, που χρονολογήθηκε στο β' μισό του 8ου αι. π.Χ.³¹⁷, ένθρονη γυναικεία θεότητα κρατεί στο δεξιό υψωμένο χέρι της κυκλικό αντικείμενο που μοιάζει με κρίκο. Το αντικείμενο αυτό ερμηνεύθηκε ως το σύμβολο της βαβυλωνιακής δικαιοσύνης «Kittu» ή ως ο κύκλος της τελειότητας «Kippatu»³¹⁸. Το κυκλικό αυτό αντικείμενο θα μπορούσε επίσης να αποδίδει και στέφανο, σύμβολο, του οποίου την επιβίωση στην ελληνική αρχαιότητα μαρτυρούν ο στέφανος της Αριάδνης³¹⁹ ή οι στέφανοι του ιερού της Ορθίας Αρτέμιδος, που φέρονται από τη θεά ή τις ακολούθους της³²⁰.

311. Niemeier 1989, σ. 171. Αλεξίου 1958, σ. 248.

312. Αλεξίου 1950, σ. 447, 455, 460-461.

313. Ό.π., σ. 455.

314. G.R. Driver - J.C. Miles, *The Babylonian Laws*, τόμ. Ι, Oxford 1952, σ. 17-23. Thureau-Dangin 1912, αριθ. TCL III, σ. 59, σημ. 9.

315. *Revue d'Assyriologie*, XIX, Paris, σ. 151. *Zeitschrift für Assyriologie*, XV, Berlin, σ. 219.

316. Mallowan 1966, τόμ. II, σ. 500, εικ. 401.

317. Ό.π., σ. 478.

318. Ό.π., σ. 500, σημ. 69.

319. Αλεξίου 1950, σ. 460.

320. Ό.π.

Το πήλινο ομοίωμα της Συλλογής Γιαμαλάκη κατ' αρχήν ερμηνεύθηκε ως ναϊσκος που συνόδευε το νεκρό στον τάφο του³²¹, ενώ σύμφωνα με άλλη θεωρία αποτελούσε ομοίωμα τάφου³²². Με την έρευνα, όμως, των συνθηκών εύρεσής του³²³ προέκυψε η μαρτυρία για την προέλευσή του από τάφο με θολωτή στέγαση³²⁴. Το στοιχείο αυτό ενισχύει την άποψη ότι το τόσο σημαντικό αυτό εύρημα αποτελούσε ομοίωμα θολωτού τάφου. Μέσα σε αυτό η καθιστή μορφή, ιδιαίτερα επιβλητική, με πόλο στο κεφάλι και υψωμένα χέρια, απέδιδε ίσως αφηρωισμένη νεκρή ή τη μεγάλη μινωική θεά, η παρουσία της οποίας εδώ γίνεται αντιληπτή από τις μορφές της στέγης. Παράλληλο αυτού του ομοιώματος αποτελεί ένα άλλο πήλινο ομοίωμα της πρωτογεωμετρικής περιόδου³²⁵, που βρέθηκε στην αίθουσα της Ιεράς Δεξαμενής του ανακτόρου της Κνωσού³²⁶. Μέσα σε κυκλικό θολωτό κτίσμα μια γυναικεία μορφή με υψωμένα χέρια είναι ορατή από τη θύρα, ενώ το σώμα της αποτελεί συνέχεια του δαπέδου, έτσι ώστε να φαίνεται ότι η μορφή είναι σε καθιστή στάση ή ότι αναδύεται από το έδαφος.

Πήλινα ομοιώματα κυκλικών θολωτών κτισμάτων χωρίς μορφή εσωτερικά, που προέρχονται από τη Φαιστό³²⁷, θεωρήθηκαν σύγχρονα του πήλινου ομοιώματος της αίθουσας της Ιεράς Δεξαμενής³²⁸. Η απουσία ειδωλίου από το εσωτερικό τους δεν αποκλείει την ενδεχόμενη τοποθέτηση σε αυτά κάποιου ειδωλίου.

Αυτή η συνεχής παρουσία του θέματος της καθιστής μορφής μετά το τέλος της μυκηναϊκής περιόδου πρέπει να συνέβαλε ουσιαστικά στην αναβίωση των καθιστών ειδωλίων και ομοιωμάτων καθισμάτων κατά τους υστερογεωμετρικούς χρόνους. Με την επανάληψη μορφών και ιδεών που αντικατοπτρίζονται στα έργα της Ύστερης εποχής του Χαλκού και της γεωμετρικής περιόδου, σε συνδυασμό με την παρουσία της ελληνικής γλώσσας και των τοπικών παραδόσεων, ενισχύεται η άποψη για την αδιάσπαστη συνέχεια του πολιτισμού αυτού και η αμφισβήτηση για την ύπαρξη του κενού των σκοτεινών χρόνων³²⁹.

321. Ό.π., σ. 461-462.

322. Σακελλαράκης 1987, σ. 69, σημ. 124-126.

323. Ό.π., σ. 48, 69-70.

324. Ό.π., σ. 48, 70.

325. Αλεξίου 1950, σ. 450.

326. Evans, *PM* 1928, τόμ. II, σ. 128 κ.ε.

327. Αλεξίου 1950, σ. 450.

328. Ό.π. (υποσημ. 326), σ. 128.

329. Vermeule 1991, σ. 100.

Η παρουσία των πλήινων ομοιωμάτων καθισμάτων, κενών ή με σύμφυτα καθιστά ειδώλια, κυρίως σε τάφους ή σε χώρους που χαρακτηρίζονται από συνεχή λατρευτική χρήση, από την υστεροελλαδική περίοδο έως τους κλασικούς και τους μετέπειτα χρόνους³³⁰, έχει ουσιαστική σημασία για τη χρήση και την ερμηνεία τους. Από το σύνολο των καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων που δημοσιεύονται εδώ το μεγαλύτερο μέρος προέρχεται από τάφους. Δύο βρέθηκαν στο χώρο των ανακτόρων της Τίρυνθας και του Νέστορος (αριθ. κατ. 27 και 36). Από τα μυκηναϊκά καθίσματα και καθιστά ειδώλια του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, δεκαπέντε (αριθ. κατ. 1-15) προέρχονται από τις ανασκαφές του Τσουντα (1886-1888), στην Ακρόπολη των Μυκηνών, στην περιοχή της Δυτικής Κλιτύς, όπου τοποθετείται σύμφωνα με τον Μυλωνά το θρησκευτικό κέντρο των Μυκηνών. Η συχνή παρουσία τους σε παιδικές ταφές μαζί με τους υπόλοιπους τύπους μυκηναϊκών ειδωλίων τα έχει συνδέσει με τη θεωρία³³¹ ότι αποτελούσαν παιχνίδια.

Γεγονός είναι ότι τα καθίσματα, κενά ή με καθιστά ειδώλια, αποτελούν ένα μικρό ποσοστό του συνόλου των μυκηναϊκών ειδωλίων³³². Μεταξύ των 30 μυκηναϊκών ειδωλίων που βρέθηκαν στους Δελφούς³³³, στο χώρο του ναού του Απόλλωνος και των ναών της Μαρμαριάς, αναφέρονται δύο μόνον καθιστά ειδώλια πάνω σε συμπαγές κάθισμα³³⁴ (αριθ. κατ. 37-38). Δύο, επίσης, συμπαγή καθίσματα με σύμφυτα ειδώλια ανήκουν στο σύνολο των μυκηναϊκών ειδωλίων που βρέθηκαν στο ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα³³⁵. Ο θρόνος της Δήλου αριθ. κατ. 23, με τη γνωστή πλούσια διακόσμηση και τις κερατοειδείς απολήξεις στην κορυφή του ερεισίνωτου, βρέθηκε στο εσωτερικό του ναού του Απόλλωνος³³⁶.

Εκτός από την προέλευση των καθισμάτων, η οποία συνδέεται περισσότερο με χώρους ενδεχομένως ταφικής ή λαϊκής³³⁷ ή και οικιακής ίσως λατρείας³³⁸, σημασία για τη χρήση ή τη λειτουργία τους έχει και η μορφή τους. Τα περισσότερα είχαν τρία πόδια, όπως συνέβαινε στις τράπεζες προσφορών, οι οποίες αποτελούσαν λατρευτικά αντικείμενα³³⁹. Πάνω στον κρατήρα από την Αραδίππου της Κύπρου³⁴⁰ η καθιστή μορφή, προς την οποία κατευθύνεται πομπή πολεμιστών, κάθεται σε τριποδικό κάθισμα, που κατά τα φαινόμενα είναι συμπαγές με ψηλό ερεισίνωτο.

Η τριποδικότητα³⁴¹ θα πρέπει να είχε κάποια θρησκευτική σημασία σε συνδυασμό με τα ταφικά έθιμα της μυκηναϊκής εποχής, αν συσχετισθεί με τις τριποδικές τράπεζες προσφορών και άλλα τριποδικά ευρήματα που βρέθηκαν σε τάφους, όπως οι δύο χάλκινοι τρίποδες από τον τάφο IV του

330. French 1971, σ. 107.

331. Blegen 1937, σ. 255.

332. Tamvaki 1973, σ. 209.

333. French 1971, σ. 170.

334. Perdrizet 1908, σ. 15, αριθ. 6, εικ. 60. Demangel 1926, σ. 27, εικ. 32.

335. French 1971, σ. 107. Πέππα-Παπαϊωάννου 1985, σ. 40, 161.

336. Laumonier 1956, σ. 42, αριθ. 6, πίν. I.

337. Nilsson 1950, σ. 264.

338. Ό.π., σ. 265.

339. Hahland 1954, σ. 180.

340. Vermeule-Townsend 1974, σ. 17, εικ. 4. Webster 1958, εικ. 17.

341. Schwendemann 1921, σ. 103-104. Roux 1976, σ. 120. Amandry 1986, σ. 175.

Ταφικού Κύκλου Α³⁴² και από το θαλαμωτό τάφο 47 των Μυκηνών³⁴³, ο χάλκινος τρίποδας από το γεωμετρικό νεκροταφείο της Κνωσού, που έχει χρονολογηθεί στον 11ο αι. π.Χ.³⁴⁴, ή ο τρίποδας που βρέθηκε σε τάφο της νεκρόπολης της ύστερης μυκηναϊκής εποχής στο Κούριο της Κύπρου³⁴⁵. Από τάφο της Έγκωμης προέρχεται χάλκινο μικρογραφικό ομοίωμα τρίποδα χρονολογημένο τον 11ο αι. π.Χ.³⁴⁶.

Εκτός από την τριποδικότητα υπάρχουν και άλλα στοιχεία στα πήλινα μυκηναϊκά ομοιώματα καθισμάτων που μαρτυρούν θρησκευτική σημασία. Στην κορυφή του ερεισίνωτου μερικών συμπαγών καθισμάτων τύπου Α, δύο κερατοειδείς απολήξεις απέδιδαν προφανώς κέρατα καθοσιώσεως³⁴⁷. Η παρουσία των δύο κεράτων είναι σαφής επάνω στα καθίσματα της Δήλου³⁴⁸ αριθ. κατ. 23, της Ναυπλίας³⁴⁹ αριθ. κατ. 17, των Μυκηνών (ΕΑΜ 2397³⁵⁰, αριθ. κατ. 34) και των καθισμάτων από τη Θήβα³⁵¹. Τα κέρατα που επιστέφουν τα ιερά του ρυτού της Ζάκρου³⁵², των χρυσών ελασμάτων των κάθεταιων τάφων των Μυκηνών³⁵³ ή εκείνα που επιστέφουν τις σαρκοφάγους της Τανάγρας³⁵⁴ αποτελούν αναμφισβήτητη ένδειξη για το λατρευτικό χαρακτήρα των καθισμάτων.

Τα κέρατα στη σαρκοφάγο της Αγίας Τριάδας θεωρήθηκαν³⁵⁵ ότι σχετίζονται με την ταφική λειτουργία που εικονίζεται σε αυτήν. Ανάλογη σημασία θα πρέπει να είχαν και τα κέρατα που επιστέφουν τις σαρκοφάγους της Τανάγρας³⁵⁶.

Μερικά καθιστά ειδώλια πάνω στα πήλινα αυτά καθίσματα έχουν υψωμένα τα χέρια, όπως η μορφή του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης³⁵⁷ αριθ. κατ. 30, και όλα τα καθιστά ειδώλια τύπου Ψ. Η χειρονομία αυτή, που έχει θεωρηθεί χαρακτηριστική της ευλογίας της θεότητας ή της επιφάνειάς της³⁵⁸, συνδέεται με πολλές ανάλογες παραστάσεις του κρητομυκηναϊκού αλλά και του ανατολικού παραστατικού κύκλου³⁵⁹. Ο Μυλωνάς ερμήνευσε το μυκηναϊκό ειδώλιο με τα υψωμένα χέρια, τύπου Ψ, ως θεότητα που παρέχει ευλογία. Την ίδια στάση των υψωμένων χεριών παρουσιάζουν τα ΥΜ ΙΙΙΒ ειδώλια από τη Ζάκρο³⁶⁰, τη Φαιστό³⁶¹, τη δυτική πτέρυγα της έπαυλης της Αγίας Τριάδας³⁶², το είδωλο του ιερού των Διπλών Πελέκεων της Κνωσού³⁶³, τα είδωλα από τη Γόρτυνα³⁶⁴ και

342. Karo 1930-33, σ. 116-117 πίν. CLXIII, αριθ. 579.

343. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, σ. 120, πίν. 33.

344. Schwendemann 1921, σ. 104. B. Schweitzer, *Untersuchungen zur Chronologie der geometrischen Stile in Griechenland*, Karlsruhe 1917, σ. 39.

345. Schwendemann 1921, σ. 103-104. Richter 1915, σ. 345 κ.ε.

346. Schwendemann 1921, σ. 104. G. Roux, *Delphes, son oracle et ses dieux*, 1976, σ. 120. Amandry 1986.

347. James 1960α, σ. 54.

348. Laumonier 1956, σ. 42, αριθ. 6, πίν. I.

349. Winter 1903, σ. 2, εικ. 4-5. G. Perrot - Ch. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*, VII, Paris 1898, σ. 894.

350. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, σ. 133, αριθ. 1, πίν. 64.

351. Σπυρόπουλος 1969, πίν. 10. Α. Κεραμόπουλλος, *Θηβαϊκά*, ΑΔ 3 (1917), σ. 190, εικ. 135, αριθ. 3.

352. Πλάτων 1974, σ. 164-169.

353. Long 1974, σ. 31.

354. Vermeule 1965, σ. 146-147.

355. Long 1974, σ. 67.

356. Σπυρόπουλος 1970β, σ. 188.

357. Richter 1953, σ. 15, πίν. 7c.

358. Αλεξίου 1958, σ. 248. Niemeier 1989, σημ. 21. Hägg 1986, σ. 56.

359. Αλεξίου 1958, σ. 242.

360. Ό.π., σ. 208, σημ. 83.

361. Ό.π., σημ. 84, πίν. Θ, εικ. 2.

362. Ό.π., σημ. 85, πίν. Θ, εικ. 2.

363. Ό.π., σ. 202-204.

364. Ό.π., σ. 195-202.

το Γάζι³⁶⁵, καθώς και τα υπομινωικά ειδώλια από το Καρφί³⁶⁶. Χαρακτηριστικές είναι οι παραστάσεις της μορφής με υψωμένα χέρια που έχουν αποτυπωθεί στην κρητομυκηναϊκή σφραγιδογλυφία, όπως αυτές των σφραγισμάτων της Ζάκρου³⁶⁷, του σφραγίσματος της Κνωσού³⁶⁸ ή των σφραγίδων των Μυκηνών³⁶⁹ και της Πύλου³⁷⁰. Η παρουσία, όμως, της γυναικείας μορφής με υψωμένα χέρια πάνω στις υστερομινωικές σαρκοφάγους από τη Μίλατο³⁷¹, τον Βαθειανό Κάμπο (Νίρου Χάνι)³⁷² ή την Επισκοπή³⁷³ μαρτυρεί την ιδεολογική σημασία της και τη σχέση της με τον κόσμο των νεκρών.

Εκτός από τη θέση των χειρών, ο πόλος που φέρουν τα καθιστά ειδώλια, όπως αυτά πάνω στο κάθισμα από το Μπερμπάτι³⁷⁴ αριθ. κατ. 24 ή του Μουσείου της Βοστώνης³⁷⁵ (Εικ. 8) και από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών³⁷⁶ αριθ. κατ. 26, πρέπει να είχε τελετουργική σημασία. Πόλο φέρει η καθιστή μορφή που δέχεται προσφορά δαιμόνων στο δαχτυλίδι από την Τίρυνθα³⁷⁷ (Εικ. 6), καθώς και η καθιστή μορφή του πρωτογεωμετρικού ομοιώματος της Συλλογής Γιαμαλάκη (Εικ. 14) ή η μορφή που ιππεύει πάνω στα πλακίδια από υαλόμαζα από τη Μιδέα³⁷⁸.

Ο πόλος σε συνδυασμό με θύσανο που ήταν μάλλον εξάρτημα από ύφασμα ή βοστρύχους, φέρεται από σφίγγες ή από μορφές που εικονίζονται πάνω σε σαρκοφάγους και ανήκε κατά τη Vermeule στον εξοπλισμό γυναικών που ήσαν επιφορτισμένες με την ταφική τελετουργία³⁷⁹.

Πόλο φέρουν οι δύο μορφές που εικονίζονται στις στενές πλευρές της σαρκοφάγου της Αγίας Τριάδας και έχουν θεωρηθεί ότι αποδίδουν ιέρειες ή δύο πάρεδρες θεότητες, προστάτιδες των νεκρών, όπως οι αιγυπτιακές θεότητες Ίσις και Νέφθης³⁸⁰. Κατά τον Willets³⁸¹, η τελετουργία πάνω στη σαρκοφάγο πρέπει να γινόταν προς τιμήν νεκρού άρχοντα.

Για να ερμηνευθεί το θέμα της καθιστής μορφής, σε συνδυασμό με τα ομοιώματα καθισμάτων και τα καθιστά ειδώλια, θα πρέπει να συσχετισθεί με παραστάσεις που έχουν αποτυπωθεί στα έργα της μυκηναϊκής τέχνης.

Στον κρατήρα από την Αραδίππου της Κύπρου³⁸² εικονίζεται πομπή οπλισμένων ανδρών, που κατευθύνονται προς μια μορφή καθιστή σε τριποδικό κάθισμα, η οποία αποδίδεται καλυμμένη με ένδυμα ή ύφασμα που καλύπτει όλο το σώμα της σαν ένα είδος σάκου. Ποδήρες ένδυμα που κάλυπτε ολόκληρο το σώμα φορούσε ο αποδέκτης της προσφοράς που εικονίζεται στη σαρκοφάγο της Αγίας Τριάδας ή η μορφή της σαρκοφάγου από το Νίρου Χάνι³⁸³. Πάνω στο ερεισίνωτο του καθίσματος της μορφής του κρατήρα από την Αραδίππου (Εικ. 3) ένα πουλί συνδέει την καθιστή

365. Ό.π., σ. 188-192.

366. Ό.π., σ. 202-204.

367. Ό.π., σ. 233, πίν. IB.

368. Ό.π., σ. 233, πίν. IB, εικ. 5.

369. Ό.π., σ. 233-234, πίν. IB, εικ. 7.

370. Ό.π., σ. 232, σημ. 180.

371. Ό.π., σ. 218-219, σημ. 128, πίν. IA, εικ. 1. Vermeule 1965, σ. 136, εικ. 2a.

372. Αλεξίου 1958, σ. 218-219, σημ. 132, πίν. IA, εικ. 2. Vermeule 1965, σ. 136, εικ. 2b.

373. Vermeule 1965, σ. 136-137, εικ. 2c.

374. Persson, ό.π. (υπόσημ. 119).

375. Kranz 1972, σ. 47, πίν. 21,1-2.

376. Mylonas 1956, σ. 110-116, εικ. 1-3, πίν. XIII.

377. Evans, *PM* 1935, τόμ. IV, σ. 393, εικ. 329, 385. *CMS* I, αριθ. 179/EAM 6208, σ. 202-203.

378. Αλεξίου 1958, σ. 234.

379. Vermeule 1965, σ. 145.

380. Long 1974, σ. 32.

381. Willets 1962, σ. 90.

382. Vermeule-Townsend 1974, σ. 17, εικ. 4. Pottier 1907, σ. 232, εικ. 10.

383. Zervos 1956, εικ. 778.

μορφή με κάποια θεότητα, της οποίας ήταν το έμβλημα, όπως η γυμνή θεά με τα περιστέρια από τους κάθετους τάφους των Μυκηνών³⁸⁴, ή η καθιστή μορφή στο δαχτυλίδι της Τίρυνθας³⁸⁵ (Εικ. 6). Στο έδαφος μπροστά στη μορφή του κρατήρα από την Αραδίππου είναι στερεωμένα μακριά καμπύλα εξαρτήματα, ίσως κέρατα καθοσιώσεως.

Η καθιστή μορφή του κρατήρα από την Αραδίππου³⁸⁶, προς την οποία κατευθύνεται πομπή πολεμιστών, θα αποτελούσε ίσως θεότητα με πολεμική υπόσταση, όπως η πολεμική Ishtar ή η Anat, για τις οποίες λέγεται ότι παρακολουθούν τη μάχη και μετέχουν σε αυτήν³⁸⁷. Η παράσταση μπορεί να συσχετισθεί με τη γραπτή ταφική στήλη από το θαλαμωτό τάφο 70 των Μυκηνών³⁸⁸, όπου πολεμιστές προχωρούν κρατώντας τα δόρατα και τις ασπίδες τους, ενώ στην κορυφή της στήλης σώζονται τμήματα από το κάθισμα, τα πόδια και το ένδυμα καθιστής μορφής, προς την οποία κατευθυνόταν η πομπή των πολεμιστών. Η σκηνή θεωρήθηκε ότι συνδέεται με κάποια φάση της επιτύμβιας τελετουργίας, πιθανώς με αγώνα ρίψης ακοντίου προς τιμήν του νεκρού³⁸⁹.

Την ίδια υπόσταση της πολεμικής θεάς θα πρέπει να απέδιδε η καθιστή μορφή, η οποία δεξιούται πολεμιστή, που εικονίζεται πάνω σε σφραγιστικό δαχτυλίδι από το θαλαμωτό τάφο 66 των Μυκηνών³⁹⁰. Η μορφή, αν κρίνουμε από το υπερφυσικό μέγεθός της σε σχέση με τον όρθιο πολεμιστή, φαίνεται ότι αποδίδει θεότητα, ενώ εκείνος πιάνει το χέρι της σε μια χαρακτηριστική χειρονομία πιθανώς επίκλησης ή ιερής συνομιλίας.

Στον κρατήρα από την Τίρυνθα³⁹¹ (Εικ. 4) εικονίζεται καθιστή μορφή, η οποία παρακολουθεί αρματοδρομία ή προς την οποία κατευθύνεται άρμα σε καλπασμό. Υψώνει στο χέρι κύλικα, που θυμίζει το κύπελλο που υψώνει η καθιστή μορφή στο δαχτυλίδι της Τίρυνθας³⁹² (Εικ. 6) και τα κύπελλα ή τις κύλικες που υψώνουν οι μορφές της τοιχογραφίας των Δίφρων (Campstool fresco) του ανακτόρου της Κνωσού³⁹³. Τα άρματα περιλαμβάνονται στα θέματα που εικονίζονται πάνω σε επιτύμβια έργα, όπως οι ταφικές στήλες των κάθετων τάφων των Μυκηνών ή οι σαρκοφάγοι της Αγίας Τριάδας, της Επισκοπής³⁹⁴ και τμήματα σαρκοφάγων³⁹⁵ από τις Μυκίνες και την Τίρυνθα.

Η εικονογραφική σχέση ανάμεσα στις σαρκοφάγους και τους κρατήρες με άρματα αποδίδεται στο γεγονός ότι αναφέρονται σε έναν από τους τρεις κύκλους, την καθημερινή ζωή, τους ηρωικούς αγώνες ή την ταφική τελετουργία, στην οποία ουσιαστικό ρόλο έπαιζε το άρμα, είτε ως μέρος της νεκρικής πομπής, είτε για την τέλεση αρματοδρομίας προς τιμήν του νεκρού³⁹⁶.

Στο δαχτυλίδι της Τίρυνθας³⁹⁷ (Εικ. 6), η μορφή προς την οποία κατευθύνεται η πομπή των δαιμόνων κάθεται πάνω σε κάθισμα με διασταυρούμενα σκέλη και ερεισίνωτο και πατά σε υποπόδιο, που απολήγει σε δύο έλικες, όπως τα σωζόμενα τμήματα ελεφάντινης επένδυσης μυκηναϊκών υποποδίων³⁹⁸.

384. Long 1974, σ. 31.

385. Βλ. ανωτ. υποσημ. 377.

386. Ό.π. (υποσημ. 109).

387. Karageorghis 1977, σ. 90-91.

388. Τσούντας 1896, σ. 1 κ.ε. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, σ. 203-204. Immerwahr 1989, σ. 149-151, πίν. 84.

389. Vermeule 1965, σ. 142.

390. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, σ. 191, πίν. 82. CMS I, σ. 177, αριθ. 101.

391. Kilian 1980, σ. 21-26, εικ. 1-2.

392. Βλ. ανωτ. υποσημ. 377.

393. Evans, *PM* 1928, τόμ. II, σ. 605. Evans, *PM* 1935, τόμ. IV, σ. 364, 379-396. Πλάτων 1959, σ. 319-345. Cameron 1964, σ. 38-53.

394. Vermeule 1965, σ. 136. Vance Watrous 1991, σ. 285-307, πίν. 81-93.

395. Vermeule 1965, σ. 144.

396. Ό.π., σ. 141.

397. Βλ. ανωτ. υποσημ. 377.

398. Poursat 1977, σ. 31-32. Σακελλαράκης 1979, σ. 58, εικ. 75.

Εικ. 15. Χρυσό σφραγιστικό δαχτυλίδι από την Ακρόπολη των Μυκηνών. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αριθ. 992.

Εικ. 16. Παράσταση γέννησης πολεμικής θεότητας από το κεφάλι καθιστής γυναικείας μορφής, επάνω στον ανάγλυφο πίθο της Τήνου. Μουσείο Τήνου.

Στο έδαφος, ανάμεσα στους δαίμονες, αλλά και στον ουρανό, κοντά στον ήλιο και τη σελήνη εικονίζονται στάχυα, τα οποία προσδίδουν στην καθιστή θεότητα την ιδιότητα της θεάς της γονιμότητας.

Στο δαχτυλίδι των Μυκηνών ΕΑΜ 992³⁹⁹ (Εικ. 15) γυναικεία καθιστή μορφή κάτω από δένδρο δέχεται δύο άλλες γυναικείες μορφές, που της προσφέρουν μήκωνες και κρίνους. Και οι τρεις πρέπει να είναι θεότητες, επειδή είναι μεγαλόσωμες, σε σχέση με δύο άλλες μικρόσωμες φιγούρες που φαίνεται ότι αποτελούν μορφές λατρευτών. Μικρή μορφή μετέωρη, οπλισμένη με δόρυ και ασπίδα, θεωρείται ότι αποδίδει την επιφάνεια μιας πολεμικής θεότητας⁴⁰⁰. Το δένδρο και ο διπλούς πέλεκυς συνδέονται με τη λατρεία της γυναικείας κρητομυκηναϊκής θεότητας, ενώ στον ουρανό διαγράφονται ο ήλιος και η σελήνη, όπως στο δαχτυλίδι της Τίρυνθας.

Πάνω στο βοιωτικό πίθο της Τήνου⁴⁰¹, του 7ου αι. π.Χ. (Εικ. 16), εικονίζεται η γέννηση νεαρού πολεμικού θεού από το κεφάλι καθιστής γυναικείας θεότητας. Σύμφωνα με το θέμα αυτό η Simon⁴⁰² ερμήνευσε την παράσταση στο δαχτυλίδι των Μυκηνών⁴⁰³ ΕΑΜ 992 (Εικ. 15) ως σκηνή γέννησης νεαρού θεού. Ο γεννηθείς ένοπλος θεός έχει μόλις βγει από το κεφάλι καθιστής θεάς, στην οποία δύο άλλες όρθιες θεότητες προσφέρουν κρίνους και μήκωνες για να καταπραΰνουν τις ωδίνες του τοκετού. Οι δύο μικρόσωμες μορφές έχουν ερμηνευθεί ως τροφοί του νεαρού θεού.

Με αυτή την παράσταση συνδέεται θεματολογικά το σφράγισμα από τα Χανιά⁴⁰⁴, που αποδίδει καθιστή μορφή πάνω σε τριμερή κατασκευή (ιερό) και μπροστά της μικρή μετέωρη οπλισμένη

399. Sp. Marinatos - M. Hirmer, *Kreta, Thera und das mykenische Hellas*, München 1973, πίν. 207. Καρδαρά 1988, σ. 68-70.

400. Hägg 1986, σ. 56.

401. Ν. Κοντολέων, *ΑΕ* 1969, σ. 229. Καρδαρά 1988, σ. 69.

402. Ό.π. (υποσημ. 399).

403. Simon 1985, σ. 183, εικ. 64.

404. Peterson 1981, σ. 129, εικ. 134. Παπαποστόλου 1977, σ. 78-80, εικ. 30.

μορφή, που θυμίζει την παράσταση του δακτυλιδιού των Μυκηνών ΕΑΜ 992. Σε άλλες παραστάσεις από τη μυκηναϊκή σφραγιδογλυφία, μια επιβλητική μορφή κάθεται μπροστά σε τριμερές ιερό, που επιστέφεται με κέρατα, και δέχεται τις προσφορές των πιστών⁴⁰⁵.

Στο πήλινο ομοίωμα ορθογώνιου κτιρίου, από το θολωτό τάφο στο Καμηλάρι⁴⁰⁶ (Εικ. 7), τέσσερις μεγαλόσωμες καθιστές μορφές, που αποδίδουν ίσως θεότητες ή αφηρωισμένους νεκρούς, δέχονται τις προσφορές λατρευτών, οι οποίοι αποδίδονται μικρόσωμοι. Το ομοίωμα έχει χρονολογηθεί στη ΜΜ ΙΙΙ⁴⁰⁷, ενώ ο Αλεξίου το χρονολογεί στην ΥΜ Ι⁴⁰⁸. Ο Levi, σύμφωνα με την προέλευσή του, το ερμήνευσε ως ιερό το οποίο είχε σχέση με τους νεκρούς. Από τάφο, επίσης, προέρχεται το πρωτογεωμετρικό ομοίωμα των Αρχανών⁴⁰⁹ (Εικ. 14), που αποδίδει θολωτό κυκλικό κτίσμα, μέσα στο οποίο γυναικεία καθιστή μορφή με υψωμένα χέρια και πόλο στο κεφάλι παρακολουθείται από δύο άλλες μορφές, από άνοιγμα της στέγης.

Το γεγονός ότι τα ομοιώματα από το Καμηλάρι και τις Αρχάνες προέρχονται από τάφους είναι ενδεικτικό για τη χρήση και την πιθανή σχέση τους με την τελετουργία της ταφής⁴¹⁰. Με τις παραπάνω παραστάσεις των καθιστών μορφών της μυκηναϊκής εικονογραφίας και τις μορφές του ομοιώματος από το Καμηλάρι φαίνεται ότι έχουν σχέση τα πήλινα μυκηναϊκά καθιστά ειδώλια και τα καθίσματα.

Όσον αφορά στην καταγωγή του θέματος της καθιστής μορφής ή στο συσχετισμό της με τους αντίστοιχους κύκλους της Αιγύπτου και της Ανατολής, στην Αίγυπτο καθιστές επάνω σε θρόνο παριστάνονται θεότητες⁴¹¹ ή βασιλείς, ενώ στους τάφους θρόνοι και γενικά πολυτελή καθίσματα συνοδεύουν τους νεκρούς με αντιπροσωπευτικό δείγμα το θρόνο που βρέθηκε στον τάφο του Τουταγχαμών⁴¹². Στις τοιχογραφίες των τάφων της Αιγύπτου θεοποιημένοι νεκροί παριστάνονται καθισμένοι σε θρόνο⁴¹³. Σύμφωνα με το Βιβλίο των Νεκρών, η θέση του νεκρού είναι στον ουρανό, όπου κάθεται σε θρόνο στο πλευρό του επίσης ένθρονου θεού⁴¹⁴. Η Ίσις, θεά πολύμορφη και πανίσχυρη, αποκαλείται «ζωοδότις», «μητέρα γη»⁴¹⁵, είναι η θεά που συνδέεται με το σύμβολο του θρόνου⁴¹⁶ και είναι η κυρία του κάτω κόσμου και προστάτιδα των νεκρών. Ο τύπος του καθιστού ειδωλίου είναι σπάνιος στην Ανατολή. Ορισμένα ειδώλια αναφέρει ο Åstrom⁴¹⁷ από την Alalach.

Στους συροβαβυλωνιακούς κυλίνδρους καθιστές θεότητες δέχονται προσφορά πιστών⁴¹⁸. Όσον αφορά στη μαρτυρία του ομηρικού έπους ο «χρύσειος θρόνος» του Δία είναι δείγμα κυριαρχίας, ενώ η Ήρα και η Αθηνά κάθονται σε χρυσούς κλισμούς (*χρυσέοισι ἐπὶ κλισμοῖσι*)⁴¹⁹. Για την Ήρα, την Εώ και την Άρτεμη χρησιμοποιείται το επίθετο «χρυσόθρονος»⁴²⁰. Μέσα στα ανάκτορα υπάρχουν θρόνοι για τους ξένους, όπως στα ανάκτορα του Οδυσσέα και του Αλκίνοου⁴²¹. Γενικά

405. Nilsson 1950, σ. 368, Εικ. 159.

406. Long 1974, σ. 79-80, Εικ. 61-62.

407. Levi, ό.π. (υπόσημ. 209).

408. Alexiou, ό.π. (υπόσημ. 209).

409. Σακελλαράκης 1987, σ. 68-70, πιν. 5-12.

410. Ό.π., σ. 70.

411. Budge 1949, σ. 87.

412. Carter 1975, σ. 55-56, πιν. IV.

413. Moebius 1916, σ. 127-128.

414. Budge 1949, σ. 87.

415. Dietrich 1925, σ. 84.

416. Lurker 1974, σ. 71.

417. Åstrom 1967, σ. 112.

418. Moebius 1916, σ. 140. Moortgat 1966, αριθ. 134-148, 192-226. B. Buchanan, *Catalogue of Ancient Near Eastern Seals in the Ashmolean Museum*, Oxford 1966, αριθ. 228-241, 349-395, 444-461.

419. *Il.* Θ, 436.

420. Jung 1982, σ. 21.

421. Laser 1968, σ. 38-39. *Οδ.* η, 169. *Οδ.* α, 130.

στα ομηρικά έπη είναι σαφές ότι ο θρόνος δεν αποτελεί εκέγγυο της θεϊκής δύναμης, έχει όμως ιδιαίτερη σημασία. Οι θεοί μπορούν να κάθονται και σε άλλου είδους απλά ή πολυτελή καθίσματα, και το ίδιο ισχύει και για τους ηγεμόνες και για τα άτομα με κάποια υψηλή κοινωνική θέση⁴²².

Ως προς το περιεχόμενο των πινακίδων της Πύλου που αναφέρουν θρόνους⁴²³ από πολύτιμα υλικά, διακοσμημένους με τα γνωστά μυκηναϊκά θέματα, βούκρانا, φοίνικες, γρύπες⁴²⁴, όπως έχει λεχθεί⁴²⁵, θα μπορούσαν να αποτελούν καταγραφή ανακτορικού υλικού ή και περιεχομένου τάφων, πράγμα το οποίο συμφωνεί με τα πολυάριθμα ενθέματα που προέρχονται από τάφους και θα ανήκαν προφανώς σε έπιπλα και σκεύη που συνόδευαν τους νεκρούς. Από παράδειγμα, που συμβάλλει στη σύνθεση της εικόνας των μυκηναϊκών θρόνων, αποτελούν οι θρόνοι με τη λαμπρή ένθετη διακόσμηση, που βρέθηκαν στον τάφο 79 της Σαλαμίνας της Κύπρου και χρονολογούνται στον 8ο αι. π.Χ.⁴²⁶.

Στον όρο to-no-e-ke-ti-ti-jo (θρονοελκτήριο), που αναφέρεται στις πινακίδες Fr 1217 και 1222, έχουν δοθεί διάφορες ερμηνείες, μία από τις οποίες αναφέρεται στην έλξη πέπλου αφιερωμένου στη θεά, ενώ περισσότερο πειστική φαίνεται η αναφορά του όρου στην έλξη θρόνου προς τιμήν της Wanassa σύμφωνα και με την ιστορική μαρτυρία κατά την οποία οι ιερείς της Κυβέλης και του Άιτι «έλκουν» τον κενό θρόνο της θεάς⁴²⁷.

Ο Reichel⁴²⁸ εξέφρασε την άποψη ότι η λατρεία των κενών θρόνων και ιδιαίτερα θέσεων, όπου γινόταν η επιφάνεια της θεότητας, ήταν το πιο ενδιαφέρον στοιχείο της μυκηναϊκής λατρείας. Κατά τον Rutkowski, ο Reichel έδωσε μεγάλη σημασία στην αναλογία με τους κλασικούς χρόνους⁴²⁹. Ο Pashley⁴³⁰ πολύ νωρίς προσπάθησε με τις μελέτες του να αποδείξει ότι η λατρεία των θρόνων είχε μεγάλη σημασία κατά την εποχή του Χαλκού στο χώρο του Αιγαίου. Σημαντική είναι η έρευνα της Danthine⁴³¹, η οποία υποστηρίζει την ύπαρξη στην Ανατολή λατρείας θρόνων, που μαρτυρείται από μια παράσταση σε ασσυριακό σφραγιδοκύλινδρο, στην οποία τοποθετούνται προσφορές μπροστά σε κενό θρόνο, που συνδέεται με την υπόσταση της θεότητας⁴³².

Ο Πλάτων δέχεται την τελετουργική σημασία των μινωικών θρόνων⁴³³, όπως αυτοί της αίθουσας του θρόνου⁴³⁴, του ιερού δωματίου της βασιλικής έπαυλης της Κνωσού ή της αίθουσας των Διπλών Πελέκεων του ανακτόρου της Κνωσού⁴³⁵, και τους συσχετίζει με ανάλογη τελετουργία θρόνων της Ανατολής⁴³⁶ και με την ύπαρξη ιερών θρόνων στην Ελλάδα, κατά την 1η χιλιετία π.Χ. Στο Ιδαίο Άντρο, πανελλήνιο κέντρο λατρείας του Δία, ιδιαίτερα κατά τους αρχαϊκούς και τους κλασικούς χρόνους, οι πιστοί πίστευαν ότι ο θρόνος του Δία όριζε τη θέση του τάφου του, ενώ αναφέρεται⁴³⁷ ότι ο Πυθαγόρας στο Ιδαίο Άντρο προσέφερε θυσία στον Δία και είδε το θρόνο του που στρωνόταν κατ' έτος. Ο θρόνος των Αμυκλών, που ανήκε στον προελληνικό ήρωα-θεό Υάκινθο,

422. Jung 1982, σ. 28.

423. Palmer 1963, σ. 161, 338, 348-351.

424. Ό.π., σ. 350-351. M. Ventris - J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge 1973, σ. 344.

425. Palmer 1963, σ. 140. Gray 1959, σ. 52.

426. Karageorghis 1967a, σ. 168. Karageorghis 1968, σ. 99-103, πίν. VIIa-b.

427. Vermeule-Townsend 1974, σ. 68. Προμπονάς 1974, σ. 35, 61 κ.ε. M.J. Vermaseren, *Corpus Cultus Cybelae Attidisque*, 1977, σ. 11-13, αρθ. 39, πίν. 26-29. Ν. Σταμπολίδης, Βωμοί - Θρόνοι (:), *AAA XVIII* (1985), σ. 243-244, σημ. 47.

428. Reichel 1897, σ. 69. Rutkowski 1986, σ. 4.

429. Rutkowski 1986, σ. 4.

430. Pashley 1837, σ. 64 κ.ε.

431. Danthine 1939, σ. 859, πίν. I, εικ. 2.

432. Ό.π. Rutkowski 1986, σ. 250.

433. Πλάτων 1951a, σ. 385. Rutkowski 1986, ό.π.

434. Πλάτων 1951a, σ. 385.

435. Ό.π.

436. Moebius 1916, σ. 148.

437. Πορφύριου, *Βίος Πυθαγόρου*, 34. Πλάτων 1951a, σ. 410.

βρισκόταν επάνω στον τάφο του⁴³⁸ και το θάνατό του υπενθύμιζαν τα Υακίνθια⁴³⁹. Ο Πλάτων⁴⁴⁰ θεωρεί βέβαιο ότι τα μυκηναϊκά ομοιώματα θρόνων ή καθισμάτων συνδέονταν με μια τελετουργία σχετική με τη λατρεία των νεκρών, ενώ αυτό δεν σήμαινε ότι τα πρότυπά τους, που ήσαν καθίσματα των τύπων αυτών, δεν χρησιμοποιούνταν στην καθημερινή ζωή.

Από τα πήλινα ομοιώματα καθισμάτων, ορισμένα συμπαγή με πλούσια διακόσμηση, όπως της Ιαλυσού⁴⁴¹ αριθ. κατ. 22, της Πρόσυμνας⁴⁴² αριθ. κατ. 21, της Δήλου⁴⁴³ αριθ. κατ. 23, ή το ΕΑΜ 11.222 (αριθ. κατ. 1) από τις Μυκήνες φαίνεται ότι αντιγράφουν θρόνους ή, τουλάχιστον, πολυτελή καθίσματα της μυκηναϊκής εποχής. Τα υπόλοιπα, όμως, και ιδιαίτερα τα τετραποδικά καθίσματα από την Περατή⁴⁴⁴ αριθ. κατ. 39 ή το Κίτιο⁴⁴⁵ αριθ. κατ. 40, μοιάζουν περισσότερο με έπιπλα καθημερινής χρήσης. Το γεγονός όμως ότι τα καθίσματα αυτά, κενά ή με καθιστή μορφή, βρέθηκαν σε τάφους ή χώρους λατρείας, τους αποδίδει εκ των πραγμάτων μια ταφική και ενδεχομένως λατρευτική σημασία. Ακόμη και εκείνα που βρέθηκαν σε οικισμούς θα μπορούσαν να αποτελούν αντικείμενα οικιακής λατρείας⁴⁴⁶. Την άποψη αυτή ενισχύουν ορισμένα στοιχεία λατρευτικής σημασίας, όπως τα τρία πόδια, που απαντούν και στις τράπεζες προσφορών⁴⁴⁷, οι κερατοειδείς απολήξεις επάνω στο ερεισίνωτο⁴⁴⁸, η στάση καθιστών μορφών, με υψωμένα χέρια⁴⁴⁹, ο πόλος που φορούν πολλές από αυτές⁴⁵⁰, καθώς και η ιδέα της κουροτρόφου, που αποδίδουν τα καθιστά ειδώλια κουροτρόφων της Αλυκής Βούλας⁴⁵¹ αριθ. κατ. 20 και του Μουσείου του Λούβρου⁴⁵² αριθ. κατ. 19.

Η παρουσία καθιστών μορφών στα ομοιώματα από το Καμηλάρι⁴⁵³ (Εικ. 7) ή από τις Αρχάρες⁴⁵⁴ (Εικ. 14), τα οποία φαίνεται ότι απέδιδαν λατρευτικούς χώρους, ιερά ή τάφους, ενισχύει την άποψη για τη λατρευτική τους σημασία, την οποία μαρτυρούν και οι σχετικές παραστάσεις του μυκηναϊκού εικονογραφικού κύκλου. Στις παραστάσεις αυτές έχουν αποτυπωθεί σκηνές που αφορούν στο μυκηναϊκό τελετουργικό τυπικό, στις οποίες μια καθιστή μορφή, θεότητα ή ιέρεια ως εκπρόσωπος της θεότητας, έπαιζε κείριο ρόλο και της οποίας υποκατάστατο θα μπορούσε να αποτελέσει το πήλινο ομοίωμα καθιστής μορφής ή και αυτού του καθίσματος.

Όσον αφορά στα υπόλοιπα ειδώλια γυναικείων μορφών ή ζώων ή στα πήλινα ομοιώματα αρμάτων, σκευών κτλ. θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι υποκαθιστούν τα φυσικά τους πρότυπα, τα οποία, όπως προκύπτει από το μυκηναϊκό εικονογραφικό κύκλο, έπαιζαν ρόλο σε τελετουργίες, είτε αυτές λάμβαναν χώρα σε τάφους είτε σε ιερά, λαϊκά ή οικιακά. Ιδιαίτερα την παρουσία των ειδωλίων, καθώς και των ομοιωμάτων καθισμάτων στους φτωχικούς τάφους, που επεσήμανε ο Τσουντας⁴⁵⁵, τη

438. Πλάτων 1951α, σ. 412. Willetts 1962, σ. 222.

439. Long 1974, σ. 82.

440. Πλάτων 1951α, σ. 401.

441. Jacopi 1930-31, σ. 306-307, εικ. 52-53, πίν. XXIII.

442. Blegen 1937, σ. 366-367, εικ. 619.

443. Laumonier 1956, σ. 42, αριθ. 6, πίν. I.

444. Ιακωβίδης 1970, σ. 270-271, εικ. 119, αριθ. 337.

445. Karageorghis 1967β, σ. 285-286. Kyrieleis 1969, σ. 63, εικ. 18.

446. Nilsson 1950, σ. 265.

447. Ό.π. (υποσημ. 346).

448. Βλ. ανωτ. σ. 57.

449. Βλ. ανωτ. σ. 57-58.

450. Βλ. ανωτ. σ. 58.

451. Ό.π. (υποσημ. 103).

452. Mylonas 1956, εικ. 7.

453. Long 1974, σ. 79-80.

454. Αλεξίου 1950, σ. 441 κ.ε. Σακελλαράκης 1987, σ. 68-70, πίν. 5-12.

455. Χρ. Τσουντας, ΑΕ 1888, σ. 167. French 1971, σ. 107.

δικαιολογεί το γεγονός ότι οι φτωχικές ταφές είχαν περισσότερη ανάγκη από αυτά τα φθηνά υποκατάστατα μιας ταφικής και οπωσδήποτε δαπανηρής τελετουργίας. Την ίδια σημασία των υποκατάστατων προσφορών θα πρέπει να είχαν τα πύλινα ομοιώματα καθισμάτων, καθώς και τα υπόλοιπα ειδώλια σε χώρους με λατρευτική χρήση.

Μέσα στο σύνολο των ειδωλίων το κάθισμα, κενό ή με καθιστή μορφή, απέδιδε ίσως την κυρίαρχη γυναικεία καθιστή μορφή – όπως αυτή έχει αποτυπωθεί σε σκηνές του εικονογραφικού μυκηναϊκού κύκλου, καθιστή πάνω σε επιβλητικό ή απλό κάθισμα, κάτω από δένδρο ή μπροστά από ιερό – να δέχεται τις προσφορές των πιστών. Με τη μορφή αυτή πρέπει να έχει σχέση η ζωοδότις θεά των χωρών της Ανατολικής Μεσογείου⁴⁵⁶.

Ανάμεσα στις ανατολικές θεότητες που κυριαρχούν, διακρίνονται η σουμερική Ινάνα, η βαβυλωνιακή Ασάρτη ή η φρυγική Κυβέλη. Η λατρεία της τελευταίας διαδίδεται, στην εποχή του Χαλκού, με το όνομα της Kubaba⁴⁵⁷, στη Μεσοποταμία, με κέντρο την Κάρχεμι, στους Χετταίους και αργότερα στην Κιλικία, τη Λυδία και τη Φρυγία. Κυβήη είναι η ιωνική μεταγραφή του ονόματος Kubaba, ενώ η Κυβέλη θεωρείται η φρυγική μορφή της ίδιας θεότητας. Η εξάπλωση της λατρείας αυτής της θεάς μαρτυρείται μετέπειτα στον 6ο αι. π.Χ. από μια σειρά αναγλύφων, που παριστάνουν τη θεά μετωπικά καθισμένη σε θρόνο, μέσα σε ναῖσκο. Παρόμοιες παραστάσεις λαξευμένες σε βράχους σώζονται στην Έφεσο και στην Άκρα της Σικελίας⁴⁵⁸.

Η Ίσις, θεά άρρηκτα δεμένη με το σύμβολο του θρόνου⁴⁵⁹, ταυτίζεται με τη θεά Αθώρ, κυρία των αστερών, της δύσης και του κάτω κόσμου.

Ως μητέρα του κρηταγενούς Διός, η Ρέα ταυτίζεται με τη Γέα και συσχετίζεται με τη μινωική θεά και τη μεγάλη μητέρα της Φρυγίας Κυβέλη⁴⁶⁰. Άλλωστε, η λατρεία της Δήμητρας, που συνδέεται με εκείνη της Ρέας, σύμφωνα με τον ύμνο προς Δήμητρα⁴⁶¹, εξελίχθηκε στην Κρήτη και ύστερα έφθασε στην Ελευσίνα.

Ο Στράβων θεωρούσε την κυρίαρχη γυναικεία θεότητα της Μικράς Ασίας ταυτόσημη με τις αντίστοιχες θεότητες της Κρήτης, της Ελλάδας και του Βορρά⁴⁶².

Η προστασία της γονιμότητας και η επέκταση του δρόμου από τη ζωή στο θάνατο⁴⁶³ συνδέει το μυστήριο της γέννησης και της ευφορίας με εκείνο του θανάτου και αποδίδει στη θεότητα της γονιμότητας χθόνια σημασία. Η Ίσις, η Ιστάρ, η Κυβέλη, η Γέα, αλλά και η διάδοχός τους Δήμητρα αναφέρονται ως προστάτιδες της ζωής, αλλά και φύλακες των νεκρών⁴⁶⁴. Στα αττικά «Νεκύσια», γιορτή αφιερωμένη στη λατρεία των νεκρών, προσφέρονται θυσίες προς τιμήν της Γέας⁴⁶⁵. Τη σχέση της Γέας με τις χθόνιες θεότητες⁴⁶⁶ μαρτυρεί η τέλεση λατρείας προς τιμήν της στο ιερό των Ευμενίδων στον Άρειο Πάγο⁴⁶⁷, όπου είχε στηθεί το άγαλμά της μαζί με τα αγάλματα του Ερμή και του Πλούτωνα.

Οι Αθηναίοι ονόμαζαν τους νεκρούς «Δημητρείους»⁴⁶⁸, επειδή θεωρούσαν τη Δήμητρα προ-

456. Burkert 1979, σ. 103-104.

457. Ό.π.

458. Ό.π., σ. 103, σημ. 11.

459. James 1960α, σ. 82.

460. Ό.π., σ. 99.

461. Harrison 1922, σ. 564.

462. James 1960β, σ. 177.

463. James 1960α, σ. 54.

464. Harrison 1922, σ. 267.

465. Hamdorf 1964, σ. 5. Deubner 1956, σ. 229.

466. Hamdorf 1964, ό.π.

467. Πausanίας I.22, 3.

468. Harrison 1922, σ. 267.

στάτιδά τους. Για το λόγο αυτό και τα ειδώλια, τα οποία βρέθηκαν στους αττικούς τάφους, θεωρήθηκαν εικόνες της θεότητας⁴⁶⁹. Την αντίστοιχη μυκηναϊκή θεότητα της γονιμότητας και προστάτιδα της ζωής είναι πιθανό να αποδίδουν τα καθιστά μυκηναϊκά ειδώλια ή και αυτά τα ομοιώματα καθισμάτων σαν υποκατάστατα της καθιστής μορφής, είτε βρίσκονται μέσα σε τάφους είτε σε άλλους χώρους. Αυτή η καθιστή μορφή, προς την οποία απευθύνονται οι προσφορές των πιστών, προβάλλεται στη μυκηναϊκή εικονογραφία σαν προορισμός πομπής⁴⁷⁰ λατρευτών και σημείο αναφοράς της μυκηναϊκής τελετουργίας, προστάτιδα της ζωής αλλά και φύλακας των νεκρών, που εξασφάλιζε τη γονιμότητα και την αναγέννηση.

469. Jung 1982, σ. 42.

470. Peterson 1981, σ. 119-122, 134, 168.

Τα περισσότερα από τα μυκηναϊκά πήλινα ομοιώματα καθισμάτων εντάσσονται σε δύο βασικούς τύπους, το συμπαγή (τύπο Α) και τον ανοικτό κιγκλιδωτό (τύπο Β). Τα συμπαγή αποδίδουν έπιπλα περισσότερο πολυτελή, που φέρουν συχνά περίτεχνη διακόσμηση, ενώ περισσότερο απλή είναι η διακόσμηση των ανοικτών καθισμάτων.

Η τριποδικότητα είναι κοινό χαρακτηριστικό των πήλινων ομοιωμάτων καθισμάτων, εκτός από ελάχιστα τετραποδικά ομοιώματα από την Περαιά αριθ. κατ. 39, την Έγκωμη, το Κίτιο αριθ. κατ. 40, και το ΕΑΜ 11.238 (αριθ. κατ. 15) από τις Μυκήνες.

Τα καθιστά ειδώλια, που απαντούν επάνω στα ομοιώματα καθισμάτων, είτε σύμφυτα με το κάθισμα είτε ολόγλυφα, ακολουθούν την τυπολογική εξέλιξη των μυκηναϊκών ειδωλίων. Τα πρωιμότερα ανήκουν σε περισσότερο φυσιοκρατικούς τύπους, που έχουν μεγαλύτερο κεφάλι, μάτια δηλωμένα πλαστικά από δύο επίθετα κομμάτια πηλού και χέρια πλασμένα χωριστά, που φέρονται ανάμεσα ή κάτω από το στήθος. Η γραπτή διακόσμηση πάνω στο σώμα των φυσιοκρατικών αυτών ειδωλίων αποδίδει ένδυμα μινωικού τύπου, που άφηνε ακάλυπτο το στήθος.

Στην εξέλιξη των καθιστών ειδωλίων μετά τα φυσιοκρατικά εμφανίζονται τα καθιστά ειδώλια τύπου πρώτο Φ, με δισκοειδές σώμα και πλαστικά δηλωμένα τα άκρα των χεριών και μερικές φορές τα πόδια, όπως στα ειδώλια από τη Ναυπλία, ΕΑΜ 3434 (αριθ. κατ. 17), του Μουσείου της Κοπεγχάγης αριθ. κατ. 18 και του Μουσείου του Λούβρου αριθ. κατ. 19.

Από τα μέχρι τώρα γνωστά δείγματα προκύπτει ότι τα καθιστά πάνω σε συμπαγή καθίσματα ειδώλια είναι φυσιοκρατικά ή τύπου πρώτο Φ και Φ, ενώ τα καθιστά ειδώλια που απαντούν επάνω σε ανοικτά καθίσματα είναι τύπου Ψ ή σχηματοποιημένα, φθάνοντας σε μερικές περιπτώσεις σε σημείο να αποτελούν μια λωρίδα πηλού πάνω στην επιφάνεια του καθίσματος ή στο κεντρικό στέλεχος του ερεισίνωτου.

Η διαμόρφωση του σώματος των μυκηναϊκών ειδωλίων χωρίς διάκριση των χεριών και τις περισσότερες φορές των ποδιών μεταξύ τους και η κάλυψη του σώματος με γραπτές κυματοειδείς ταινίες αποδίδουν ένα κλειστό ένδυμα ίσως τύπου σάκου, που κάλυπτε ολόκληρο το σώμα της μορφής. Παρόμοιο ένδυμα φαίνεται ότι κάλυπτε την καθιστή μορφή που εικονίζεται στον κρατήρα από την Αραδίππου της Κύπρου ή το σώμα του αποδέκτη της προσφοράς στη σαρκοφάγο της Αγίας Τριάδας ή την καθιστή μορφή του σφραγιδόλιθου του Βρετανικού Μουσείου, της οποίας διακρίνονται μόνον τα άκρα των ποδιών. Ένα τέτοιο κλειστό ένδυμα, που κάλυπτε και τα χέρια, φαίνεται ότι φορούσε η «παριζιάνα» της τοιχογραφίας των Δίφρων, σύμφωνα με κομμάτια της τοιχογραφίας που προστέθηκαν εκ των υστέρων. Το σημαντικότερο είναι ότι το παλαιότερο σωζόμενο ένδυμα στην Ελλάδα, που βρέθηκε σε τάφο στο Λευκαντί (11ος αι. π.Χ.), είναι κλειστό χωρίς μανίκια, παρόμοιο με εκείνο του αποδέκτη της προσφοράς στη σαρκοφάγο της Αγίας Τριάδας.

Τα περισσότερα μυκηναϊκά ειδώλια, όρθια ή καθιστά, φαίνεται ότι απέδιδαν μορφές καλυμμένες από ένα επίσης κλειστό ένδυμα είτε έφεραν τα χέρια κάτω από το στήθος, όπως τα ειδώλια τύπου Φ, είτε τα ύψωναν σε στάση δέησης, αποδίδοντας μια πτερυγόσχημη μορφή τύπου Ψ.

Ως προς τη χρονολόγηση των ομοιωμάτων καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων ελάχιστα είναι εκείνα που φέρουν σαφείς ενδείξεις, όσον αφορά στην προέλευση και τα ανασκαφικά συνηρήματα. Γενικά, η χρονολόγησή τους βασίζεται περισσότερο στην τυπολογική εξέταση, σε συσχετισμό με χρονολογημένα δείγματα ή παράλληλά τους, καθώς και με γραπτά πάνω σε αυτά διακοσμητικά θέματα της σύγχρονης κεραμικής.

Σύμφωνα με αυτά τα κριτήρια, τα γνωστά πήλινα ομοιώματα καθισμάτων και τα καθιστά ειδώλια διαγράφουν εξέλιξη (Εικ. 2), που πρέπει να χρονολογείται από την ΥΕ ΙΙΑΑ έως την ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο.

Τα συμπαγή καθίσματα από την Πρόσυμνα αριθ. κατ. 21, την Ιαλυσό της Ρόδου αριθ. κατ. 22 και το ΕΑΜ 11.222 (αριθ. κατ. 1) από τις Μυκίνες φέρουν πλούσια διακόσμηση με σπείρες και χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΑΑ1 περίοδο. Πάνω σε αυτά απαντούν σε μερικές περιπτώσεις καθιστά ειδώλια φυσιοκρατικά ή τύπου πρώτο Φ και Φ.

Στον τύπο πρώτο Φ, που έχει χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΑΑ1 περίοδο, ανήκουν τα καθιστά ειδώλια από τη Ναυπλία, ΕΑΜ 3434 (αριθ. κατ. 17), το καθιστό πάνω σε θρόνο ειδώλιο στο Μουσείο της Κοπεγχάγης αριθ. κατ. 18 και η καθιστή κουροτρόφος στο Μουσείο του Λούβρου αριθ. κατ. 19.

Στην ΥΕ ΙΙΑΑ2 χρονολογείται, σύμφωνα με την ομοιότητά του με χρονολογημένα δείγματα του τύπου, το καθιστό ειδώλιο τύπου Φ της Συλλογής Erlendmeyer στη Βασιλεία αριθ. κατ. 25. Το καθιστό ειδώλιο από το Μπερμπάτι με το τριγωνικό σώμα, που αποτελεί μεταβατικό τύπο ανάμεσα στα ειδώλια τύπου Φ και Ψ, χρονολογείται στα τέλη της ΥΕ ΙΙΑΑ2 και τις αρχές της ΥΕ ΙΙΙΒ περιόδου.

Γενικά, τα συμπαγή καθίσματα, σύμφωνα με τα χρονολογημένα παράλληλά τους, τη διακόσμηση και την παρουσία πάνω σε μερικά από αυτά καθιστών ειδωλίων φυσιοκρατικού ή τύπου πρώτο Φ και Φ χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΑΑ περίοδο.

Τα συμπαγή, όμως, καθίσματα από το ιερό του Απόλλωνος και της Μαρμαριάς των Δελφών χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙΒ και στην ΥΕ ΙΙΙΓ σύμφωνα με τα ανασκαφικά τους συνευρήματα. Η ιδιομορφία που παρουσιάζουν τα καθίσματα, αλλά και τα καθιστά πάνω σε αυτά ειδώλια οφείλεται ίσως σε μια τοπική παραγωγή σε περίοδο πολιτιστικής απομόνωσης, όπως παρατηρείται και σε άλλα σύγχρονα ευρήματα από την ίδια περιοχή.

Τα πήλινα ομοιώματα ανοικτών καθισμάτων τύπου Β με κιγκλιδωτό ερεισίνωτο χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ περίοδο, σύμφωνα με τη γραμμική διακόσμηση που φέρουν και τον τύπο των καθιστών ειδωλίων, που απαντά πάνω σε αυτά. Πάνω στα ανοικτά καθίσματα, που επιβίωσαν καθ' όλη τη διάρκεια της ΥΕ ΙΙΙΒ και ΙΙΙΓ περιόδου, διαγράφεται η εξέλιξη των σύμφυτων καθιστών ειδωλίων τύπου Ψ μέχρι την απόλυτη σχηματοποίησή τους σε πλαστικές ατροφικές μορφές, που φθάνουν σε σημείο να είναι δυσδιάκριτες επάνω στο κάθισμα.

Στην ΥΕ ΙΙΙΓ έχουν χρονολογηθεί ελάχιστα δείγματα ομοιωμάτων τετραποδικών καθισμάτων, τα οποία είναι ορθογώνια με ανοικτό ερεισίνωτο, όπως εκείνο της Περατής αριθ. κατ. 39 και το χάλκινο κάθισμα από την Έγκωμη, ή έχουν συμπαγές ερεισίνωτο με ορθογώνια ερεισίστρεφα, όπως το κάθισμα από το Κίτιο της Κύπρου αριθ. κατ. 40.

Γενικά, η τυπολογική εξέλιξη των ομοιωμάτων καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων, όπως καθορίζεται από τη χρονολόγηση αντιπροσωπευτικών τύπων, διαγράφει μια πορεία από τη φυσιοκρατική απόδοση μέχρι την απόλυτη σχηματοποίηση, που θα κυριαρχήσει μετά το τέλος της μυκηναϊκής εποχής.

Το θέμα της καταγωγής των ομοιωμάτων καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων συνδέεται άμεσα με το θέμα της καταγωγής των μυκηναϊκών ειδωλίων.

Μακρινούς προγόνους των καθιστών μυκηναϊκών ειδωλίων αποτελούν τα καθιστά νεολιθικά ειδώλια που κάθονται στο έδαφος ή πάνω σε τετραποδικό σκαμνί ή σε κάθισμα που φέρεται σαν συνέχεια του σώματος.

Στην Κρήτη καθιστά ειδώλια έχουν βρεθεί στα νεολιθικά στρώματα της Κνωσού. Καθιστά ειδώλια προέρχονται από το υστερονεολιθικό Haçilar, ενώ στην 5η χιλιετία π.Χ. χρονολογούνται τα καθιστά ειδώλια που βρέθηκαν σε ιερό της Sabatinovka στη Μολδαβία, τα καθίσματα των οποίων είχαν ερεισίνωτο, που απέληγε σε κέρατα στην κορυφή.

Έργα του κυκλαδικού πολιτισμού αποτελούν τα καθιστά ειδώλια των αρπιστών από την Κέρο και τη Νάξο που βρίσκονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και από τη Θήρα, που βρίσκεται στο

Μουσείο της Καρλσρούης, ή εκείνο του Μουσείου Γουλανδρή, που υψώνει κύπελλο στο χέρι και τα καθιστά ειδώλια από τα Απλώματα της Νάξου, που χρονολογούνται στην ΠΚ ΙΙ περίοδο.

Στη ΜΜ Ι χρονολογούνται τα μινωικά καθιστά ειδώλια από τα ιερά κορυφής του Πετσοφά και του Πισκοκεφάλου. Για τον καθορισμό της καταγωγής γενικά των μυκηναϊκών ειδωλίων ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει μια ομάδα μινωικών ειδωλίων, της ΥΜ ΙΙΙΑ-Β, με ανοικτόχρωμο πηλό και γραπτή διακόσμηση σε σκούρο χρώμα «dark on light». Αντιπροσωπευτικά δείγματα του τύπου αυτού προέρχονται από το Μαύρο Σπήλιο, το ιερό των Διπλών Πελέκεων, ενώ πολλά θραύσματα από την Κνωσό και άλλες θέσεις παραμένουν αδημοσίευτα. Επίσης, ένα πρώιμο τροχήλατο γυναικείο ειδώλιο από τους θαλαμωτούς τάφους των Μυκηνών παρουσιάζει ιδιαίτερη ομοιότητα ως προς το πλάσιμο και τη διακόσμηση με το ειδώλιο από το Μαύρο Σπήλιο της ΥΜ ΙΙΙΑ. Τα πρωιμότερα μυκηναϊκά ειδώλια μοιάζουν με τα μινωικά αυτής της κατηγορίας όπως π.χ. ένα από του Κοράκου και ένα από τις Μυκίνες. Φαίνεται λοιπόν πως αυτή η κατηγορία δεν ήταν περιορισμένη, αλλά αποτελούσε κοινό προϊόν της Κρήτης και της ηπειρωτικής Ελλάδας.

Η μορφή των πρώιμων καθιστών μυκηναϊκών ειδωλίων, τα οποία φέρουν ένδυμα μινωικού τύπου με ακάλυπτο το στήθος, οι ομοιοτήτές τους με τα μινωικά ειδώλια της ΥΜ ΙΙΙΑ-Β τύπου «dark on light» και ο συσχετισμός τους με τις καθιστές μορφές του πλήνιου ομοιώματος από το Καμνλάρι της ΜΜ ΙΙΙΒ μαρτυρούν την καθοριστική συμβολή του μινωικού πολιτισμού στη γέννηση των μυκηναϊκών καθιστών ειδωλίων.

Η ώθηση που προκάλεσε τη δημιουργία των ομοιωμάτων καθισμάτων μπορεί να συνδέεται και με τις επιρροές από τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, με τις οποίες οι Μυκηναίοι βρίσκονταν σε επαφή ιδιαίτερα κατά την ΥΕ ΙΙΙΑ περίοδο. Πάνω σε βάσεις χιττιτικών αγαλμάτων παραστάσεις με σκηνές λατρείας συνδέονται με κενό θρόνο, ο οποίος ίσως αποτελούσε ανεικονική απόδοση ή σύμβολο κάποιας θεότητας, ενώ στα χιττιτικά ιερογλυφικά έχει αποτυπωθεί το σύμβολο του κενού καθίσματος που είχε ανατεθεί σε ιερό, όπου θα κατοικούσε η ψυχή του θεοποιημένου νεκρού πρόγονου. Σε χρυσή πλάκα της Ras-Shamra εικονίζεται καθιστή μορφή πάνω σε κάθισμα με απολήξεις τύπου ζωοκεφαλής. Η έντονη παρουσία του θέματος της καθιστής μορφής και του καθίσματος στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου κατά την ΥΕ ΙΙΙ ενισχύει την άποψη για ανάλογες επιδράσεις στον τομέα αυτό, που παρατηρούνται άλλωστε σε όλους τους τομείς της μυκηναϊκής τέχνης αυτής της περιόδου.

Για την ερμηνεία των ομοιωμάτων καθισμάτων και των καθιστών ειδωλίων ιδιαίτερη σημασία έχει η παρουσία τους σε τάφους ή σε χώρους που χαρακτηρίζονται από κάποια λατρευτική χρήση. Καθιστά ειδώλια βρέθηκαν στους Δελφούς στο χώρο του ναού του Απόλλωνος και των ναών της Μαρμαριάς.

Δύο επίσης συμπαγή καθίσματα με σύμφυτα καθιστά ειδώλια βρέθηκαν στο ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα, ενώ ο θρόνος της Δήλου βρέθηκε στο εσωτερικό του ναού του Απόλλωνος.

Σημασία για την ερμηνεία των ομοιωμάτων καθισμάτων εκτός από την προέλευση έχει και η μορφή τους. Τα τρία πόδια στα οποία στηρίζονται τα περισσότερα καθίσματα, όπως και οι τράπεζες προσφορών, αποτελούν στοιχείο με λατρευτική σημασία. Η τριποδικότητα είναι πιθανό να συνδέεται με τα ταφικά έθιμα και ιδιαίτερα με κάποια ταφική τελετουργία, αν συσχετισθεί με τριποδικά αντικείμενα που έχουν βρεθεί σε τάφους. Χάλκινοι τρίποδες έχουν βρεθεί στον κάθετο τάφο ΙV του Ταφικού Κύκλου Α των Μυκηνών, στο θαλαμωτό τάφο 47 των Μυκηνών, σε τάφο της ύστερης μυκηναϊκής εποχής στο Κούριο της Κύπρου και στο γεωμετρικό νεκροταφείο της Κνωσού.

Εκτός από την τριποδικότητα και άλλα στοιχεία μαρτυρούν τη λατρευτική σημασία των ομοιωμάτων καθισμάτων, όπως τα κέρατα καθοσιώσεως, στα οποία απολήγει το ερεισίνωτο των καθισμάτων της Δήλου, της Ναυπλίας και των θαλαμωτών τάφων των Μυκηνών.

Εξάλλου, η τεκμηριωμένη ύπαρξη λατρείας θρόνων στην Ανατολή κατά την εποχή του Χαλκού ενισχύει την άποψη για τη λατρευτική σημασία των μυκηναϊκών ομοιωμάτων καθισμάτων και θρόνων. Κατά τους ιστορικούς χρόνους η λατρεία στην Ελλάδα θρόνων-τάφων, όπως οι θρόνοι του Δία του Ιδαίου Άντρου και του Υακίνθου των Αμυκλών, αποτελεί το ιστορικό θεμέλιο πάνω στο

οποίο ο Πλάτων στήριζε τη θεωρία του ότι τα μυκηναϊκά ομοιώματα καθισμάτων συνδέονταν με τη λατρεία των νεκρών.

Η λατρευτική σημασία της καθιστής μορφής υποδηλώνεται και από την επιβίωσή της στους ιστορικούς χρόνους. Είναι χαρακτηριστικά τα καθιστά αγάλματα της Ήρας του Ηραίου της Σάμου και της Αθηνάς του Ενδοίου του Μουσείου Ακροπόλεως. Τη συνέχεια της λατρείας μιας καθιστής γυναικείας θεότητας από την προϊστορική εποχή έως τους ιστορικούς χρόνους μαρτυρούν τα αρχαϊκά καθιστά γυναικεία αγάλματα του 7ου αι. π.Χ. από το ναό Α του Πρινιά στην Κρήτη και από τα Αγιωργίτικα της Αρκαδίας. Με τη συνέχεια της λατρείας αυτής συμφωνεί και η μαρτυρία του Πausανία για την ύπαρξη σε μεγάλους ναούς της αρχαιότητας ξύλινου καθιστού αγάλματος, που ήταν το αρχαιότερο διηπετές άγαλμα μιας θεότητας, που στην αρχική μορφή της είχε χθόνια σημασία.

Λατρευτικά στοιχεία παρουσιάζουν και τα καθιστά ειδώλια πάνω στα ομοιώματα καθισμάτων. Ο πόλος που φέρουν τα καθιστά ειδώλια από το Μερμπάτι, τις Μυκήνες και το ειδώλιο του Μουσείου της Βοστώνης, φαίνεται ότι αποτελούσε χαρακτηριστικό μορφών, που έπαιζαν ρόλο σε κάποια τελετουργία ή αποτελούσαν θεότητες ή ιέρειες εκπροσώπους θεοτήτων. Πόλο φέρουν η καθιστή μορφή στο δαχτυλίδι της Τίρυνθας και οι δύο γυναικείες μορφές, που εικονίζονται στις στενές πλευρές της σαρκοφάγου της Αγίας Τριάδας.

Η στάση των υψωμένων χειρών των καθιστών ειδωλίων τύπου Ψ έχει θεωρηθεί ως χαρακτηριστική της επιφανόμενης θεότητας. Τη στάση αυτή έχουν τα μινωικά ειδώλια από τη Ζάκρο, τη Φαιστό, την έπαυλη της Αγίας Τριάδας, το είδωλο του ιερού των Διπλών Πελέκεων, τα είδωλα από τη Γόρτυνα, το Γάζι και τα υπομινωικά ειδώλια από το Καρφί. Οι μορφές με υψωμένα χέρια που εικονίζονται στις σαρκοφάγους του Βαθειανού Κάμπου, της Επισκοπής και της Μιλάτου μαρτυρούν τη σχέση της χειρονομίας της ύψωσης των χειρών με τον κόσμο των νεκρών.

Για να ερμηνευθεί το θέμα των καθιστών ειδωλίων και των ομοιωμάτων καθισμάτων θα πρέπει να συσχετισθεί με ορισμένες παραστάσεις που έχουν αποτυπωθεί στα έργα της μυκηναϊκής τέχνης. Πομπή πολεμιστών, που κατευθύνεται προς μια καθιστή μορφή, πάνω σε τριποδικό κάθισμα, εικονίζεται στον κρατήρα από την Αραδίππου της Κύπρου και το ίδιο θέμα σώζεται τμηματικά πάνω στη γραπτή ταφική στήλη από το θαλαμωτό τάφο 70 των Μυκηνών.

Η καθιστή μορφή που δεξιούται πολεμιστή στο σφραγιστικό δαχτυλίδι από το θαλαμωτό τάφο 66 των Μυκηνών φαίνεται ότι αποδίδει θεότητα, όπως προκύπτει από το υπερφυσικό της μέγεθος σε σχέση με το σώμα του πολεμιστή.

Η καθιστή μορφή στο δαχτυλίδι της Τίρυνθας, που αποτελεί τον αποδέκτη της προσφοράς των δαιμόνων, υψώνει κύπελλο κοινωνίας. Μια άλλη καθιστή μορφή, που εικονίζεται στον κρατήρα από την Τίρυνθα να υψώνει κύλικα, ενώ παρακολουθεί αρματοδρομία, φαίνεται ότι αποδίδει τη θεότητα, προς τιμήν της οποίας γινόταν το αγώνισμα. Η χαρακτηριστική αυτή κίνηση της ύψωσης αγγείου από μια καθιστή μορφή παρατηρείται σε σκηνές, όπου η μορφή αυτή αποτελεί τον αποδέκτη προσφοράς ή το σημείο αναφοράς κάποιας τελετουργίας.

Στο περίφημο δαχτυλίδι από την Ακρόπολη των Μυκηνών καθιστή μορφή σε βράχο, με μεγαλοπρεπή ενδυμασία, δέχεται την προσφορά δύο άλλων γυναικείων μορφών μέσα σε ειδυλλιακό περιβάλλον, σε μια σκηνή μοναδική για το συνδυασμό των συμβόλων (ήλιος, σελήνη, διπλούς πέλεκυς, βούκρανα, μετέωρη οπλισμένη μορφή) και τον τελετουργικό της χαρακτήρα. Η παράσταση αυτή συνδέεται θεματολογικά με εκείνη του σφραγίσματος από τα Χανιά, που εικονίζει καθιστή μορφή πάνω σε τριμερή κατασκευή (ιερό) και μπροστά της μικρή μετέωρη οπλισμένη μορφή. Οι σκηνές αυτές με την καθιστή μορφή και τη μικρή μετέωρη οπλισμένη μορφή έχουν ερμηνευθεί ότι εικονίζουν τη γέννηση πολεμικής θεότητας από γυναικεία καθιστή μορφή. Ώθηση για τη διατύπωση της ερμηνείας αυτής έδωσε η παράσταση πάνω στον ανάγλυφο πίθο της Τήνου του 7ου αι. π.Χ., όπου εικονίζεται η γέννηση πολεμικής ένοπλης θεότητας από το κεφάλι γυναικείας καθιστής μορφής.

Στις παραστάσεις αυτές έχουν αποτυπωθεί σκηνές που συνδέονται με τη μυκηναϊκή τελετουργία, στις οποίες η καθιστή μορφή, θεότητα ή ιέρεια ως εκπρόσωπός της, έπαιζε κείμενο ρόλο και της

οποίας σύμβολο ή και υποκατάστατο θα μπορούσε να αποτελεί το πήλινο καθιστό ειδώλιο ή και αυτό το ομοίωμα του καθίσματος. Ένα τέτοιο υποκατάστατο αποτελούσε ίσως ανεικονική απόδοση της κυρίαρχης καθιστής μορφής, η οποία έχει αποτυπωθεί στη μυκηναϊκή θεματογραφία ίσως ως προστάτιδα της ζωής αλλά και φύλακας των νεκρών, ταυτόσημη με τις κυρίαρχες θεότητες της Ανατολικής Μεσογείου, Ίσιδα, Ιστάρ, Αστάρτη, Κυβέλη, Γέα, αλλά και τη διάδοχό τους, Δήμητρα.

1. EAM 11.222 (Εικ. 17)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Ύψ. 0,055, μέγ. πλ. 0,048, μέγ. πάχ. 0,09 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ.

Τριποδικό συμπαγές κάθισμα τύπου Α με σύμφυτο καθιστό ειδώλιο. Λείπουν τμήματα από την περιφέρεια της επιφάνειας έδρασης και του ερεισίνωτου, τα τρία πόδια του καθίσματος και το κεφάλι μαζί με το ανώτερο μέρος του σώματος του ειδωλίου. Το κάθισμα εσωτερικά είναι κοίλο, ενώ εξωτερικά γωνιώδες με ακμή στο μέσον. Το σωζόμενο τμήμα του σύμφυτου ειδωλίου, που έχει μορφή πλαστικού εξάρματος, αποτελείται από λωρίδα πηλού επίθετη πάνω στο ερεισίνωτο και την επιφάνεια έδρασης.

Πηλός καθαρός, κιτρινέρυθρος (5YR 7/2).

Βαφή καστανή (5YR 3/2), με απόκλιση προς το ερυθρό (2.5YR 4/6-4/8), λόγω ανομοιομερούς όπτησης, εν μέρει απολεπισμένη.

Εικ. 17. Αριθ. κατ. 1.

Στην επιφάνεια έδρασης και στο ερεισίνωτο εσωτερικά παράλληλες οριζόντιες ταινίες αποδίδουν ίσως ύφασμα που είχε τοποθετηθεί πάνω στο κάθισμα. Παχιά ταινία χρώματος ορίζει το περίγραμμα του καθίσματος και του ειδωλίου, το οποίο καλύπτεται με παράλληλα οριζόντια γραμμίδια που δηλώνουν το ένδυμα ή το ύφασμα που το κάλυπτε. Στην εξωτερική όψη του καθίσματος πλούσιος γραπτός διάκοσμος από δύο άνθη, που αποτελούνται από σπείρες και εκτυλίσσονται από κατακόρυφο βλαστό (Furumark 1941, FM 49:26, σ. 362). Παράλληλα γραμμίδια και ομόκεντρα τόξα, που αποδίδουν παυροειδή, πλαισιώνουν το θέμα.

Παράλληλα ως προς τη διακόσμηση αποτελούν τα καθίσματα από την Πρόσυμνα αριθ. κατ. 21 (Blegen 1937, σ. 366-367, εικ. 619) και την Ιαλυσό της Ρόδου αριθ. κατ. 22 (Jacori 1930-31, σ. 306-307, εικ. 52-53, πίν. XXIII). Το κάθισμα από την Πρόσυμνα έχει χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΙΑ1 περίοδο (French 1971, σ. 167) και λόγω της ομοιότητάς τους στην ΥΕ ΙΙΙΑ περίοδο χρονολογείται και το αριθ. κατ. 1.

Αδημοσίευτο.

2. EAM 11.223 (Εικ. 18)

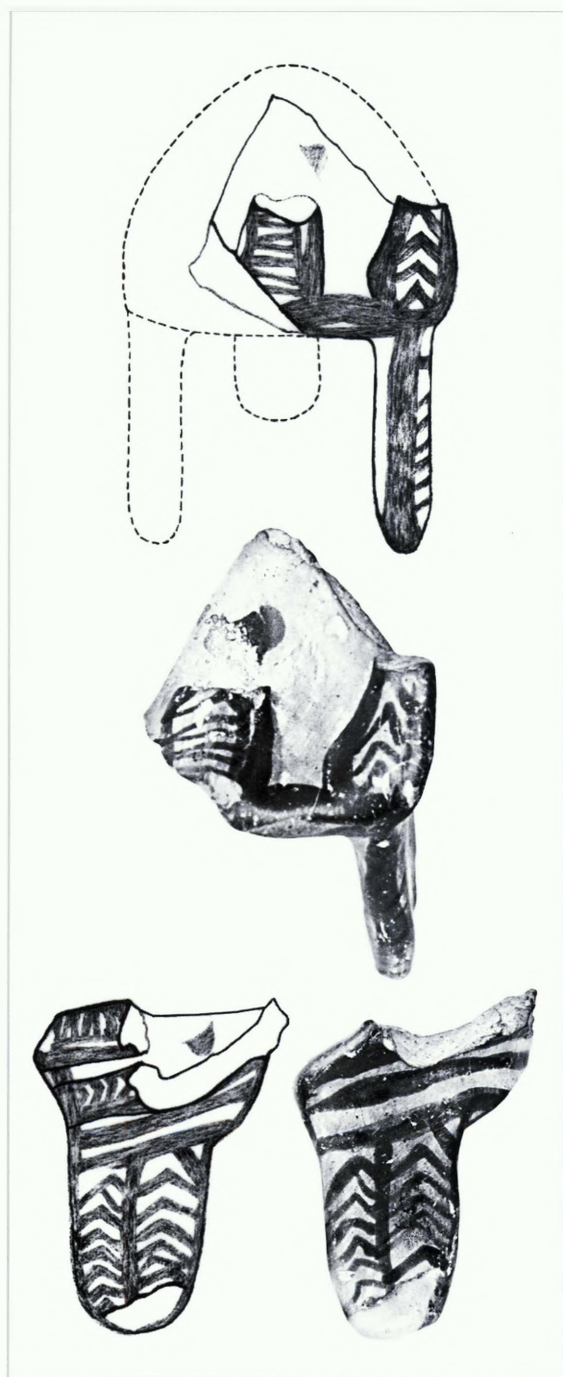
Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Ύψ. 0,068 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ.

Τμήμα καθίσματος. Σώζονται μέρος της επιφάνειας έδρασης και το ένα από τα τρία πόδια του καθίσματος. Πάνω στην επιφάνεια έδρασης παρατηρούνται τμήματα από δύο πλαστικά εξάρματα πηλού, τα οποία ανήκαν ίσως σε σύμφυτα ειδώλια. Η επιφάνεια έδρασης είναι κοίλη και υπερψωμένη στο πίσω σωζόμενο άκρο για τη διαμόρφωση του ερεισίνωτου. Το πόδι είναι ισχυρό με αρκετό ύψος και ελλειψοειδές περίγραμμα.

Πηλός καθαρός, κιτρινωπός (5YR 7/3), ροδόχρωμος εξωτερικά (5YR 6/4), καλύπτεται με ομοιόμορφο αλείφωμα σε όλη την επιφάνεια.

Εικ. 18. Αριθ. κατ. 2.

Βαφή ερυθρή (2.5YR 4/6-4/8).

Παχιά ταινία χρώματος ορίζει το σωζόμενο περιγράμμα της επιφάνειας έδρασης, του ποδιού και των τμημάτων των σύμφυτων ειδωλίων, επάνω στα οποία γράφονται τεθλασμένη ταινία και αμείβοντες (θλαστές ταινίες), που ίσως αποδί-

δουν το ύφασμα που τα κάλυπτε. Τρεις παράλληλες ταινίες χρώματος ορίζουν εξωτερικά την περιφέρεια της επιφάνειας έδρασης.

Πάνω στο πόδι, σε δύο κατακόρυφες ζώνες γράφονται δύο σειρές από θλαστές ταινίες.

Η διακόσμηση του ποδιού του καθίσματος EAM 11.223 είναι παρόμοια με του ποδιού του συμπαγούς καθίσματος από την Ιαλυσό της Ρόδου αριθ. κατ. 22, που αποτελείται από θλαστές ταινίες (FM 58:7-8) και χρονολογείται στην ΥΕ IIIA-B (FM 58:8). Επίσης, το πάχος, το ύψος και το σχήμα του ποδιού είναι ανάλογα με του καθίσματος της Ιαλυσού.

Το έντονο πάχος που παρουσιάζει η επιφάνεια έδρασης και το πλατύ πόδι του καθίσματος αυτού παρατηρούνται κυρίως σε συμπαγή καθίσματα (τύπου Α) και όχι σε ανοικτά με κιγκλιδωτό ερεισίνωτο (τύπου Β) καθίσματα. Αυτό διαπιστώνεται στα συμπαγή καθίσματα της Ιαλυσού αριθ. κατ. 22 (Jacori 1930-31, σ. 306-307, εικ. 52-53, πίν. XXIII), της Πρόσυμνας αριθ. κατ. 21 (Blegen 1937, σ. 366-367, εικ. 619), που χρονολογείται στην ΥΕ IIIA1 περίοδο (French 1971, σ. 167), της Αλυκής Βούλας αριθ. κατ. 20, που έχει χρονολογηθεί στην ΥΕ IIIA2 περίοδο (Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988, Α 178, σ. 105-106, 110, 220. Kranz 1972, πίν. 20,12, σ. 47), και του καθίσματος της Συλλογής Erlennmeyer στη Βασιλεία αριθ. κατ. 25 (Kranz 1972, πίν. 20, σ. 47), που έχει χρονολογηθεί στην ΥΕ IIIA2.

Με βάση τα παράλληλά του θα μπορούσε να χρονολογηθεί στην ΥΕ IIIA περίοδο.

Αδημοσίευτο.

3. EAM 11.224 (Εικ. 19)

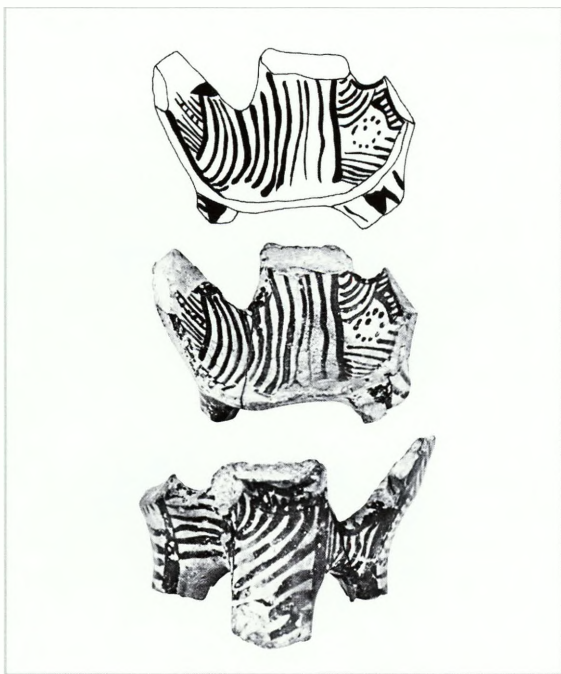
Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Σωζ. ύψ. 0,034, ύψ. ποδιού 0,018, διάμ. επιφάνειας έδρασης 0,046-0,047 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ IIIB.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Β με ανοικτό ερεισίνωτο. Σώζονται η επιφάνεια έδρασης, το ένα από τα πόδια και τα κατακόρυφα στελέχη του ερεισίνωτου. Η επιφάνεια έδρασης είναι κυκλική, κοίλη, με μικρό έξαρμα στο μέσον.

Πηλός καθαρός, καστανέρυθρος (5YR 6/4), με ομοιόχρωμο επίχρισμα σε όλη την επιφάνεια. Στην κάτω όψη της επιφάνειας έδρασης διακρίνονται δακτυλικά αποτυπώματα πάνω στον πηλό.

Εικ. 19. Αριθ. κατ. 3.

Διακόσμηση με χρώμα ερυθρό (2.5YR 4/6-4/8), εν μέρει απολεπισμένο.

Στην επιφάνεια έδρασης κατακόρυφες ταινίες και ομάδες ομόκεντρων τόξων. Στο ένα άκρο κοντά στο ερεισίνωτο έχει γραφεί το κόσμημα της θαλάσσιας ανεμώνης (FM 27:17). Εξωτερικά το πόδι του καθίσματος και το σωζόμενο στέλεχος του ερεισίνωτου καλύπτονται από ομάδες ομόκεντρων τόξων (FM 44:10, 14).

Το μικρό έξαρμα που παρουσιάζει η επιφάνεια έδρασης φαίνεται ότι αποτελεί το κατώτερο μέρος του σώματος καθιστού ειδωλίου. Σε παρό-

μοιο έξαρμα απολήγει το σώμα σύμφυτου ειδωλίου πάνω στο ανοικτό κάθισμα από την Κύπρο, αριθ. κατ. 30 (Richter 1953, σ. 15, πίν. 70), που καλύπτεται από κατακόρυφες ταινίες παρόμοιες με εκείνες που γράφονται πάνω στο αντίστοιχο τμήμα του σώματος του σύμφυτου ειδωλίου του αριθ. κατ. 3.

Το ειδώλιο από την Κύπρο αριθ. κατ. 30 είναι τύπου Ψ με ψηλά την οσφύ και σύμφωνα με την τυπολογική κλίμακα της French (French 1971, σ. 109) χρονολογείται στην ΥΕ IIIB. Το κόσμημα της θαλάσσιας ανεμώνης έχει χρονολογηθεί στην ΥΕ IIIA2-B.

Η παρουσία πάνω στα ανοικτά καθίσματα μόνο σύμφυτων ειδωλίων τύπου Ψ τα τοποθετεί χρονικά στην ΥΕ IIIB-Γ περίοδο.

Η διακόσμηση του καθίσματος αριθ. κατ. 3, η ομοιότητά του ως προς τη μορφή και το πλάσιμο με το κάθισμα του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης αριθ. κατ. 30, αλλά και η χρονολόγηση του καθιστού ειδωλίου του καθίσματος αυτού στην ΥΕ IIIB περίοδο ενισχύουν την άποψη για χρονολόγηση του αριθ. κατ. 3 στην ΥΕ IIIB περίοδο.

Αδημοσίευτο.

4. EAM 11.224.A (Εικ. 20)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Πάχ. επιφάνειας έδρασης 0,01, πάχ. ειδωλίου 0,012-0,0125 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ IIIA.

Τμήμα ειδωλίου σύμφυτου σε κάθισμα. Σώζονται οι μηροί του και τμήμα της επιφάνειας έδρασης,

Εικ. 20. Αριθ. κατ. 4.

κάτω από την οποία φαίνονται τα σημεία από όπου έχουν αποσπασθεί τα τρία πόδια του καθίσματος.

Πηλός καθαρός, καστανέρυθρος (5YR 6/4).

Βαφή ερυθρή (2.5YR 4/6-4/8), απολεπισμένη σε πολλά σημεία.

Παχιά ταινία χρώματος δηλώνει το περίγραμμα της επιφάνειας έδρασης.

Η φυσιοκρατική απόδοση των ποδιών του ειδώλιου, τα οποία διακρίνονται μεταξύ τους, και η διακόσμησή τους από κατακόρυφες κυματοειδείς ταινίες, θυμίζει τους μηρούς του ειδώλιου στο κάθισμα της Ιαλυσού της Ρόδου αριθ. κατ. 22 (Jacopi 1930-31, σ. 306-307, εικ. 52-53, πίν. XXIII), το οποίο μπορεί να χρονολογηθεί στην ΥΕ IIIA περίοδο. Σε αυτή την περίοδο θα μπορούσε να χρονολογηθεί και το αριθ. κατ. 4, το κάθισμα του οποίου πρέπει να ήταν συμπαγές. Πάνω σε συμπαγή καθίσματα ήσαν σύμφυτα συνήθως τα πρωιμότερα φυσιοκρατικά καθιστά ειδώλια (French 1971, σ. 169).

Αδημοσίευτο.

5. EAM 11.225 (Εικ. 21)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Μέγ. πλ. επιφάνειας έδρασης 0,036, ύψ. ποδιού 0,017 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ IIIB-Γ.

Τριποδικό κάθισμα, ελλειπές σε δύο σημεία της επιφάνειας έδρασης, η οποία σχηματίζεται από τρεις λωρίδες πηλού, που εφάπτονται μεταξύ τους και πιθανώς αποδίδουν τρία σχηματοποιημένα ειδώλια. Πόδια κωνικά.

Το κάθισμα αριθ. κατ. 5 ανήκει στον καλαθοειδή τύπο, το ερεισίνωτο του οποίου αποτελεί συνέχεια της επιφάνειας έδρασης.

Πηλός καθαρός, καστανέρυθρος (5YR 6/4).

Βαφή στιλπνή, με βαθύ καστανό χρώμα (5YR 3/2).

Παχιές ταινίες χρώματος γράφονται πάνω στην επιφάνεια έδρασης και τα πόδια του καθίσματος. Το κάθισμα δεν εντάσσεται σε κανέναν από τους καθιερωμένους τύπους Α και Β. Το πλάσιμο δεν διακρίνεται για την επιμέλεια που χαρακτηρίζει τα συμπαγή καθίσματα τύπου Α, ενώ τα στηρίγματα είναι λεπτά, όπως εκείνα των ανοικτών καθισμάτων τύπου Β. Η διακόσμηση με παχιές ταινίες χρώματος μοιάζει με τις ταινίες

Εικ. 21. Αριθ. κατ. 5.

που καλύπτουν τις λαβές αγγείων της ΥΕ IIIA-Γ (Furumark 1941, σ. 376-377, εικ. 2).

Αδημοσίευτο.

6. EAM 11.226 (Εικ. 22)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Ύψ. 0,033, πλ. 0,025 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ IIIA.

Τριποδικό συμπαγές κάθισμα τύπου Α, ακέραιο με μικρές αποκρούσεις στην περιφέρεια. Τα τοιχώματα του ερεισίνωτου είναι κάθετα, η επιφάνεια έδρασης ελαφρώς κοίλη εσωτερικά, τα πόδια του καθίσματος μικρά. Η εσωτερική όψη του ερεισίνωτου και της επιφάνειας έδρασης είναι τραχιά και αδιακόσμητη στα σημεία όπου έχει αποσπασθεί από αυτή σύμφυτο καθιστό ειδώλιο. Πηλός καθαρός, καστανέρυθρος (5YR 6/4), με ομοιόχρωμο αλείφωμα στην εξωτερική επιφάνεια του ερεισίνωτου και της επιφάνειας έδρασης. Βαφή στιλπνή καστανή (5YR 3/2), με απόκλιση κατά τόπους προς το κιτρινωπό χρώμα (5YR

Εικ. 22. Αριθ. κατ. 6.

5/8), που οφείλεται σε ανομοιομόρφη όπτηση. Η εξωτερική όψη μέχρι τα πόδια του καθίσματος καλύπτεται με τρεις σειρές από θαλαστές ταινίες (FM 58:15).

Το κάθισμα αυτό παρουσιάζει επιμέλεια στο πλάσιμο των συμπαγών καθισμάτων. Είναι ιδιόμορφο γιατί έχει τρία υποτυπώδη κάθετα στηρίγματα που αποτελούν συνέχεια της εξωτερικής επιφάνειας του καθίσματος.

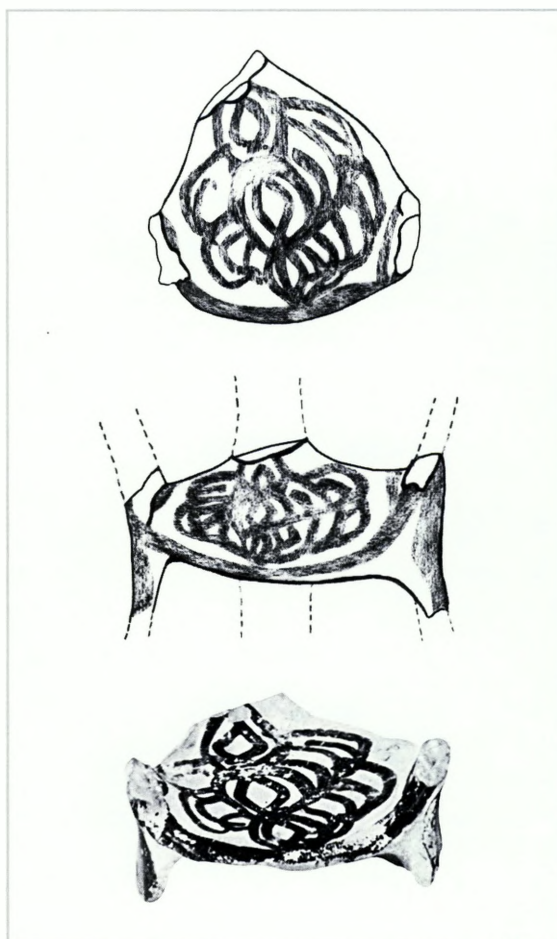
Αδημοσίευτο.

7. EAM 11.227 (Εικ. 23)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Σωζ. ύψ. 0,021, διάμ. επιφάνειας έδρασης 0,052 μ. Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Τριποδικό ανοικτό κάθισμα τύπου Β. Σώζονται η επιφάνεια έδρασης, η οποία είναι κυκλική, μικρού πάχους, ελαφρώς κοίλη προς το μέσον, και μέρος από τα τρία πόδια του καθίσματος. Πηλός καθαρός, κιτρινέρυθρος (5YR 6/4), με ομοιόχρωμο αλείφωμα σε όλη την επιφάνεια.

Εικ. 23. Αριθ. κατ. 7.

Βαφή με χρώμα μελανό (5YR 3/2) έως ερυθρό (5YR 5/8), λόγω ανομοιομόρφης όπτησης.

Παχιά ταινία χρώματος ορίζει το πρόσθιο περίγραμμα της επιφάνειας έδρασης, επάνω στην οποία σπειροειδές θέμα σχηματίζει κυκλικό πλέγμα. Πάνω στα πόδια του καθίσματος γράφονται ταινίες χρώματος.

Αδημοσίευτο.

8. EAM 11.229 (Εικ. 24)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Σωζ. ύψ. 0,013, διάμ. επιφάνειας έδρασης 0,048-0,05 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

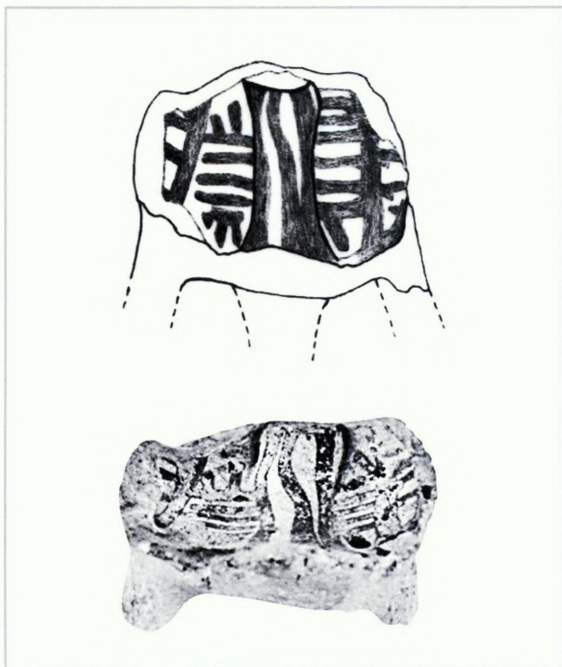
Τριποδικό ανοικτό κάθισμα τύπου Β. Σώζεται μόνον η επιφάνεια έδρασης, της οποίας έχει

Εικ. 24. Αριθ. κατ. 8.

απολεπισθεί ένα τμήμα. Πάνω σε αυτήν παρατηρείται μικρό έξαρμα, που αποτελούσε ίσως το κατώτερο τμήμα σύμφυτου καθιστού ειδωλίου. Πηλός καθαρός, ροδόχρωμος (5YR 7/4), με ομοιόχρωμο αλείφωμα. Βαφή ερυθρή (2.5YR 4/6-4/8), απολεπισμένη σε πολλά σημεία. Πάνω στην επιφάνεια έδρασης γράφονται επάλληλες κατακόρυφες ταινίες, που απολήγουν σε ομάδα ομόκεντρων τόξων.

Αδημοσίευτο.

Εικ. 25. Αριθ. κατ. 9.

9. EAM 11.230 (Εικ. 25)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Σωζ. ύψ. 0,016, διάμ. επιφάνειας έδρασης 0,038 μ. Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Τριποδικό κάθισμα. Σώζεται μόνον η επιφάνεια έδρασης, η οποία παρουσιάζει φθορές στην περιφέρεια, ώστε δεν είναι δυνατόν να καθορισθεί ο τύπος του καθίσματος. Φαίνεται ότι ανήκε μάλλον σε ανοικτού τύπου κάθισμα, αν κρίνει κανείς από τα πόδια, τα οποία σύμφωνα με τις σωζόμενες απარχές τους ήσαν λεπτά. Πάνω στην επιφάνεια έδρασης κυλινδρικό έξαρμα αποτελούσε τμήμα σύμφυτου καθιστού ειδωλίου.

Πηλός καθαρός, κιτρινωπός (5YR 7/4), με ομοιόχρωμο αλείφωμα.

Διακόσμηση με ερυθρό χρώμα (2.5YR 4/6-4/8). Πάνω στο σύμφυτο ειδώλιο κατακόρυφες ταινίες χρώματος αποδίδουν το ύφασμα που το κάλυπτε. Στην επιφάνεια έδρασης κατακόρυφες ταινίες και παράλληλα οριζόντια γραμμίδια φαίνεται ότι αποδίδουν το πλέγμα του καθίσματος ή το ύφασμα που το κάλυπτε.

Αδημοσίευτο.

10. EAM 11.231 (Εικ. 26)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Σωζ. ύψ. 0,023, διάμ. επιφάνειας έδρασης 0,046-0,047 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

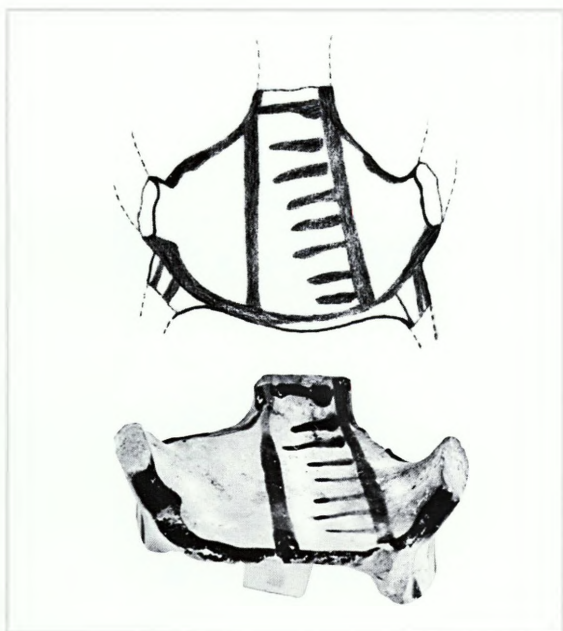
Τριποδικό ανοικτό κάθισμα τύπου Β. Σώζεται η επιφάνεια έδρασης και απαρχές από τα πόδια και τα κατακόρυφα στελέχη του ερεισίνωτου. Η επιφάνεια έδρασης είναι ελλειψοειδής, μικρού πάχους.

Πηλός καθαρός, καστανοκίτρινος (5YR 6/4), με κιτρινωπό αλείφωμα.

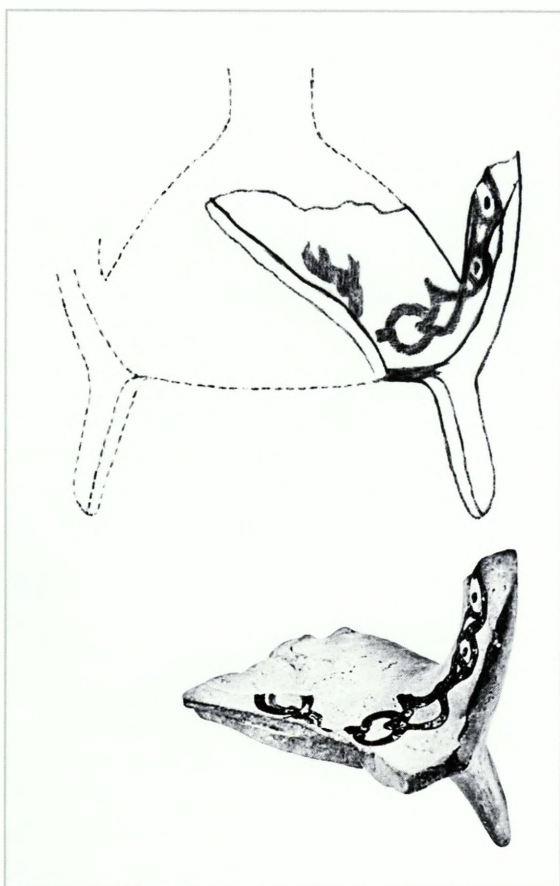
Βαφή καστανόχρωμη (5YR 3/2).

Παχιά ταινία χρώματος καλύπτει την περιφέρεια της επιφάνειας έδρασης, επάνω στην οποία απολήγει ζώνη από δύο κατακόρυφες ταινίες, μεταξύ των οποίων γράφονται παράλληλα γραμμίδια. Ταινίες χρώματος σώζονται πάνω στις απαρχές των ποδιών του καθίσματος και των κάθετων στελεχών του ερεισίνωτου.

Αδημοσίευτο.

Εικ. 26. Αριθ. κατ. 10.

Εικ. 27. Αριθ. κατ. 11.

11. EAM 11.233 (Εικ. 27)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Σωζ. ύψ. 0,053, ύψ. ποδιού 0,06 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Τμήμα ανοικτού καθίσματος. Σώζονται μέρος της επιφάνειας έδρασης, το ένα πόδι και τμήμα από το ένα κατακόρυφο στέλεχος του ερεισίνωτου. Πόδι λεπτό με κλίση προς τα έξω και καμπύλο περίγραμμα.

Πηλός καθαρός, ροδόχρωμος (5YR 7/4), με ομοιόχρωμο αλείφωμα.

Βαφή καστανόχρωμη (5YR 3/2).

Πάνω στο σωζόμενο κατακόρυφο στέλεχος του ερεισίνωτου συνεχής σειρά κύκλων με κεντρικό στίγμα και ρόμβων, που συνεχίζεται στην επιφάνεια έδρασης.

Αδημοσίευτο.

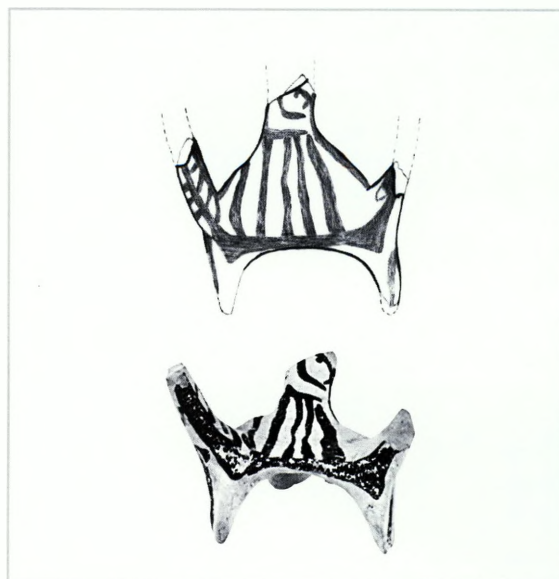
12. EAM 11.234 (Εικ. 28)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Ύψ. 0,038, πλ. επιφάνειας έδρασης 0,028, ύψ. ποδιού 0,015 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Τριποδικό ανοικτό κάθισμα τύπου Β. Σώζονται η επιφάνεια έδρασης, τα τρία πόδια και τμήματα από τα τρία κατακόρυφα στελέχη του ερεισί-

Εικ. 28. Αριθ. κατ. 12.

νωτου. Επιφάνεια έδρασης τριγωνική, πόδια λεπτά, κωνικά.

Πηλός καθαρός, κιτρινωπός (5YR 7/4), με ομοιόχρωμο αλείφωμα σε όλη την επιφάνεια.

Βαφή καστανή (5YR 3/2).

Παχιά ταινία χρώματος ορίζει το περίγραμμα της επιφάνειας έδρασης, επάνω στην οποία γράφονται κατακόρυφες ταινίες σε ακτινωτή διάταξη. Παράλληλα γραμμίδια και κηλίδες χρώματος γράφονται πάνω στα πόδια του καθίσματος και τα κάθετα στελέχη του ερεισίνωτου.

Αδημοσίευτο.

13. ΕΑΜ 11.235 (Εικ. 29)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Ύψ. 0,041, πλ. επιφάνειας έδρασης 0,029, ύψ. ποδιού 0,018 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Τριποδικό ανοικτό κάθισμα τύπου Β. Σώζονται το μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειας έδρασης, τα δύο πόδια και μέρος από τα δύο κατακόρυφα στελέχη του ερεισίνωτου. Η επιφάνεια έδρασης, κοίλη εσωτερικά, σχηματίζει τόξο με τα κατακόρυφα στελέχη του ερεισίνωτου. Πόδια κωνικά. Πηλός καθαρός, κιτρινωπός (5YR 7/4), με ομοιόχρωμο αλείφωμα σε όλη την επιφάνεια.

Βαφή καστανή (5YR 3/2).

Παχιά ταινία χρώματος γράφεται εν μέρει στο περίγραμμα της επιφάνειας έδρασης και συνεχίζεται στα κάθετα στελέχη του ερεισίνωτου. Ταινίες χρώματος γράφονται στα πόδια του καθίσματος και παράλληλα γραμμίδια πάνω στην επιφάνεια έδρασης.

Αδημοσίευτο.

14. ΕΑΜ 11.237 (Εικ. 30)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

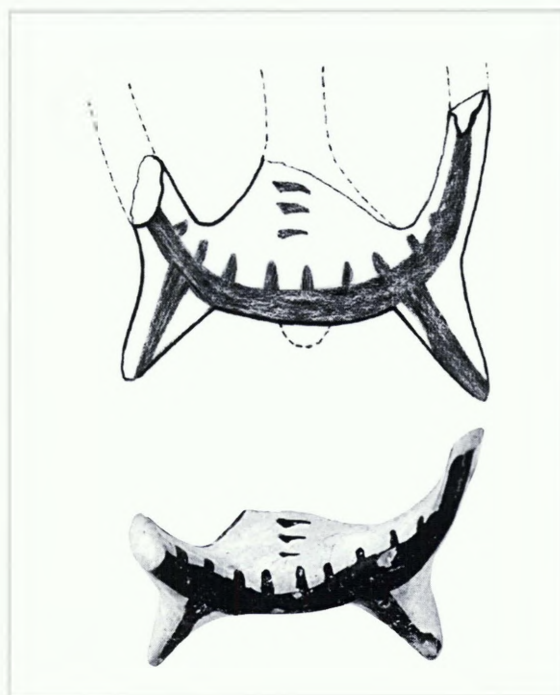
Σωζ. ύψ. 0,048, σωζ. πλ. 0,031 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

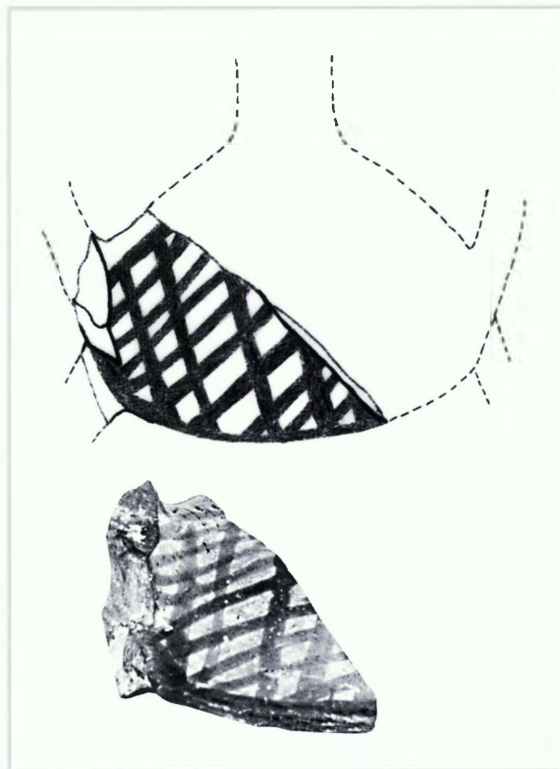
Τμήμα ανοικτού καθίσματος τύπου Β. Σώζονται τμήμα της επιφάνειας έδρασης, απαρχές από το ένα πόδι και το ένα κατακόρυφο στέλεχος του ερεισίνωτου.

Πηλός με προσμείξεις, ερυθρότεφρος (5YR 6/1), με κιτρινωπό αλείφωμα.

Βαφή με ερυθρό χρώμα (2.5YR 4/6-4/8).

Εικ. 29. Αριθ. κατ. 13.

Εικ. 30. Αριθ. κατ. 14.

Πάνω στην επιφάνεια έδρασης γράφεται δικτυωτό, ενώ την περιφέρειά της καλύπτει ταινία χρώματος.

Αδημοσίευτο.

15. EAM 11.238 (Εικ. 31)

Ακρόπολη Μυκηνών. Ανασκαφές Χρ. Τσούντα 1886-1888.

Σωζ. ύψ. 0,023, διαστ. επιφάνειας έδρασης 0,05×0,07 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΓ.

Τμήμα τετραποδικού καθίσματος. Σώζονται η επιφάνεια έδρασης επίπεδη, ορθογώνια και τμήμα από την απαρχή του συμπαγούς κάθετου ερεισίνωτου, στο οποίο απέληγε στη μία πλευρά, αν κρίνει κανείς από σωζόμενο τμήμα της απαρχής του στο ένα άκρο. Πάνω στην επιφάνεια έδρασης υπάρχουν δύο κυκλικές φθορές, στα σημεία από όπου αποσπάστηκαν τα ερεισίχειρα. Στην κάτω όψη τέσσερις κυκλικές φθορές ορίζουν τη θέση των ποδιών του καθίσματος.

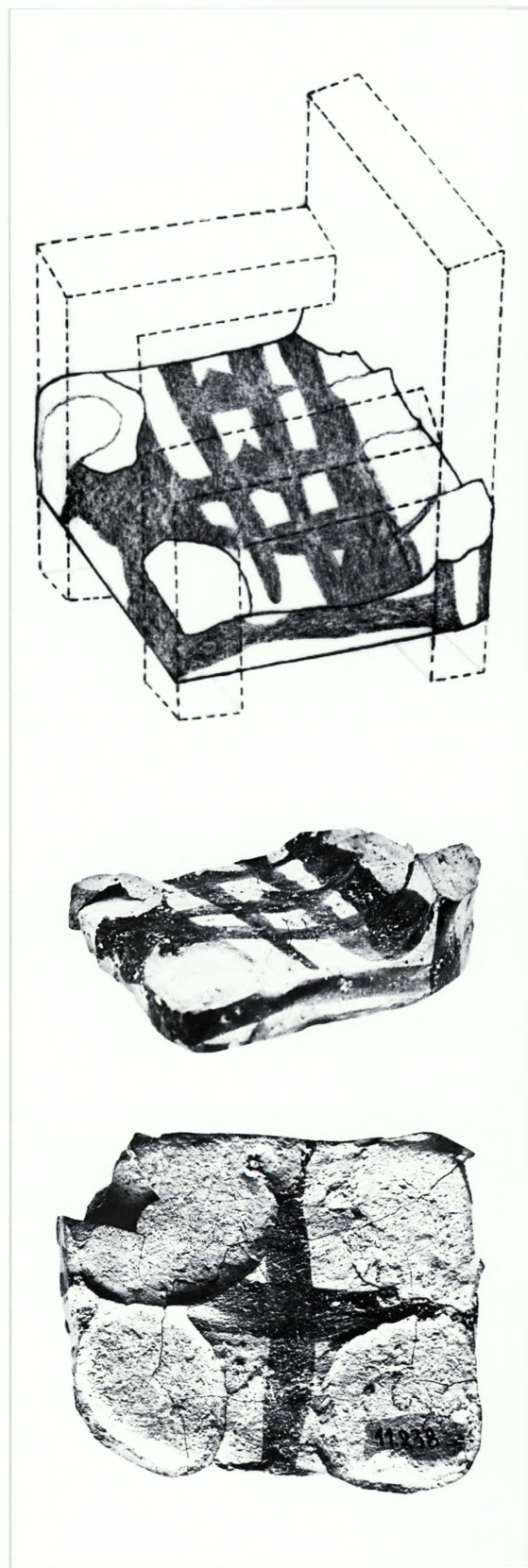
Πηλός καθαρός, κιτρινέρυθρος (5YR 6/4,) με ομοιόχρωμο αλείφωμα.

Βαφή ερυθρή (25YR 4/6-4/8).

Πάνω στην επιφάνεια έδρασης παχιές ταινίες χρώματος σχηματίζουν δικτυωτό, ενώ μια άλλη ταινία γράφεται στην περιφέρειά της.

Το αριθ. κατ. 15 αποτελεί ένα από τα ελάχιστα σωζόμενα δείγματα ομοιωμάτων τετραποδικών καθισμάτων. Άλλο γνωστό παράδειγμα είναι το ακέραιο κάθισμα από την Περαιτή αριθ. κατ. 39 (Ιακωβίδης 1970, σ. 271, εικ. 119, αριθ. 337), που αποτελούσε κτέρισμα παιδικής ταφής και το οποίο η French (French 1971, σ. 171) χρονολογεί στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο. Το ερεισίνωτο του καθίσματος της Περαιτής είναι ανοικτό και αποτελείται από δύο κατακόρυφα στελέχη και ένα οριζόντιο.

Παρόμοιο ως προς το σχήμα με το κάθισμα αριθ. κατ. 15 και ίσως παράλληλό του είναι το συμπαγές πήλινο τετραποδικό κάθισμα από το Κίτιο της Κύπρου αριθ. κατ. 40 (Kyrieleis 1969, σ. 63. Karageorghis 1967β, σ. 285, εικ. 24a-b). Ο Καραγιώργης το χρονολογεί στην αρχαϊκή περίοδο και θεωρεί ότι πρότυπό του μπορούσαν να αποτελούν θρόνοι με πολυτελή διακόσμηση όπως αυτοί που βρέθηκαν στη Σαλαμίνα της Κύπρου (Karageorghis 1967γ, σ. 98). Ο Kranz (Kranz 1972, σ. 46) χρονολογεί το κάθισμα από το Κίτιο στο τέλος της εποχής του Χαλ-

Εικ. 31. Αριθ. κατ. 15.

κού. Στο 12ο αι. π.Χ. έχει χρονολογηθεί το τετραποδικό χάλκινο κάθισμα που βρέθηκε στην Έγκωμη (Εικ. 1), μέσα σε λατρευτικού χαρακτήρα κτίριο, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα (Schaeffer 1952, σ. 371-372, εικ. 115, πίν. LXXIII, LXXV. Caubet - Hermay - Karageorghis 1992, σ. 61, αριθ. 56).

Όλα αυτά ενισχύουν την άποψη ότι προς το τέλος της μυκηναϊκής εποχής, σύμφωνα με τα παραπάνω χρονολογημένα δείγματα, ο τύπος του ομοιώματος τετραποδικού καθίσματος ήταν γνωστός και διαμορφωμένος με ορθογώνια επιφάνεια έδρασης, ερεισίνωτο ανοικτό ή συμπαγές και ερεισίχειρα. Σύμφωνα με αυτή την άποψη και την ομοιότητα που παρουσιάζει με τα παραπάνω χρονολογημένα δείγματα, το αριθ. κατ. 15 θα πρέπει να χρονολογηθεί στην ΥΕ IIIΓ περίοδο. Ένα τετραποδικό πήλινο κάθισμα αναφέρεται επίσης ότι βρέθηκε στις Μυκίνες κατά την ανασκαφή του Πέτσα (French 1971, σ. 171). Τμήματα τετραποδικών καθισμάτων προέρχονται από την Τίρυνθα (K. Kilian, AA 1983, σ. 307. Amandry 1986, σ. 168, σημ. 8) και τη Θήβα (Amandry 1986, ό.π. Spygroulos 1975, σ. 40, σημ. 23, εικ. 14).

Αδημοσίευτο.

16. EAM 1219 (Εικ. 32 και 2:1)

Μυκίνες.

Ύψ. 0,032, πλ. 0,037 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ IIIA.

Κορμός καθιστού ειδωλίου. Σώζονται τμήματα των χειρών και του συμπαγούς ερεισίνωτου του καθίσματος. Τα χέρια του ειδωλίου, πλασμένα χωριστά από δύο λωρίδες πηλού, κάμπτονται στους αγκώνες και φέρονται ανάμεσα στα στήθη.

Διακόσμηση με καστανέρυθρη βαφή από καμπύλες επάλληλες ταινίες, που καλύπτει όλο το σωζόμενο τμήμα του σώματος του ειδωλίου, αποδίδει κλειστό ένδυμα, που κάλυπτε όλο το σώμα της μορφής. Στο ύψος της μέσης παχιά ταινία χρώματος δηλώνει τη ζώνη του ενδύματος.

Τα χέρια, που δηλώνονται πλαστικά, αποτελούν χαρακτηριστικό των φυσιοκρατικών ειδωλίων, ενώ τη γραπτή διακόσμηση συνθέτουν καμπύλες επάλληλες ταινίες που ακολουθούν την κλίση του σώματος της μορφής. Εξάλλου, από το προσκολλημένο στην πλάτη του ειδωλίου σωζόμενο τμήμα του ερεισίνωτου προκύπτει ότι το κάθισμα ήταν συμπαγές, όπως είναι τα γνω-

Εικ. 32. Αριθ. κατ. 16.

στά μέχρι τώρα καθίσματα των πρωιμότερων φυσιοκρατικών ειδωλίων, αλλά και των ειδωλίων τύπου πρώτο Φ και Φ.

Παρόμοιο με το φυσιοκρατικό αυτό ειδώλιο αναφέρεται και ένα άλλο καθιστό από τις Μυκίνες (French 1971, σ. 169, πίν. 13a) που σώζει μέρος του κορμού και των χειρών, που φέρονται ανάμεσα στα στήθη. Η τραχιά και αδιακόσμητη πίσω όψη του μαρτυρεί ότι είχε αποσπασθεί από το κάθισμά του.

Mayer 1892, σ. 197, εικ. 8.

17. EAM 3434 (Εικ. 33 και 2:2)

Ακρόπολη Ναυπλίας, θαλαμωτός τάφος.

Ύψ. 0,07, πλ. 0,055 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ IIIA.

Ειδώλιο τύπου πρώτο Φ καθιστό σε κάθισμα με συμπαγές ερεισίνωτο, τύπου Α. Σώζονται ο κορμός και το κεφάλι του ειδωλίου και το μεγαλύτερο μέρος του ερεισίνωτου του καθίσματος, που φέρει στην κορυφή δύο κερατοειδείς αποφύσεις. Γραπτή διακόσμηση από καστανέρυθρο χρώμα καλύπτει το σώμα του ειδωλίου και το ερεισίνωτο. Το κεφάλι του ειδωλίου είναι ευρύ, ολόβαφο στην κορυφή και στην πίσω όψη, ενώ τα μάτια δηλώνονται πλαστικά από δύο μικρά επίθετα κομμάτια πηλού με γραπτό στίγμα. Τα χέρια, που ακολουθούν το δισκοειδές σχήμα του σώματος, αποδίδονται γραπτά στο ανώτερο τμήμα και πλαστικά στα άκρα, από τα οποία το αριστερό φέρεται προς το στήθος, ενώ το δεξιό δηλώνεται κάτω από αυτό. Στη θέση του στήθους δύο επίθετα κομμάτια πηλού καλύπτονται, όπως και το υπόλοιπο σώμα, από γραπτές ταινίες, που δηλώνουν ένδυμα που κάλυπτε ολόκληρο το σώμα της μορφής.

Εικ. 33. Αριθ. κατ. 17.

Παράλληλό του ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση αποτελεί το ειδώλιο της καθιστής κουροτρόφου αριθ. κατ. 19, που βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου.

Winter 1903, σ. 2, εικ. 4-5. Mylonas 1956, σ. 115-116, πίν. XV, εικ. 7.

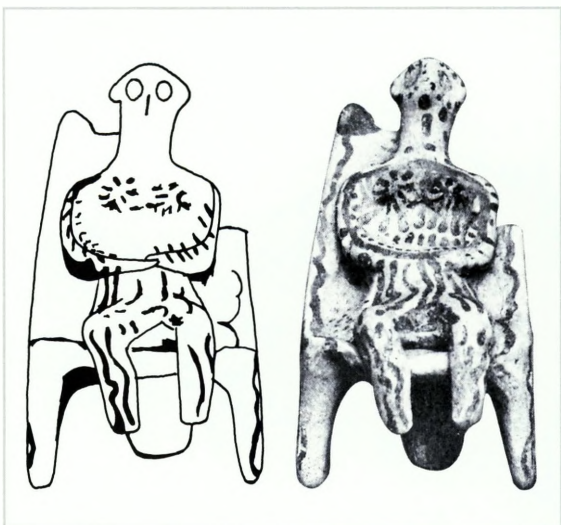
18. Μουσείο Κοπεγχάγης 5802 (Εικ. 34 και 2:3)

Άγνωστης προέλευσης.

Ύψ. 0,099 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ.

Ειδώλιο καθιστό σε συμπαγές τριποδικό κάθισμα. Λείπει τμήμα στην κορυφή του ερεισίνωτου. Τα χέρια του ειδωλίου, πλασμένα χωριστά, ενώνονται κάτω από το στήθος. Τα πόδια, επίσης πλασμένα χωριστά, κρέμονται από το κάθισμα χωρίς να φθάνουν στο έδαφος. Στο κεφάλι

Εικ. 34. Αριθ. κατ. 18.

έχουν δηλωθεί πλαστικά τα μάτια και η μύτη. Το κάθισμα είναι τύπου Α με συμπαγές ερεισίνωτο που απέληγε στην κορυφή σε δύο κερατοειδείς αποφύσεις, από τις οποίες σώζεται η μία. Τα πόδια του καθίσματος, ισχυρά και πεπλατυσμένα, παρουσιάζουν ελαφρά κλίση προς τα έξω.

Η γραπτή διακόσμηση με καστανέρυθρο χρώμα στο σώμα του ειδωλίου και εν μέρει στο κάθισμα αποτελείται από ομάδες κυματοειδών ταινιών και επάλληλων γραμμιδίων. Στο στήθος έχουν γραφεί σε ακτινωτή διάταξη δύο ομάδες επάλληλων γραμμιδίων. Η πλαστική δήλωση των χεριών, που ακολουθούν το καμπύλο περίγραμμα του κορμού και ενώνονται ελαφρά κάτω από το στήθος, αποτελεί χαρακτηριστικό των ειδωλίων τύπου πρώτου Φ. Χαρακτηριστικά του ίδιου τύπου αποτελούν τα πλαστικά δηλωμένα μάτια από μικρά κυκλικά κομμάτια πηλού και το ευρύ κεφάλι του ειδωλίου. Λόγω του τύπου του ειδωλίου αλλά και του συμπαγούς καθίσματος παράλληλα αποτελούν το καθιστό ειδώλιο από τη Ναυπλία αριθ. κατ. 17 και η καθιστή κουροτρόφος από τις Μυκίνες αριθ. κατ. 19, που βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου.

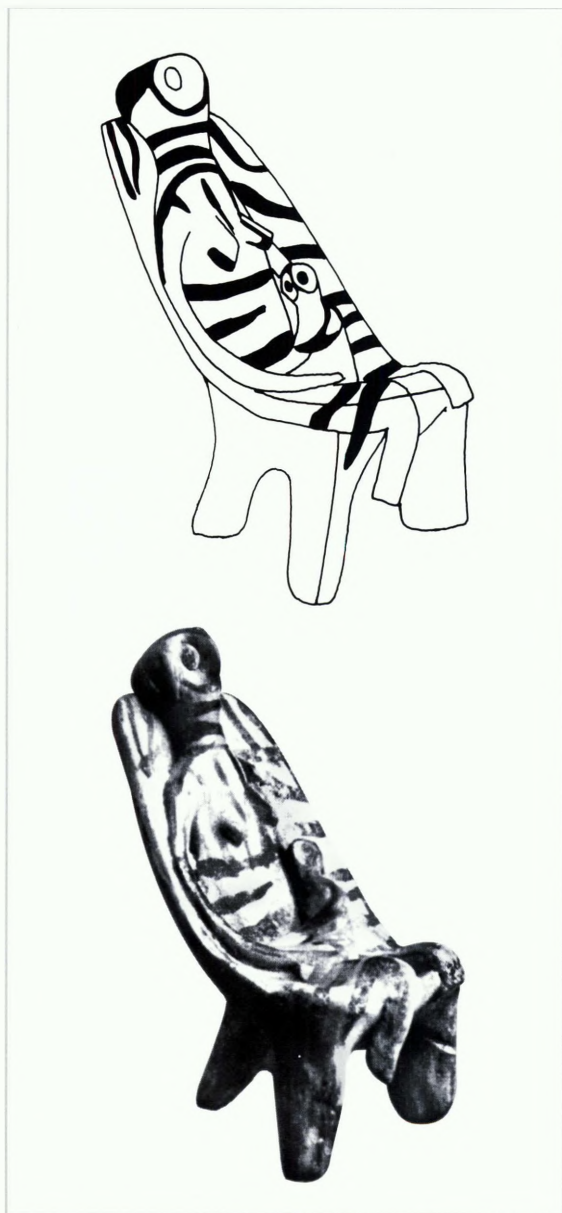
Breitenstein 1941, πίν. 10.

19. Μουσείο Λούβρου CA 1872 (Εικ. 35 και 2:4)

Μυκίνες.

Ύψ. 0,09 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ.

Εικ. 35. Αριθ. κατ. 19.

Κουροτρόφος, καθιστή σε συμπαγές τριποδικό κάθισμα. Τα χέρια του ειδωλίου, που αποδίδονται πλαστικά, ακολουθούν το καμπύλο περίγραμμα του κορμού και απολήγουν το αριστερό στο σώμα του βρέφους, που κρατεί η μορφή, και το δεξιό κάτω από αυτό. Τα πόδια της κουροτρόφου, που είναι πλασμένα χωριστά, κρέμονται από το κάθισμα χωρίς να πλησιάζουν το έδαφος. Πλαστικά έχουν δηλωθεί τα μάτια της κουροτρόφου, αλλά και του βρέφους, του οποίου αποδίδεται το κεφάλι, ενώ το υπόλοιπο

σώμα αποτελείται από ένα μικρό δυσδιάκριτο πλαστικό έξαρμα.

Το κάθισμα είναι τύπου Α με συμπαγές ερεισίνωτο και τρία ισχυρά πόδια με ελαφρά κλίση προς τα έξω. Η καστανέρυθρη γραπτή διακόσμηση αποτελείται από παχιές επάλληλες ταινίες που γράφονται στο σώμα της κουροτρόφου, αλλά και στην επιφάνεια έδρασης του καθίσματος.

Η πλαστική δήλωση των χεριών που ακολουθούν το καμπύλο περίγραμμα του κορμού αποτελεί χαρακτηριστικό των ειδωλίων τύπου πρώτο Φ, όπως και τα πλαστικά δηλωμένα μάτια και το ευρύ κεφάλι.

Παράλληλο της κουροτρόφου του Μουσείου του Λούβρου, λόγω του τύπου του ειδωλίου αλλά και του καθίσματος, αποτελεί το καθιστό ειδώλιο από τη Ναυπλία αριθ. κατ. 17.

Mylonas 1956, σ. 115-116, εικ. 7.

20. ΕΑΜ 12.224 (Εικ. 36 και 2:5)

Νεκροταφείο Αλυκής Βούλας.

Ύψ. 0,082, πλ. 0,048 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ.

Κουροτρόφος, καθιστή σε συμπαγές τριποδικό κάθισμα. Το κεφάλι είναι μικρό τριγωνικό, με πλαστικά δηλωμένα μάτια και πλόκαμο. Από τα χέρια, που δηλώνονται πλαστικά, το αριστερό κρατεί κοντά στο στήθος το βρέφος και το δεξιό φέρεται κάτω από αυτό. Τα πόδια της κουροτρόφου, πλασμένα χωριστά, πατούν στο υποπόδιο του καθίσματος.

Καστανέρυθρη βαφή καλύπτει το κεφάλι στην κορυφή και το σώμα κάτω από το στήθος. Ταινίες χρώματος γράφονται στα χέρια και τα πόδια της κουροτρόφου. Γραπτά στίγματα υπάρχουν στα μάτια και στις θηλές του στήθους.

Το κάθισμα έχει συμπαγές ερεισίνωτο, υπερυψωμένο, που περιβάλλει την καθιστή μορφή και απολήγει σε τρία ισχυρά πεπλατυσμένα πόδια. Σημαντική είναι η ύπαρξη υποποδίου, που συνδέει τα μπροστινά πόδια του καθίσματος. Γραπτή διακόσμηση με βράχους σε σκιαγραφία πλαισιωμένους από στιγμές (FM 32, rock pattern) καλύπτει εξωτερικά το κάθισμα και τα πόδια. Το κάθισμα με το επιβλητικό σχήμα, το υποπόδιο αλλά και η διακόσμηση δίνουν την εντύπωση ομοιώματος μεγαλοπρεπούς κατασκευής. Παρόμοιο υποπόδιο, που συνδέει τα δύο πόδια του καθίσματος, έχει το αριθ. κατ. 22 από την Ιαλυσό της

Εικ. 36. Αριθ. κατ. 20.

Ρόδου. Και αυτό το ομοίωμα αποδίδει κάθισμα μεγαλοπρεπές και ως προς την κατασκευή και ως προς την ιδιαίτερα περίτεχνη γραπτή διακόσμηση. Το κεφάλι της κουροτρόφου παρουσιάζει ομοιότητες με τα ειδώλια τύπου πρώτο Φ ως προς την απόδοση της κόμης και την πλαστική δήλωση των ματιών και του πλοκάμου. Γενικά, η ιδιαιτερότητα της μορφής της κουροτρόφου, σε σχέση με τους γνωστούς τύπους των μυκηναϊκών ειδωλίων, και η επιβλητική κατασκευή του καθίσματος χαρακτηρίζουν το εύρημα ως μοναδικό για τον τύπο και τη σημασία του.

Ορλάνδος 1954-55, σ. 25, εικ. 21. Kranz 1972, πίν. 20, σ. 47. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 1988, σ. 105-106, 110, 220. Sakellarakis 1996, σ. 107.

21. ΕΑΜ 14.156 (Εικ. 37)

Πρόστυμα, τάφος W1.

Ύψ. 0,13 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ IIIA.

Ακέραιο τριποδικό συμπαγές κάθισμα τύπου Α. Η επιφάνεια έδρασης και το ερεισίνωτο σχηματίζουν κοιλότητες. Τα πόδια του καθίσματος είναι ισχυρά, πεπλατυσμένα, με κλίση προς τα έξω. Γραπτή φυτική διακόσμηση με καστανέρυθρο χρώμα καλύπτει όλη την επιφάνεια του καθί-

Εικ. 37. Αριθ. κατ. 21.

σματος και την εξωτερική επιφάνεια των ποδιών. Στην εξωτερική επιφάνεια και τα πόδια γραπτές σπείρες εκτυλίσσονται από κεντρικό βλαστό (FM 47/49).

Παράλληλα ως προς το σχήμα και την πλούσια διακόσμηση αποτελούν τα καθίσματα από την Ιαλυσό της Ρόδου αριθ. κατ. 22 και από την Ακρόπολη των Μυκηνών αριθ. κατ. 1. Τα καθίσματα αυτά σύμφωνα με τη διακόσμηση μπορούν να χρονολογηθούν στην ΥΕ IIIA περίοδο. Η περίτεχνη διακόσμηση φαίνεται ότι απέδιδε ανάλογη πολυτελών καθισμάτων, που θα αποτελούσαν πρότυπα για την κατασκευή των πηλινων αυτών ομοιωμάτων.

Blegen 1937, σ. 366-367, εικ. 619. French 1971, σ. 167.

Εικ. 38. Αριθ. κατ. 22.

22. Μουσείο Ρόδου (Εικ. 38)

Ιαλυσός Ρόδου, Μυκηναϊκό νεκροταφείο, τάφος LXXIX.

Ύψ. 0,099, πλ. 0,055 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ.

Τριποδικό συμπαγές κάθισμα τύπου Α, με καθιστό ειδώλιο, του οποίου σώζονται μόνον τα πόδια. Το ερεισίνωτο αποτελεί συνέχεια της επιφάνειας έδρασης, τα δύο πρόσθια πόδια του καθίσματος συνδέονται με επίμηκες υποπόδιο, στο οποίο πατούν τα πόδια του ειδωλίου, που αποδίδονται πλαστικά και, μολονότι ενωμένα, διακρίνονται μεταξύ τους σε μια προσπάθεια φυσιοκρατικής απόδοσης της καθιστής μορφής.

Πλούσια είναι η γραπτή διακόσμηση από σπείρες και θλαστές ταινίες, που καλύπτει όλη την ορατή επιφάνεια του καθίσματος και τα πόδια. Στην πίσω όψη του ερεισίνωτου σπείρες εκφύονται από κεντρικό βλαστό (FM 47/49, *curvestemmed spiral*), ενώ τα πόδια καλύπτονται από θλαστές ταινίες (FM 58:7-8). Πάνω στα πόδια του καθιστού ειδωλίου έχουν γραφεί κατακόρυφες κυματοειδείς ταινίες.

Το κάθισμα της Ιαλυσού, σημαντικό για τη μορφή και την περίτεχνη διακόσμηση, φαίνεται ότι είχε ως πρότυπο πολυτελές κάθισμα. Παράλληλά του ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση με

σπείρες είναι τα καθίσματα από την Πρόσυμνα αριθ. κατ. 21 και τις Μυκήνες αριθ. κατ. 1.

Οι γραπτές θλαστές ταινίες που καλύπτουν τα πόδια του καθίσματος απαντούν και στο ερεισίνωτο και τα πόδια των καθισμάτων από τις Μυκήνες αριθ. κατ. 1 και 6. Τα παράλληλα του καθίσματος της Ιαλυσού ανήκουν στο συμπαγή τύπο Α, τα οποία σύμφωνα με τη διακόσμηση χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙΑ περίοδο. Ως προς την πλαστική απόδοση των ποδιών του καθιστού ειδωλίου μεγάλες ομοιότητες υπάρχουν με τους μηρούς καθιστού ειδωλίου που σώζονται πάνω στο κάθισμα από τις Μυκήνες αριθ. κατ. 4.

Jacopi 1930-31, σ. 306-307, εικ. 52-53.

23. Μουσείο Δήλου (Εικ. 39)

Δήλος, ναός Απόλλωνος.

Ύψ. 0,058, πλ. 0,048 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ.

Ερεισίνωτο συμπαγούς καθίσματος τύπου Α. Στην κορυφή φέρει δύο αποφύσεις, που αποδίδουν κέρατα καθοσιώσεως.

Πλούσια γραπτή διακόσμηση που αποτελείται από κυματοειδείς ταινίες και δυσδιάγνωστες μορφές καλύπτει και τις δύο όψεις του ερεισίνωτου.

Εικ. 39. Αριθ. κατ. 23.

Εικ. 40. Αριθ. κατ. 24.

Ως προς τη μορφή και την πλούσια διακόσμηση παρουσιάζει ομοιότητες με τα ερεισίνωτα συμπαγών καθισμάτων από τις Μυκήνες, την Πρόσυμνα και την Ιαλυσό αριθ. κατ. 1, 21 και 22. Κερατοειδείς αποφύσεις στην κορυφή έχουν τα συμπαγή καθίσματα από τη Ναυπλία και του Μουσείου της Κοπεγχάγης αριθ. κατ. 17 και 18.

Laumonier 1956, σ. 42, αριθ. 46, πίν. I.

24. Μουσείο Ναυπλίου 8415 (Εικ. 40 και 2:7)

Μπερμπάτι.

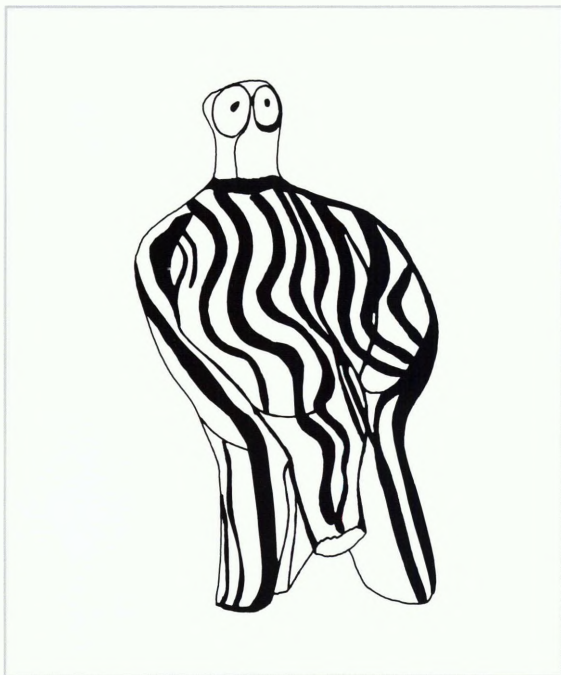
Ύψ. 0,082, πλ. 0,065 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ IIIA2-ΥΕ IIIB.

Τριποδικό συμπαγές κάθισμα με σύμφυτο καθιστό ειδώλιο, ακέραιο. Το ερεισίνωτο του καθίσματος σχηματίζει ενιαία κοιλότητα με την επιφάνεια έδρασης. Το ειδώλιο έχει ρομβοειδή κορμό και φέρει το αριστερό χέρι προς το στήθος και το δεξιό διαγωνίως προς την κοιλιά. Το κεφάλι λεπτό, με δύο γραπτά στίγματα στη θέση των ματιών, φέρει πόλο. Το κατώτερο μέρος του σώματος που είναι σχηματισμένο διακρίνεται πάνω στην επιφάνεια έδρασης σαν πλαστικό έξαρμα με γραπτές θλαστές ταινίες. Παρόμοια είναι η σχηματική απόδοση του κατώτερου μέρους του σώματος των καθιστών ειδωλίων από τις Μυκήνες και την Κύπρο αριθ. κατ. 1, 2, 30 και 31, τα οποία φέρουν γραπτή διακόσμηση από επάλληλες γραπτές ταινίες για τη δήλωση του ενδύματος.

Χαρακτηριστικό είναι το ρομβοειδές σχήμα του κορμού που έχει θεωρηθεί ότι ανήκει τυπολογικά στο μεταβατικό τύπο εξέλιξης από τα Φ στα Ψ ειδώλια (βλ. ανωτ. σ. 46-47) με παράλληλά του τα ειδώλια από τις Μυκήνες και τον Καρέα Υμντού (βλ. ανωτ. σ. 34, υποσημ. 117-119). Τα ειδώλια του τύπου αυτού έχουν λεπτό σχηματικό κεφάλι με γραπτά δηλωμένα μάτια και πόλο, ο οποίος εμφανίζεται σε αυτό τον τύπο, ενώ έχει αρχίσει να διαμορφώνεται υποτυπωδώς στα ύστερα ειδώλια τύπου Φ και καθιερώνεται στα τύπου Ψ. Ο μεταβατικός αυτός τύπος για την εξέλιξη των ειδωλίων από τα ειδώλια τύπου Φ στα ειδώλια τύπου Ψ έχει χρονολογηθεί στα τέλη της ΥΕ IIIA2 και τις αρχές της ΥΕ IIIB.

A.W. Persson, *ILN*, Feb. 15, 1963, σ. 278. French 1971, σ. 169.

Εικ. 41. Αριθ. κατ. 25.

25. Συλλογή Erlenmeyer, Βασιλεία (Εικ. 41 και 2:6)

Άγνωστης προέλευσης.

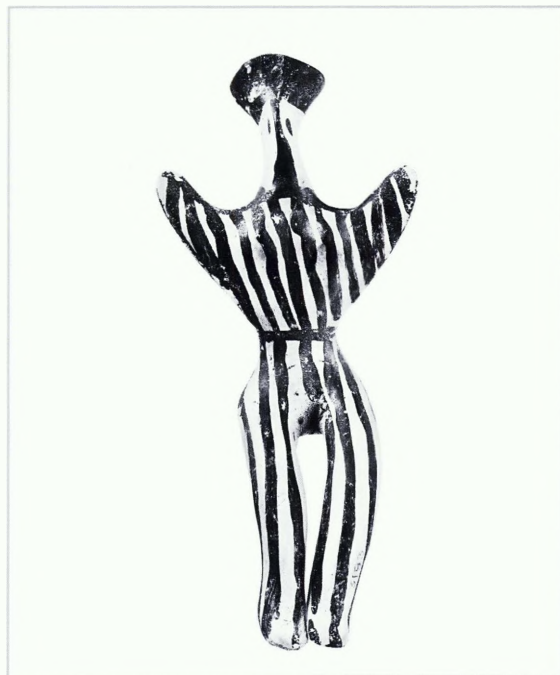
Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ2.

Καθιστό ειδώλιο τύπου Φ, σύμφυτο σε τριποδικό κάθισμα. Τα χέρια δεν έχουν δηλωθεί, όπως συμβαίνει στα ειδώλια του τύπου αυτού, ενώ τα πόδια αποδίδονται χωρίς διάκριση μεταξύ τους και αποτελούνται από ένα κυλινδρικό κομμάτι πηλού. Το κεφάλι, χαρακτηριστικό των ειδωλίων τύπου Φ, είναι ευρύ, σχεδόν επίπεδο στην κορυφή, με πλαστικά δηλωμένα μάτια από δύο κυκλικά επικολημένα κομμάτια πηλού με γραπτό στίγμα.

Το κάθισμα έχει συμπαγές ερεισίνωτο με κυκλικό περίγραμμα και τρία ισχυρά επιμήκη στηρίγματα με κλίση προς τα έξω.

Γραπτή διακόσμηση από κυματοειδείς ταινίες καλύπτει το σώμα του ειδωλίου και το κάθισμα, ενώ ταινίες χρώματος καλύπτουν την περιφέρεια του ερεισίνωτου και τα πόδια του καθίσματος. Λόγω του τύπου του ειδωλίου μπορεί να χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΙΑ2 περίοδο (βλ. ανωτ. σ. 46).

Kranz 1972, πίν. 20,3 και 20,1.

Εικ. 42. Αριθ. κατ. 26.

26. ΕΑΜ 3193 (Εικ. 42)

Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών, τάφος 91.

Ύψ. 0,15, άνοιγμα χεριών 0,065 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ.

Ολόγλυφο καθιστό ειδώλιο τύπου Ψ, ακέραιο. Το κεφάλι λεπτό, με γραπτά στίγματα στη θέση των ματιών, φέρει ολόβαφο πόλο. Κατακόρυφη ταινία χρώματος γράφεται στη μύτη και το λαιμό του ειδωλίου. Το στήθος δηλώνεται πλαστικά, ενώ τα πόδια, που έχουν αποδοθεί χωριστά, ενώνονται στα άκρα. Ολόκληρο το σώμα καλύπτεται από κατακόρυφες κυματοειδείς ταινίες, που αποδίδουν το ένδυμα της μορφής. Σύμφωνα με τον πρώιμο τύπο Ψ, στον οποίο ανήκει, μπορεί να χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΙΒ (βλ. ανωτ. σ. 46-47).

Mylonas 1956, σ. 110-116, πίν. XIII, εικ. 1-3. Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985.

27. Μουσείο Χώρας (Εικ. 43)

Ανάκτορο Νέστορος, δωμ. 97.

Ύψ. 0,057, πλ. 0,027 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ.

Καθιστό ειδώλιο. Σώζονται ο κορμός, το κεφάλι και τμήμα από το κατώτερο μέρος του σώματος. Το σώμα, που αποδίδεται σχηματικά ιδιαίτερα στο

Εικ. 43. Αριθ. κατ. 27.

κατώτερο τμήμα, φαίνεται ότι έχει αποσπασθεί από κάθισμα, πάνω στο οποίο είχε επικολληθεί. Στο κατώτερο τμήμα είναι κυρτό, για την προσαρμογή του στην κοιλότητα του καθίσματος. Το κεφάλι με δύο βαθύνσεις στη θέση των ματιών είναι ευρύ στην κορυφή, παρόμοιο με τα κεφάλια των ειδωλίων τύπου Φ. Το στήθος έχει δηλωθεί πλαστικά με δύο κυκλικά επικολλημένα κομμάτια πηλού. Το σωζόμενο κατώτερο τμήμα του σώματος αποδίδεται σχηματικά, χωρίς δήλωση των άκρων,

από ένα λεπτό κομμάτι πηλού, που θα αποτελούσε δυσδιάκριτο εξάρμα πάνω στην επιφάνεια του καθίσματος. Το ειδώλιο αυτό που βρέθηκε χωρίς κάθισμα θα μπορούσε ίσως να αποδοθεί σε πλήλινο ομοίωμα φορείου, όπως εκείνα που προέρχονται από τα ανάκτορα της Κνωσού ή της Τίρυνθας (βλ. ανωτ. σ. 35, υποσημ. 129-131).

French 1971, σ. 168. Blegen 1966, σ. 311-312, εικ. 310.

28. Μουσείο Μυκηνών BE 5999 (Εικ. 44)

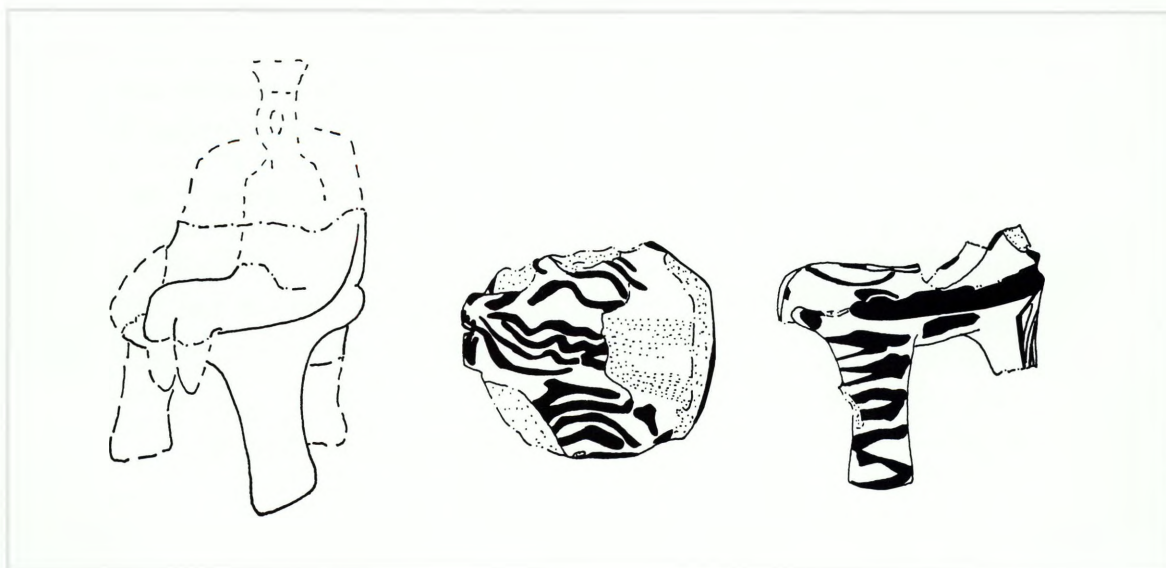
Μυκήνες, βόθρος θησαυρού Ατρέως.

Ύψ. 0,05, πλ. 0,06 μ.

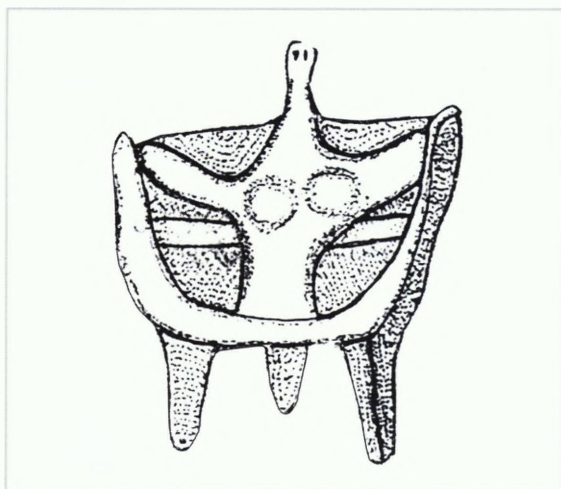
Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ.

Τμήμα τριποδικού καθίσματος. Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειας έδρασης, πάνω στην οποία διακρίνεται τμήμα από τα πόδια σύμφυτου καθιστού ειδωλίου με την επιφάνεια του καθίσματος. Το σωζόμενο τμήμα του ειδωλίου σε απόλυτη σχηματοποίηση έχει τη μορφή πλαστικού εξάρματος επάνω στην επιφάνεια του καθίσματος. Από το σωζόμενο περίγραμμα του καθίσματος φαίνεται ότι έφερε συμπαγές ερεισίνωτο. Πάνω στην επιφάνεια έδρασης, στο καθιστό ειδώλιο και τα πόδια του καθίσματος γραπτή διακόσμηση από κυματοειδείς ταινίες (FM 53:13), που έχει χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΙΒ.

French 1971, σ. 170, εικ. 14.

Εικ. 44. Αριθ. κατ. 28.

Εικ. 45. Αριθ. κατ. 29.

29. Μουσείο Βουδαπέστης (Εικ. 45 και 2:9)

Άγνωστης προέλευσης.

Ύψ. 0,085 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Β με κιγκλιδωτό ερεισίνωτο και σύμφυτο καθιστό ειδώλιο τύπου Ψ. Το σώμα του ειδωλίου, σχηματισμένο στο κατώτερο τμήμα, είναι δυσδιάκριτο πάνω στην επιφάνεια έδρασης. Το κεφάλι μικρό, ατροφικό με δύο γραπτά στίγματα στη θέση των ματιών. Το στήθος δηλώνεται πλαστικά από δύο επικολλημένα κομμάτια πηλού.

Zoltan 1930, σ. 31, αριθ. Α4.

30. Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης 74.51.1711 (Εικ. 46 και 2:8)

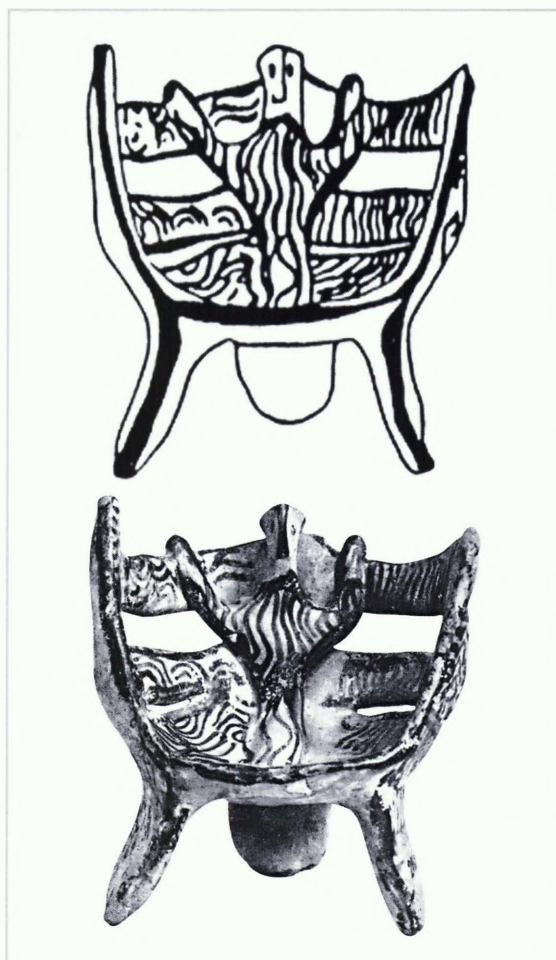
Κύπρος.

Ύψ. 0,11 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Β με κιγκλιδωτό ερεισίνωτο και σύμφυτο καθιστό ειδώλιο τύπου Ψ. Το ειδώλιο, σχηματισμένο στο κατώτερο μέρος του σώματος, αποτελεί δυσδιάκριτο έξαρμα πάνω στην επιφάνεια του καθίσματος. Το κεφάλι λεπτό χωρίς πόλο με δύο γραπτά στίγματα στη θέση των ματιών παρουσιάζει έντονη σχηματοποίηση, όπως και το υπόλοιπο σώμα του ειδωλίου.

Γραπτή διακόσμηση από ομάδες ομόκεντρων τόξων (FM 44:5-7) και κυματοειδείς ταινίες καλύπτουν την εσωτερική επιφάνεια του καθίσματος και το σώμα του ειδωλίου. Σύμφωνα με

Εικ. 46. Αριθ. κατ. 30.

τη διακόσμηση και την έντονα σχηματική απόδοση του σώματος μπορεί να χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Richter 1953, σ. 15, πίν. 7c. Myres 1914, αριθ. 2018.

31. ΕΑΜ 2261 (Εικ. 47 και 2:10)

Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών, 1887-1888.

Ύψ. 0,065, πλ. 0,06 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΓ.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Β με κιγκλιδωτό ερεισίνωτο και σύμφυτο σχηματισμένο καθιστό ειδώλιο. Το σώμα του ειδωλίου ατροφικό, χωρίς διάκριση ποδιών και χεριών, αποτελεί μια λωρίδα πηλού πάνω στο κάθισμα και ιδιαίτερα πάνω στο κεντρικό στέλεχος του ερεισίνωτου. Το κεφάλι του ειδωλίου μικρό με δύο βαθύνσεις και γραπτά στίγματα στη θέση

Εικ. 47. Αριθ. κατ. 31.

των ματιών. Κατακόρυφες ταινίες με καστανέρυθρο χρώμα έχουν γραφεί πάνω στο ερεισίνωτο και το σώμα του ειδωλίου. Η απόλυτη σχηματοποίηση του ειδωλίου, το ανοικτό ερεισίνωτο του καθίσματος και η διακόσμηση (FM 53) ενισχύουν την άποψη για χρονολόγηση του ευρήματος στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο.

Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, σ. 133, πίν. 63.

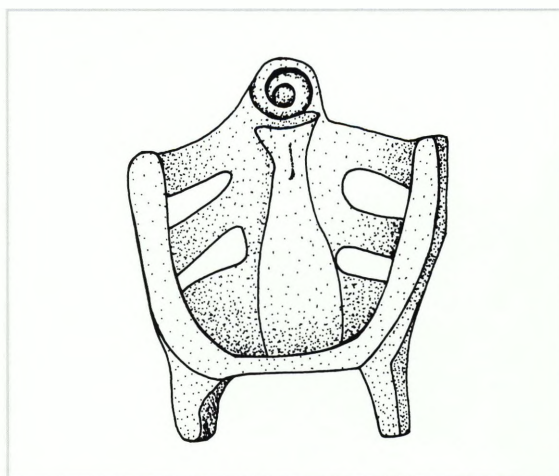
32. Μουσείο Ναυπλίου (Εικ. 48 και 2:11)

Δενδρά, θαλαμωτός τάφος 11.

Ύψ. 0,073, πλ. 0,07 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΓ.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Β με κιγκλιδωτό ερει-

Εικ. 48. Αριθ. κατ. 32.

σίνωτο και σύμφυτο καθιστό ειδώλιο. Το σώμα του ειδωλίου, που αποδίδεται σχηματικά χωρίς δήλωση ποδιών και χεριών, αποτελείται από ένα κομμάτι πηλού επικολλημένο στο μεσαίο κάθετο στέλεχος του ερεισίνωτου και την επιφάνεια έδρασης. Το κεφάλι λεπτό, με πλαστικά δηλωμένη τη μύτη, διευρύνεται στην κορυφή για την απόδοση του πόλου. Το ερεισίνωτο απολήγει στην κορυφή σε σπείρα δηλωμένη πλαστικά.

Persson 1943, σ. 100, εικ. 112.

33. ΕΑΜ 2260 (Εικ. 49 και 2:12)

Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών, 1887-1888.

Ύψ. 0,07, διάμ. καθίσματος 0,06 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΓ.

Εικ. 49. Αριθ. κατ. 33.

Εικ. 50. Αριθ. κατ. 34.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Β με κιγκλιδωτό ερεισίνωτο. Το κεντρικό στέλεχος του ερεισίνωτου απολήγει στην κορυφή σε δυσδιάκριτο σχηματοποιημένο κεφάλι ειδωλίου με γραπτά στίγματα στη θέση των ματιών. Γραπτές κατακόρυφες ταινίες καστανού χρώματος γράφονται στην εσωτερική όψη του ερεισίνωτου. Στην επιφάνεια έδρασης γραπτοί ομόκεντροι κύκλοι πλαισιώνονται από παχιές ταινίες χρώματος που τονίζουν το περίγραμμα του καθίσματος. Η απόλυτη σχηματοποίηση του ειδωλίου, ο τύπος του καθίσματος και η διακόσμηση (FM 53) εντάσσονται χρονικά στο πλαίσιο της ΥΕ ΙΙΙΓ.

Mylonas 1956, σ. 119, πίν. 5b.

34. EAM 2397 (Εικ. 50)

Θαλαμωτοί τάφοι Μυκηνών, 1887-1888.

Ύψ. 0,075, πλ. 0,047 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ-Β.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Α. Το συμπαγές ερεισίνωτο που σχηματίζει μια κοιλότητα με την επιφάνεια έδρασης απολήγει στην κορυφή σε δύο τριγωνικές αποφύσεις που αποδίδουν κέρατα καθοσιώσεως. Παρόμοιες αποφύσεις έχουν και άλλα καθίσματα με ενιαίο ερεισίνωτο (πρβλ. αριθ. κατ. 17, 18 και 23).

Γραπτή διακόσμηση καστανού χρώματος από

Εικ. 51. Αριθ. κατ. 35.

ομόκεντρα τόξα και παράλληλες ταινίες γράφεται στην περιφέρεια και τα πόδια του καθίσματος.

Ξενάκη-Σακελλαρίου 1985, πίν. 64, σ. 133.

35. Γ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Εικ. 51)

Αθήνα, τάφος στις οδούς Δημητρακοπούλου και Μπότσαρη.

Ύψ. 0,105, πλ. 0,05 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΑ-Β.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Α με συμπαγές ερεισίνωτο. Τα πόδια του καθίσματος κυλινδρικά κλίνουν προς τα έξω, ενώ το ερεισίνωτο αποτελεί συνέχεια της επιφάνειας έδρασης.

Γραπτή διακόσμηση από τέσσερις ζώνες που πληρούνται με παράλληλα γραμμίδια καλύπτει την επιφάνεια έδρασης και το ερεισίνωτο εσωτερικά. Παχιές ταινίες χρώματος γράφονται στην περιφέρεια του καθίσματος και στα πόδια.

Παντελίδου-Γκόφα 1975, πίν. 19β, σ. 77.

36. EAM 1501 (Εικ. 52)

Τίρυνθα, Ανάκτορο.

Ύψ. 0,063, πλ. 0,065 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Εικ. 52. Αριθ. κατ. 36.

Εικ. 53. Αριθ. κατ. 37.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Β με κιγκλιδωτό ερεισίνωτο. Τα πόδια μικρά με μικρή κλίση προς τα έξω. Το ερεισίνωτο κάθετο στην επιφάνεια έδρασης. Γραπτή διακόσμηση από οριζόντιες και κατακόρυφες ταινίες γράφεται στα πόδια και στην εξωτερική όψη του ερεισίνωτου. Στην επιφάνεια έδρασης και την εσωτερική όψη του ερεισίνωτου κυματοειδείς ταινίες.

Schliemann 1886, σ. 167, πίν. XXIII C. Amandry 1986, σ. 171.

37. Μουσείο Δελφών (Εικ. 53)

Δελφοί, ναός Αθηνάς Προναίας.

Ύψ. 0,10 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Α με συμπαγές ερεισίνωτο και επικολλημένο καθιστό ειδώλιο, που σώζει το κατώτερο τμήμα του σώματος από το ύψος της μέσης. Τα πόδια του ειδωλίου, που αποδίδονται ανοικτά, απολήγουν στην περιφέρεια της επιφάνειας έδρασης. Το ερεισίνωτο αποτελεί συνέχεια της επιφάνειας έδρασης. Τα πόδια του καθίσματος είναι πεπλατυσμένα και παρουσιάζουν έντονη κλίση προς τα έξω.

Γραπτή διακόσμηση από παχιές κάθετες και οριζόντιες ταινίες καλύπτει τις δύο όψεις του καθίσματος και το σώμα του καθιστού ειδωλίου. Το κάθισμα, αλλά και το καθιστό ειδώλιο είναι ιδίομορφα ως προς το σχήμα και την απόδοση των όγκων. Το άτεχνο πλάσιμο και η στάση των ποδιών διαχωρίζει τυπολογικά το ειδώλιο αυτό και το παράλληλό του από τους Δελφούς αριθ. κατ. 38 από το σύνολο των μυκηναϊκών ειδωλίων. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά συνευρήματα έχει χρονολογηθεί στην ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Demangel 1926, σ. 27, εικ. 32. Richter 1966, σ. 6, εικ. 10-11.

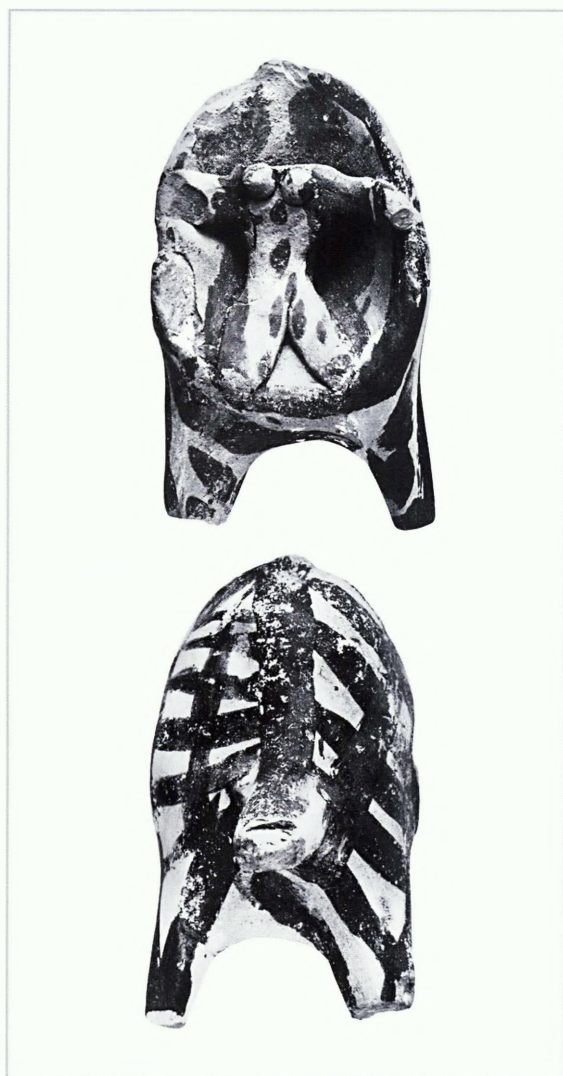
38. Μουσείο Δελφών 2647 (Εικ. 54)

Δελφοί, ιερό Απόλλωνος.

Ύψ. 0,055 μ.

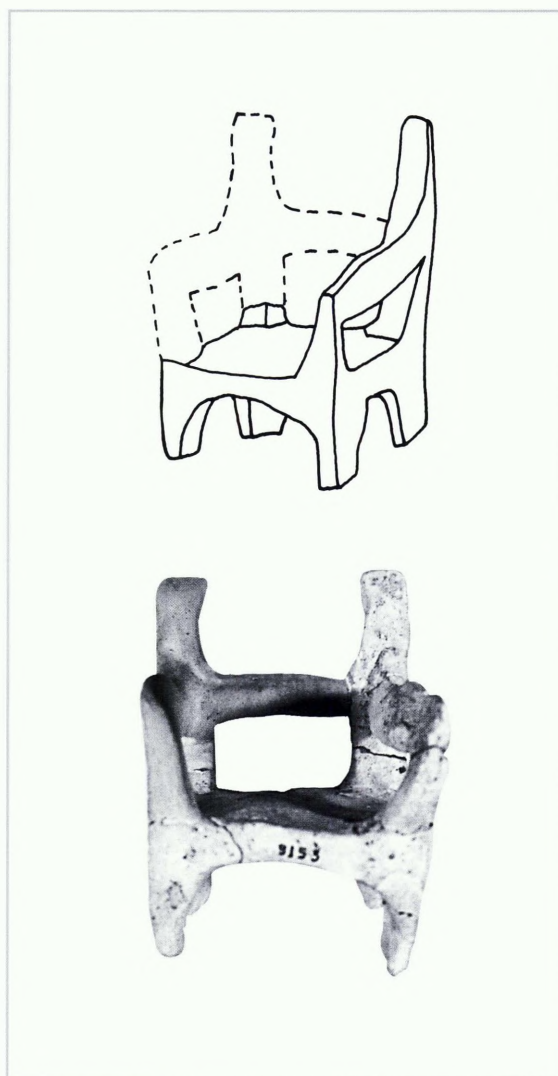
Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ-Γ.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Α με συμπαγές ερεισίνωτο και επικολλημένο καθιστό ειδώλιο, του οποίου λείπει το κεφάλι. Τα χέρια του ειδωλίου τεντωμένα σε έκταση απολήγουν στην περιφέρεια του ερεισίνωτου, ενώ τα ανοικτά πόδια του φθάνουν μέχρι το άκρο της επιφάνειας έδρασης.

Εικ. 54. Αριθ. κατ. 38.

Το ερεισίνωτο αποτελεί συνέχεια της επιφάνειας έδρασης. Τα πόδια του καθίσματος, πεπλατυσμένα, παρουσιάζουν έντονη κλίση προς τα έξω. Το στήθος του ειδωλίου έχει δηλωθεί πλαστικά. Γραπτή διακόσμηση από κάθετες και οριζόντιες παχιές ταινίες καλύπτει την εξωτερική όψη του ερεισίνωτου και τα πόδια του καθίσματος. Κηλίδες χρώματος υπάρχουν επάνω στο σώμα του ειδωλίου. Το κάθισμα, αλλά και το καθιστό ειδώλιο είναι ιδιόμορφα ως προς το σχήμα και την απόδοση των όγκων. Το άτεκνο πλάσιμο και η στάση των ποδιών που παρουσιάζουν τα δύο ειδώλια από τους Δελφούς αριθ. κατ. 37-38 τα διαχωρίζει τυπολογικά από το σύνολο των υπόλοιπων μυκηναϊκών ειδωλίων. Σύμφωνα με τα

Εικ. 55. Αριθ. κατ. 39.

ανασκαφικά συνεννήματα έχει χρονολογηθεί στην ΥΕ IIIB-Γ.

Perdrizet 1908, σ. 15, αριθ. 6, εικ. 60. Richter 1966, σ. 6, εικ. 10-11.

39. EAM 9153 (Εικ. 55 και 2:13)

Περατή, Μυκηναϊκό νεκροταφείο, τάφος 25.

Ύψ. 0,082, πλ. 0,05 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ IIIF.

Τετραποδικό κάθισμα ελλίπης κατά το μεγαλύτερο μέρος του ερεισίνωτου, που το αποτελούσαν κατακόρυφα και οριζόντια στελέχη. Επιφάνεια έδρασης ορθογώνια. Τα πόδια του καθίσματος αποτελούν συνέχεια των κατακόρυφων στελεχών

Εικ. 56. Αριθ. κατ. 40.

του ερεισίνωτου. Αποτελεί ένα από τα ελάχιστα σωζόμενα δείγματα τετραποδικών καθισμάτων μαζί με τα καθίσματα από την Ακρόπολη των Μυκηνών αριθ. κατ. 15 και το Κίτιο της Κύπρου αριθ. κατ. 40.

Ιακωβίδης 1970, σ. 271, πίν. 119, αριθ. 337. French 1971, σ. 171.

40. Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο 1966/VII-24/44 (Εικ. 56 και 2:14)

Κίτιο Κύπρου.

Ύψ. 0,12, πλ. 0,125 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΓ.

Τετραποδικό κάθισμα. Λείπει ένα από τα δύο ερεισίχειρα. Η επιφάνεια έδρασης επίπεδη, ορθογώνια, απέλγησε σε συμπαγές ορθογώνιο ερεισίνωτο, το οποίο συνδεόταν με το κάθισμα και με δύο επίσης ορθογώνια ερεισίχειρα.

Γραπτή διακόσμηση από κατακόρυφες ταινίες στην εξωτερική όψη του ερεισίνωτου.

Είναι μοναδικό δείγμα πηλίνου τετραποδικού καθίσματος με συμπαγές ερεισίνωτο. Ομοιότητες παρουσιάζει ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση με το τμήμα καθίσματος από την Ακρόπολη των Μυκηνών αριθ. κατ. 15, που σώζει μόνο την επιφάνεια έδρασης. Κατ' αρχήν χρονολογήθηκε στην αρχαϊκή εποχή. Οι ομοιότητες του ως προς το σχήμα με το χάλκινο τετραποδικό κάθισμα από την Έγκωμη της Κύπρου (Schaeffer

Εικ. 57. Αριθ. κατ. 41.

1952, σ. 371-372, εικ. 115, πίν. XXIII, LXXV), που σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα ανήκει στο 12ο αι. π.Χ., και τα καθίσματα από την Περαιτή αριθ. κατ. 39 και την Ακρόπολη των Μυκηνών αριθ. κατ. 15 ενισχύουν την άποψη για χρονολόγησή του στην ΥΕ ΙΙΙΓ.

Karageorghis 1967β, σ. 286, εικ. 24. Kyrieleis 1969, σ. 63.

41. Μουσείο Θηβών (Εικ. 57)

Κολωνάκι Θηβών, Μυκηναϊκό νεκροταφείο, τάφος 25.

Ύψ. 0,097 μ.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Α με συμπαγές ερεισίνωτο. Η επιφάνεια έδρασης σχηματίζει ενιαία κοιλότητα με το ερεισίνωτο, που απολήγει σε ορθογώνια επίστεψη με δύο κερατοειδείς αποφύσεις στην κορυφή. Το ιδιόμορφο αυτό σχήμα της επίστεψης αποτελεί ίσως συνδυασμό διπλού πέλεκυ και κεράτων καθοσιώσεως. Γραπτή διακόσμηση από επάλληλες κυματοειδείς ταινίες καλύπτει εσωτερικά την επιφάνεια έδρασης και το ερεισίνωτο.

Παρόμοιο κάθισμα ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση βρίσκεται στη Συλλογή Erlenmeyer της Βασιλείας αριθ. κατ. 42.

Α. Κεραμόπουλλος, Θηβαϊκά, ΑΔ 3 (1917), Χρονικά, σ. 190, εικ. 135, αριθ. 3.

Εικ. 58. Αριθ. κατ. 42.

42. Συλλογή Erlenmeyer, Βασιλεία (Εικ. 58)

Άγνωστης προέλευσης.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙΒ.

Τριποδικό κάθισμα τύπου Α με συμπαγές ερεισίνωτο. Η επιφάνεια έδρασης σχηματίζει ενιαία κοιλότητα με το ερεισίνωτο, που απολήγει στην κορυφή σε ορθογώνια επίστεψη.

Γραπτή διακόσμηση από επάλληλες κυματοειδείς ταινίες καλύπτει εσωτερικά την επιφάνεια έδρασης και το ερεισίνωτο του καθίσματος. Είναι χαρακτηριστική η ομοιότητα, ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση, με το κάθισμα από το Κολωνάκι Θηβών αριθ. κατ. 41, που φέρει επίστεψη με σχήμα διπλού πέλεκυ, σε συνδυασμό με δύο αποφύσεις που ίσως αποδίδουν κέρατα καθοσίωσης. Σύμφωνα με αυτή την ομοιότητα, θα μπορούσε η ορθογώνια επίστεψη του καθίσματος αυτού να ερμηνευθεί ως σχηματική απόδοση του διπλού πέλεκυ.

Laser 1968, σ. 53, σημ. 247.

Mycenaean Clay Seat Models and Seated Figurines

Mycenaean clay seat models and seated figurines are of great interest, both for their form and meaning, and also because of their rarity in comparison with other types of Mycenaean figurine. Seats, whether vacant or with seated figurines, form only a small proportion of the total number of Mycenaean figurines that have been found to date. The present investigation is concerned with the morphology, chronology, and interpretation of seats and seated figurines, which are dealt with in the corresponding chapters.

With regard to typology and chronology, an attempt is made to trace the development of the types of seat with integral seated figures, based on dated examples or parallels. Three types of seat are distinguished, according to the shape and form of the backrest, and the majority of the examples known to date are assigned to them. At the same time an evolution may be noted in the types of seat and seated figure, from more elaborate and naturalistic forms to austere, stylized ones.

In the study of the origins of the figures, reference is made to the subject of the seat and the seated figure as found in the Neolithic period and the Bronze Age in mainland Greece, the Cyclades, Crete, Egypt, and the Eastern Mediterranean in general.

In investigating the revival of seat models, whether vacant or with seated figurines, after the end of the Mycenaean period, they are associated with similar seat models and seated figures dating from the Geometric period. Moreover, the revival of Mycenaean types, especially during the Late Geometric period, may be observed not only in various spheres of art but also in the social developments of this period.

In interpreting seat models and seated figurines, their form is examined, particularly those features that project their distinctive nature and significance. Particular importance is attached to the provenance of these finds and the valuable information relating to their use and significance that may be derived from this and from the other objects found with them in the excavation. Generally speaking, in the interpretation of the seats and seated figures, an effort is made to assign them to the iconographic cycle of Mycenaean works of art, from which valuable evidence can be derived for the way of life and the social and ideological beliefs of the Mycenaean.

With regard to their form, the majority of the Mycenaean clay seat models may be assigned to two basic types, the solid type (type A) and the open lattice-work type (type B). The solid models render more luxurious furniture, which frequently bears elaborate decoration, while the decoration of the open seats is simple. The clay seat models characteristically have three legs, apart from a few four-legged models from Perati, Enkomi and Kition on Cyprus, and Mycenae.

Seated figurines found on seat models, either integral with the seat or worked in the round, follow the typological evolution of Mycenaean figurines. The earlier of them belong to more naturalistic types, while the painted decoration on the body, particularly of the naturalistic figurines, renders clothing of Minoan type, leaving the breast exposed.

A typology is established according to which seated figurines on solid seats are naturalistic or of early- Φ or Φ type, while seated figurines found on open seats are of Ψ type or are stylized to the point that on occasion they consist simply of a strip of clay on the surface of the seat or on the central member of the backrest. The majority of Mycenaean figurines, whether standing or seated, seem to render figures that are covered by a closed garment, whether they have their arms beneath

the breast, as in Φ type figurines, or raise them in an attitude of supplication, rendering a winged-shaped Ψ type figure.

As regards the dating of seat models and seated figurines, there are very few for which any clear evidence is provided by their provenance and the finds discovered with them in the excavation. Generally speaking, their date is based rather on typological comparison with dated examples or parallels, and on comparison of the painted decorative motifs on them with those found in contemporary pottery.

According to these criteria, the known clay seat models and seated figurines have an evolution (Fig. 2) that should be dated from LH IIIA to LH IIIC. Generally speaking, solid seats are assigned to the LH IIIA period on the basis of dated parallels, their decoration, and the presence on some of them of seated figurines of naturalistic, or early- Φ and Φ type. Clay models of open seats of type B, with a lattice-work backrest, are dated to the LH IIIB-C period, on the basis of the linear decoration they bear and the type of the seated figurines found on them. On the open seats, which survived throughout LH IIIB-C, can be traced the development of integral seated Ψ type figurines until they became completely schematic, atrophied, plastic figures, to the point that in some cases they are difficult to make out on the seat. A few examples of models of four-legged seats, which are rectangular with an open backrest, have been dated to LH IIIC. Generally speaking, the typological evolution of seat models and seated figurines, as defined by the dates of representative types, followed a progression from a naturalistic treatment to complete stylization, which was to predominate after the end of the Mycenaean period.

The question of the origins of seat models and seated figurines is linked directly with the question of the origins of Mycenaean figurines, the remote forerunners of which are Neolithic figurines, Cycladic seated figurines, and Minoan seated figurines from the peak sanctuaries of the MM I period. The immediate forerunners of Mycenaean figurines, in general, have been recognized in Minoan figurines of dark-on-light type, dating from MM IIIA-B, from Mavro Spilio and the sanctuary of the Double Axes.

The impulse that led to the creation of seat models may be associated with influences from countries of the Eastern Mediterranean, with which the Mycenaeans were in contact particularly during the LH IIIA period. On Hittite statue bases are to be found representations of cult scenes associated with a vacant throne, which was possibly an aniconic rendering or symbol of a deity, while Hittite hieroglyphic texts contain a symbol for an empty seat dedicated in a sanctuary, in which the soul of the deified dead ancestor will have dwelt.

The large number of seated figures and seats in the Eastern Mediterranean during LH III supports the view that the influences observed in all spheres of Mycenaean art at this period were at work in this sphere too.

In the interpretation of seat models and seated figurines, great importance attaches to their presence in tombs or in areas characterized by a cult use.

In addition to their provenance, their form is also of significance for the interpretation of seat models. The three legs on which most of the seats, like offering tables, are supported are an element with cultic significance. This feature is probably to be connected with some funeral ritual, when compared with tripod objects found in tombs. In addition to the three legs there are other features that attest to the cultic significance of seat models, such as the horns of consecration in which their backrest ends. Cultic features are also to be seen in the seated figurines found on seat models. The polos worn by seated figurines seems to have been characteristic of figures that played a role in some kind of ritual or who were deities or priestesses representing deities. Also, the stance with the raised arms of seated figurines of type Ψ has been regarded as characteristic of a deity shown in epiphany. In order to interpret the subject of seated figurines and seat models, they need to be compared with certain representations in works of Mycenaean art, such as the procession of

warriors moving towards a figure seated on a tripod seat on the krater from Aradippou on Cyprus, and on the painted grave stele from chamber tomb 70 at Mycenae.

These representations capture scenes connected with Mycenaean ritual, in which a seated figure, a deity, or a priestess as its representative, played a vital role, and of which the clay seated figurine or the seat model itself may have been a symbol or even a substitute. A substitute of this kind was perhaps an iconic representation of a sovereign seated figure, which is part of the Mycenaean repertoire, possibly as protectress of life but also as guardian of the dead – a figure akin to or identical with the sovereign deities from the Eastern Mediterranean: Isis, Ishtar, Cybele, Gaia and also her successor Demeter.

Translation: David Hardy

ISBN 978-960-214-708-5
ISSN 1108-1244

